İbn Hurdazbih

Yollar ve Ülkeler Kitabı

KİTABEVİ

KİTABEVİ • 337

Kapak
Onur Sönmez

Dizgi/İç Düzen
Hülya Aşkın

Baskı
Çalış Ofset
Davutpaşa Caddesi No: 8
Topkapı - İstanbul

Cilt
Bayrak Matbaası

İstanbul, 2008

ISBN 978-975-9173-59-3

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 0107-34-007408

Online Satış
www.kitabus.com

© KİTABEVİ Çatalçeşme Sk. No: 54/A Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: (0212) 512 43 28 -511 21 43 • Faks: 513 77 26

İbn Hurdazbih

Yollar ve Ülkeler Kitabı

Çeviren

MURAT AĞARI

KİTABEVİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 11

I. İbn Hurdazbih 13

A. Hayatı 13

B. Eserleri 15

C. Yollar ve Ülkeler Kitabı (el-Mesâlik ve'l-Memâlik) 15

II. Yollar ve Ülkeler Kitabı 17

A. Bu Kitap 19

B. Ülkelerin Halklarının Kıblesi 21

C. Sevâd 22

1. Dicle ve Tammarâ'nın Suladığı Doğu Tarafı 22
2. Dicle ve Fırat'ın Suladığı Yerler 22
3. Dicle'nin Batı yakasında Fırat ve Düceyl'in Suladığı Yerler . 23

D. Sevâd'ın Değerlendirilmesi 24

1. Fırat ve Düceyl'in Suladığı Batı Tarafı 24
2. Dicle ve Fırat'ın Suladığı Yerler 27
3. Doğu Tarafı 27
4. Sevâd'ın Vergisinin Meblağı 28

E. Tarihteki Hükümdarlar ve Ülkeleri 30

1. Yeryüzündeki Hükümdarların Lâkapları 30
1. "Erdeşîr Şâhin" Olarak İsimlendirilen Hükümdarlar 31

F. Doğu Yönü ile İlgili Bilgiler 32
1. Medînetü's-Selâm'dan Horasan'ın Uzak Yerlerine Olan Yol .. 32
2. İsfahan'ın Köylerinin Bahsi 34
3. Hemedan-Kazvin Yolu 34
4. Şaş ve Türk Toprakları Yolu 36
5. Zâmîn-Fergana Yolu 38
6. Mervü'ş-Şâhcân-Toharistan Yolu 40
7. Sagâniyân Yolu 40
8. Belh-Yukarı Toharistan Yolu 41
9. Toharistan Şehirlerinin Harac Miktarları 42
10. Horasan'da ve Doğu'da Kullanılan Hükümdar Lakapları .. 45
11. Doğu'ya Giden Yolda Bulunan Konaklama Yerleri 46
12. Kuveri'l-Cebeliyye, Ahvaz, Vâsıt ve Fâris Yolu 47
13. Ahvaz Bölgesinin Şehirleri 47
14. Sûku'l-Ahvaz-Fâris Yolu 48
15. Sâbûr'un Şehirleri ve Merkez Şehri Nûbendecân 48
16. Istahr'ın Şehirleri 49
17. Derâbecird'in Köyleri 49
18. Erracân Şehri ve Köyleri 49
19. Kürtlerin Fâris'teki Yerleri (Zümûm) 49
20. Fâris'in Şehirleri ve Beş Şehir 50
21. Şiraz-Kirman-Sicistan Yolu 50
22. Kirman'ın Merkezî Şehirleri 50
23. Sicistan'ın Merkezî Şehirleri 51
24. Şiraz-Nişabur Yolu 51
25. Şiraz-Derâbecird Yolu 52
26. İstahr'dan Kirman'ın Merkezî Şehirlerinden Sîracân'a Olan Yol 52
27. Fehrec-Çin Yolu 53
G. Çin Ülkeleri 55
H. Pehlevîlilerin Ülkesi 56
İ. Ahvaz-İsfahan Yolu 57
1. Fâris-İsfahan Yolu 57
2. İsfahan-Rey Yolu 57

3. Bağdat-Basra Yolu 57
4. Samarra-Vâsıt Posta Yolu 58
5. Sahilyolu ile Basra-Amman Yolu 58
6. Denizden Doğu Yönüne Olan Mesafe 58
7. Fâris Sahilini Takiben Basra'dan Doğu'ya Olan Yol 59
8. Bulleyn'den Serendib'e Doğru Yola Çıkan Kişiler 61
9. Çin Yolu 64
10. Hindistan'da Bulunan Yedi İnsan Topluluğu 66

J. Magrib (Batı) Hakkında Bilgiler 68
1. Medînetü's-Selâm-Magrib Yolu 68
2. Fırat'ın Arazisi 69
3. Habur Şehrinin Köyleri 69
4. Kınnesrîn'in Köyleri 69
5. Hıms'ın Bölgeleri (İklim) 69
6. Hıms-Dımaşk Yolu 71
7. Dımaşk'ın Şehirleri ve Bölgeleri 71
8. Dımaşk-Taberiyye Yolu 72
9. Ürdün'ün Şehirleri 72
10. Taberiyye-Remle Yolu 73
11. Filistin'in Şehirleri 73
12. Remle-Fustat Yolu 74
13. Mısır'ın Şehirleri 75
14. Fustat-Mağrib Yolu 78
15. Berka-Mağrib Yolu 79
16. Berberlerin Özellikleri 81
17. Bağdat'tan Rakka'ya Musul Üzerinden Olan Yol 82
18. Musul'un Şehirleri 83
19. Musul-Nasîbîn Yolu 83
20. Diyâr-ı Rabî'a'nın Şehirleri 84
21. Nasîbîn'den Erzen'e Doğru Sağ Yönden Yol 84
22. Âmid'den Rakka'ya Sol Yönden Yol 84
23. Beled'den Sincar-Kârkîsiyâ'ya Sol Yönden Yol 84
24. Rakka-Suguru'l-Cezeriyye Yolu 85
25. Aynü't-Temr-Busrâ Yolu 85

26. Rakka-Hıms-Dımaşk-Rusâfe Yolu 85
27. Hıms'tan Posta Güzergâhı ile Ba'lebek Yolu 86
28. Kûfe-Dımaşk Yolu 86
29. Sugûri'ş-Şâmiyye'ye Haleb Üzerinden Konaklama Yerleri . 86
30. Sugûri'ş-Şâmiyye'nin Önemli Olanları 87
31. Dürbü's-Selâme ve Halîc-i Konstantiniyye Yolu 87
32. Bir Diğer yol 88
33. Bir Diğer Yol 88
32. Rum Patrikleri 93
33. Rumların Meşhur Adaları 96
34. Daha Kolay Bir Yol 97
35. Dürbü's-Selâme-Ammûriye Yolu 97
36. Rûmiyye'nin Özellikleri ve Bazı Gariplikleri 98
37. Mağrib Yolunun Konaklama Yerleri 100

K. Cerba ile İlgili Bilgiler 102
1. Azerbaycân-Erminiyye Yolu 103
2. Azerbaycân Bölgesinde Şehirler ve Kasabalar 103
3. Dinever-Berzend Yolu 104
4. Muhammed b. Humeyd'in İzlediği Yol 105
5. Erminiyye Yolu 105
6. Ebvâb Bölgesi 106
7. Cercân-Hamlîc-Hazar Şehri Yolu 107

L. Teymen İle ilgili Bilgiler 108
1. Medînetü's-Selâm-Mekke Yolu 108
2. Bâdiye Yolu 108
3. Medîne-Hicaz ve Necd Şehirlerine Olan Yol 110
4. Medîne'ye Bağlı Olan Yerler 111
5. Hicret Ettiklerinde Hz. Peygamber (s) ve Ailesinin İzlediği Yol 112
6. Mekke'den Medîne'ye Önemli Bir Yol 113
7. Ma'deni'n-Nekra'dan Mekke'ye Önemli Bir Yol 113
8. Haram Bölgenin Sınırları 114
9. Necid'deki Mekke Mahlâfları(Destekçileri) 114
10. Tihâme'deki Mekke Mahlâfları (Destekçileri) 115

11. Mekke-Taif Yolu 115
12. Mekke-Yemen Yolu 115
13. Yemen'in Mahlâfları (Destekçileri) 117
14. Konaklama Yerleri (Sekekler) 124
15. Yemen'deki Binalar 124
16. Mescid-i Sa'd-Basra Yolu 125
17. Basra-Mekke Yolu 125
18. Yemâme-Mekke Yolu 126
19. Sahilden Amman-Mekke Yolu 126
20. Havlân-ı Zî Süheym-Mekke Yolu 127
21. Mısır-Mekke Yolu 127
22. Dımaşk-Mekke Yolu 127
23. Basra-Yemâme Yolu 128
24. Yemâme'nin Arazları 128
25. Bahreyn'in Şehirleri 129
26. Yemâme-Yemen Yolu 129

M. Ülkelerin Posta Konakları 130
1. Yahudi Tacirlerin İzledikleri Yol 130
2. Rus Tacirlerin İzledikleri Yol 130
3. Tacirlerin Karada İzledikleri Yol 131
4. Dünyanın Yerleşik Olan Dört Kesimi 131

N. Dünyanın Gariplikleri 133

O. Dünyanın Tuhaf Yapıları 136

P. Yecüc ve Mecüc Seddi'nin Özellikleri 140

R. Ülkelerin Tabiatlarında Bulunan Garip Durumlar 146
1. Suların Hal Değiştirmesindeki Gariplikler 147
2. Dağların Garip Halleri 148
3. Kisrâ'nın Hicâbı 148

S. Nehirlerin Çıkış Yerlerine Dair 149

T. Bu Garipliklerden Bana Bildirilenler 156

BİBLİYOGRAFYA 159

DİZİN 163

ÖN SÖZ

Coğrafya kitapları özellikle tarihçiler arasında ilk elden kaynaklar arasında gösterilmektedir. Bunun başlıca sebebi, bu eserlerde yer alan bilgilerin çoğunun bizzat yazarları tarafından doğrulanan bilgiler olmalarıdır. Kaynak olma özelliklerinin dışında bir de içerikleri açısından zenginlik içermektedirler. Tarihî ve coğrafî bilgilerin dışında ekonomik, kültürel, antropolojik, filolojik bilgiler bulmak da olanaklıdır. Bu bakımdan bu eserleri, kültür tarihinin temel kaynakları arasında değerlendirmek de mümkündür.

Önemi bizim ifade ettiklerimizin de ötesinde bulunan bu eserlerden birini daha önce Türkçe'ye kazandırmıştık.[1] Yakubî'nin eserinin çevirisinden edinmiş olduğumuz izlenim, Türk araştırmacı ve okuyucusunun önemli bir ihtiyacının bu tarz çevirilerle giderildiği yönündedir. Bu eserlerin Türkçe'ye kazandırılması, hem eserin tanınmasını sağlamakta ve hem de her düzeyden insanın bu eserlere kolay ulaşmasına imkân tanımaktadır.

Yakubî'nin çevirisini okuyucular ve araştırmacılar tarafından kabul görmesinin verdiği cesaretle, ondan biraz daha önce yazılmış olan elinizdeki bu eseri tercüme ettik. Bu eser, türünün ilk örneklerindendir. Bu nedenle Türkçe'ye kazandırılması, bu alana ilgi duyan araştırmacılar için önemlidir. Daha da önemlisi, İbn Hurdazbih'in eserinde bahsi geçen bilgilerin, bizatihi yazar tarafından görülerek elde edilen bilgiler ol-

1 Yakubî, *Ülkeler Kitabı*, çev: Murat Ağarı, İst.: Ayışığı Kitapları, 2002

masıdır. Bu özellik, kitaptaki bilgileri daha kıymetli bir hale getirmektedir.

Başlangıçta kısaca çeviri de kullandığımız bir kısım argümandan da bahsedelim: Coğrafî literatür açısından "kûra" kelimesini "bölge", rastîk/rasâtîk" kelimesini "köy ve mezra büyüklüğündeki yer", "tassûc/tasâsîc" kelimesini ise "kasaba/belde büyüklüğündeki yerlere" karşılık olarak kullandık. Şehir ve yer adlarını diğer ilgili kaynaklarla karşılaştırarak verdik. Böylelikle okuyucuyu mümkün olduğunca doğru yönlendirmeye gayret ettik.

Çevirinin bu aşamaya gelmesinde çok sayıda kişinin katkısı oldu. Fakat bunların arasında özellikle çevirimizi okuyarak görüşlerini bildiren Dr. Abdurrahim Tufantoz'a ve Öğr. Gör. M. Şerif Eroğlu'na teşekkür etmek istiyorum.

Çalışma bizden, tevfik Allâh'tandır.

Murat AĞARI

I. İbn Hurdazbih

A. Hayatı

Tam adı Ebu'l-Kasım Ubeydullâh b. Abdullâh b. Hurdazbih el-Bağdadî el-Fârisî'dir.[1] Aslen İranlıdır.[2] Erken dönem İslâm coğrafyacılarındandır.[3] Bu nedenle kimi kaynaklarda "İslâm coğrafyacılarının babası" olarak nitelendirilmektedir.[4] Ataları Zerdüşt olmasına rağmen ailesinden büyük babası Bermekîler döneminde İslâm dinine girmiştir. Babası, Me'mun döneminde Taberistan valisiydi.[5] Onun döneminde Belâzur, Şiraz ve Deylem fethedilmiştir.[6] Horasan'da doğmasına rağmen Bağdat'ta yetişmiştir.[7]

---

1 İbn Nedim, *el-Fihrist fi Ahbari'l-Ulemai'l-Musannifin mine'l-Kudema ve'l-Muhaddisin ve Esmai'l-Kütübihim*, neşr: R. Teceddüd, Tahran, 1971, 165; Katip Çelebi(Hacı Halife), Mustafa b. Abdullah, *Keşfe'z-Zünun*, İstanbul: MEB yay., 1945, I, 1225; İ. U. Krichovsky, *Tarihu'l-Edebi'l-Coğrafi'l-Arabi*, Arap. çev: Selahaddin Osman Haşim, Kahire, 1963, I, 255; C. Van Arendonk, "İbn Hurdazbih", *İslam Ansiklopedisi(İA)*, Eskişehir: MEB yay., 1997, V/II, 755; Muhammed İsa Saliha, *Mu'cemu'ş-Şâmil li't-Turasi'l-Arabiyyi'l-Matbu'*, Kahire, 1993, II, 268; F. Zeki Cezar, *Medahilu'l-Müellifin ve'l-Alamu'l-Arab hatta Âm 1210/1800*, Riyad, 1991, I,425; Edmund Bosworth, "Ebn Khordadbeh", *The Encyclopaedia Iranica(EIR)*, Calıfornıa, 1998, VIII,37; İnayetullâh Rıza, "İbn Hurdazbih", *Dairetu'l-Maarif Bozorku İslâmi(DMBİ)*, Tahran, 1369, III, 209; M. Hadj-Sadak, "İbn Khurradadbih", *The Encyclopaedia of İslam(EI)*, New Edition, Leıden, 1954, I-II, 839; Sayyıd Sulayman Nadvi, "Early Muslım Geographers on Indıa", *İslâmıc Culture(IC)*, (1937), II/4, 488; Abdulkadir Mahmud Abdullâh, *Masâdıru Tarihu'l-Cezîreti'l-Arab*, Riyad, 1979, II, 286; M. A. Tolmacheva, "İbn Khurdadhbıh", *Dıctıonary of the Mıddle Ages(DMA)*, (Newyork, 1989), VII, 243; Abdurrahman Hamid, *A'lamu'l-Cuğrafiyyin el-Arab (ve Muktefu min Asarihim)*, Dımeşk, 1995, 106; S. M. Ahmed, "İbn Hurdadbıh", *Encyclopedıa of the Hıstory of Scıences, Technology and Medıcıne in Non-Western Cultures (EHSTM)*, 423

2 İbn Nedim, 165; İ. U. Krichovsky, I, 255; C. V. Arendonk, *İA*, V/II, 755

3 İbn Nedim, 165; İ. U. Krichovsky, I, 255; C. E. Bosworth, *EIR*, VIII, 37; M. A. Tolmacheva, *DMA*, VII, 243

4 İbn Nedim, 165; İ. U. Krichovsky, I, 255; M. A. Tolmacheva, *DMA*, VII, 243

5 İbn Nedim, 165; İ. U. Krichovsky, I, 255; C. V. Arendonk, *IA*, V/II, 755

6 İbn Hurdazbih, Ebu'l-Kasım Ubeydullâh b. Abdullâh, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, tah: M. Mahzum, Beyrut, 1988, Muhakkikin önsözü, 8

7 C. E. Bosworth, *EIR*, VIII, 38

Seçkin bir aileye mensup olan İbn Hurdazbih, iyi bir eğitim görmüş, Abbasî halifesi Mu'temid (H.256-272/869-885) zamanında Cibal yöresinde berîd sorumlusu olarak görev yapmıştır.[8] Ancak bu göreve ne zaman tayin edildiği ve ne kadar kaldığı bilinmemektedir.[9] Berîd teşkilâtına mensup olanlar halifeler adına istihbarat toplamakla görevli olduklarından dolayı halifelerin güvenini kazananlar arasından seçilirdi. Halifeler Berîd mensuplarının gönderdiği bilgiler ışığında yöre ile ilgili kararlarını verirlerdi. Berîd mensupları halifeye yönetim ile ilgili bilgilerin yanısıra, yörenin iktisadî ve kültürel durumu hakkında da geniş bilgiler aktarırlardı. İbn Hurdazbih de yöre ile ilgili bilgi verirken zaman zaman yörenin kültür ve medeniyetine de yer vermektedir.[10]

Berîd sorumlusu iken merkeze gönderdiği raporlarla dikkat çeken İbn Hurdazbih, başarılı bir berîd görevinden sonra Bağdat'a çağrıldı. Bağdat'ta Halife'nin oluşturduğu âlimler topluluğu arasında yer aldı; edebiyat ve tarih alanında geniş bir kültüre sahipti. O bu geniş kültüründen dolayı Abbasî sarayında kendisine önemli bir yer edindi. Halife'ye edebiyat ve müzik tarihi ile ilgili bilgiler aktardığı gibi bu alanda bir takım kitaplar da yazdı.[11] Eserini H. 232/M. 846-47 yıllarında kaleme almıştır. Bunun ikinci nüshası H. 272/M. 885/86 yıllarında yazılmıştır.[12]

Orjinal tarzda coğrafya eseri telif eden ilk kişi olması hasebiyle[13] daha sonraki coğrafyacılardan Ceyhanî, İbnu'l-Fakih ve Makdisî gibi müellifler kendisinden istifade etmişlerdir.[14] İbn Hurdazbih'in H.300/M.912/913 yılına doğru vefat ettiği kaynaklarda zikredilmektedir.[15]

---

8 S. S. Nadvi, *IC*, 488; M. Şemsettin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları, Tarih ve Müverrihler*, haz: Y. Kanar, İstanbul: Endülüs yay., 1991, 422; Philip Hitti, *Siyasal ve Kültürel İslam Tarihi*, çev: S. Tuğ, İstanbul: Boğaziçi yay., 1980, I, 588; Ramazan Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Ankara, 1985, 11

9 C. V. Arendonk, *IA*, V/II/755

10 İ. U. Krichovsky, I, 255

11 İ. U. Krichovsky, I, 255; C. V. Arendonk, *IA*, V/II, 755; R. Şeşen, 12

12 İbn Hurdazbih, *Mesâlik*, Önsöz, 9

13 M. Hadj-Sadak, *EI*, III, 839

14 C. E. Bosworth, *EIR*, VIII, 37

15 Katip Çelebi, I, 1225

B. Eserleri

İbn Hurdazbih'in eserleri tarih, coğrafya, edebiyat ve eğlence tarihi ile ilgilidir. Bunlardan edebiyata dair olanlar fazla tanınmamalarına rağmen, tarih ve coğrafyaya ait olan eserlerinin ünü günümüze kadar ulaşmıştır.

Çeşitli alanlarda eser veren müellifin kaynaklarda zikri geçen kitapları şunlardır: *Kitabu Edebû's-Semâ', Kitabu Cemheretü'l-Ensabu'l-Furs ve'n-Nevâfi, Kitabu't-Tabîh, Kitabu'l-Lehv ve'l-Melâhî, Kitabu'ş-Şarab, Kitabu'n-Nudemâ ve'l-Culesa, Kitabu'l-Envac* ve meşhur eseri *Kitabu'l-Mesâlik ve'l-Memâlik*.[16]

C. Yollar ve Ülkeler Kitabı (el-Mesâlik ve'l-Memâlik)

İbn Hurdazbih'in coğrafyaya dair olan *el-Mesâlik ve'l-Memâlik* adlı eseri muhtemelen Abbasî saray teşkilâtına mensup birinin isteği üzerine yazılmıştır. Eserde yazarın gözlemlerine dayanan oldukça fazla bilgi bulunmaktadır.[17]

Eserin değişik kütüphanelerde yazmaları bulunmaktadır. İbn Hurdazbih'in bu eseri önce Barbier de Meynard tarafından 1865 yılında yayınlandı.[18] Daha sonra de Goeje bu değişik nüshaları göz önüne alıp Arap Coğrafya Eserleri Serisi (ACES)'nin 6. cildi olarak 1889'da yayınlamıştır.[19] Bu eser, Kudame b. Ca'fer'in *Kitabu'l-Harac*'ı ile beraber basılmıştır. Bu şekilde daha sonraki baskısı 1928 yılında Bağdat'ta gerçekleştirilmiştir.[20] Bizim üzerinde çalışmış olduğumuz nüsha ise Muhammed Mahzum tarafından hazırlanan Beyrut baskısıdır. Bu baskıda Kudame b. Cafer'in *Kitabu'l-Harac*'ı bulunmamaktadır. İbn Hurdazbih, bu eserinde Müslüman dünyanın ana ticaret yollarının tam bir haritasını ve izahını çıkarmıştır.[21] Ancak De Goeje tarafından yapılan baskıda harita bulunmamaktadır.

---

16 İbn Nedim, 165

17 P. Hitti, I, 588

18 M. İ. Saliha, 268

19 C. V. Arendonk, *IA*, V/II, 755

20 M. İ. Saliha, 268

21 İsmail Raci-Luis Lamia Faruki, *İslam Kültür Atlası*, çev: M.O. Kibaroğlu- Z. Kibaroğlu, İstanbul, 1991, 363

II. Yollar ve Ülkeler Kitabı

13

Rahman ve Rahim olan Allâh'ın adıyla

Ey seçilmişlerin efendisi, iyilerin önderi, dinin aydınlığı ve yaratılmışların en seçkininin oğlu! Allâh senin ömrünü uzatsın. Senin mutluluğunu daim eylesin ve üzerinde hayırları çoğaltsın. Seni iyilik yolunda sabit kılsın. Seni yaptıklarından razı olduklarından ve durumunu güzelleştirdiklerinden eylesin. Anlaşılan o ki, Allâh'ın senin anlamanı istediği şey, seçilmişlerin bütünüdür. Allâh, iki dünyada senin nasibini açık etsin ve ölümünü mutlu kılsın. Allâh dünyanın yollarını, ülkelerini, özelliklerini, uzaklıkları ve yakınlıkları, mamur olan yerler (-i ile metruk) olan yerlerini, bu yerler arasındaki uzaklıkları vermeyi ve yollar ile geçişlerin çizimini benden öncekilerin yaptığı şekliyle yapmayı nasip etsin. Anladım ki Batlamyus,[22] sınırları açıklamıştı ve arzın nitelikleri hakkında yabancı bir dilde izahlarda bulunmuştu. Bunları anlamak için ben, bu bilgileri bu dilden gerçek dile[23] aktardım. Onun çizdiklerini daha doğru olarak, bütün yönleri ile çizdim. Zira sizlerin arzuladığı şekilde geniş olmasını ar-

---

22 Coğrafya üzerine çalışan bütün yazarlar, Batlamyus (İ.Ö. 150)'un çalışmalarına büyük saygı duyarlar. Batlamyus, antik dünyanın devi gibidir ve etkisi hala hissedilmektedir. Astronom ve coğrafyacı olan Batlamyus, insanlığı bu iki bilim dalında seçkin bir yere ulaştırdı. 14 yüzyıl boyunca Batlamyus'un "Almagest" adlı eserinde açıkladığı astronomi ile ilgili teoriler, tartışmasız bir etki uyandırdı ve ancak Newton tarafından çürütüldü. Onun "Geographıa"sı 1500 yıl boyunca İslâm ve Hıristiyan dünyasına hakim oldu. İskenderiye'de yaşayan Batlamyus, dönemin en büyük kütüphanesine girme, Tir'li Marinos ve Eratostenes'in çalışmalarını değerlendirme ve kendinden öncekilerin, yüzyıllar boyu zahmet çekerek elde ettikleri bilgiyi edinme imkanına sahip oldu. Doğu ile batının ticaret merkezi olan İskenderiye'ye gelen alim, tacir, gezgin ve diğer ziyaretçilerle kişisel bağlantı kurarak bu bilgileri doğrulama ve bunlara eklemelerde bulunma imkanı vardı. Bütün bunları çağlar boyu coğrafyacılar tarafından takip edilen bir sistem ve dizge içerisinde sundu. Enlem ve boylamların isimlerini ve metodunu ortaya koyan Batlamyus'tur. bkz: R. V. Tooley, "Batlamyus'a Kadar Hıristiyan Öncesi Dönem Coğrafyası", çev: M. Ağarı, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 2, (Van 2001), 403

23 "Gerçek dil" ifadesiyle Arapça'yı kastetmektedir(ç.n)

zuladım; ve bunun gibi, uzakta olanın görünürmüş gibi olmasını, yakın olanın da bilinmesini arzuladım. Bu nedenle bunları yazdım ve bunun yolunu Allâh'ın izniyle açtım. O Allâh ki, varlığı istediği şekilde yarattı.

14

Kullarına, Allâh'tan başkasına şirk koşmamak ve Muhammed'in onun peygamberi olduğunu tasdik etmek üzere hakkın/gerçeğin vâsıtalarını beyan etti.

15

A. Bu Kitap

Bu Kitap, Emîru'l-Mü'minîn'in mevlâsı Ebü'l-Kasım Abdullâh b. Abdullâh İbn Hurdazbih tarafından telif edilmiş olan yeryüzünün niteliği ve yaratılışın yapısı ve üzerinde bulunan dünyanın değişik yerlerine olan bütün yolların ve ülkelerin, memleketlerin halklarının kıbleleri hakkında olan bir kitaptır.

Ebu'l-Kasım dedi ki: Yeryüzü kürenin yuvarlak olması gibi dairevîdir. Yumurtanın sarısı gibi feleğin ortasında durmaktadır. Dünyanın çevresinde rüzgârlar yer almaktadır. Bu rüzgârlar, bütün yönlerden arzı feleğe doğru çekmektedir. Dünyanın yapısı şu şekildedir: Rüzgârlar nesnelerdeki hafif şeyleri kendisine doğru çekici bir konumdadır; arz ise nesnelerdeki ağır şeyleri kendisine doğru çekicidir. Zira yeryüzü demiri çeken taş[24] konumundadır. Yeryüzü, Hatt-ı İstivâ (Ekvator) ile ikiye bölünmüştü. Hatt-i İstiva'nın yönü ise doğudan batıya doğrudur. Bu çizgi yeryüzünün uzunluğudur ve tıpkı burçlar kuşağının (zodyak) felekteki en büyük hat olması gibi, yerküre üzerindeki en büyük enlemdir. Yerkürenin boylamı, etrafında Süheyl'in[25] döndüğü güney kutbundan, etrafında Benât-u Na'ş'ın[26] döndüğü kuzey kutbuna doğrudur.

Yeryüzünün dönüşü Hatt-ı İstivâ (Ekvator) bölgesinde 360 derecedir. Her bir derece 25 fersah,[27] her fersah 12.000 zir'adır.[28] Bir zir'a 24 esba' (parmak);[29] bir esba' (parmak) 6 habbet-u şa'îr (arpa tanesi)'dir.[30] Bu arpa taneleri uçuca değil de yan yana dizilmiş şekildedir. Bu şekilde 9.000 fersahtır.

---

24 Bu "taş(hacer)" ifadesiyle muhtemelen mıknatıs kastedilmektedir.(ç.n.)

25 Bir yıldız ismi. "Büyükayı" denen yıldız kümesinin kuyruk ucunda bulunan en sönük yıldız.

26 Bir yıldız ismi. Gökyüzünün güney yarımküresinde görünen, parlak ve büyük bir yıldız.

27 Fersah, 3 mile eşittir ve yaklaşık 6 km.'dir. bkz: Walter Hınz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, çev: A. Sevim, İstanbul, 1990, 76

28 Zirâ', dirsekten orta parmak ucuna kadar olan bir uzunluk ölçüsüdür. "Bilek" ve "kol" manasına gelen kelimenin çoğulu "azru' ve "zirâ'a"dır. Bu uzunluk ölçüsüne Türkçe'de "arşın" denir. Genellikle kabul edilen uzunluğu 54.04 cm.'dir. Bkz: W. Hınz, 79

29 Esba', bir uzunluk birimidir. Uzunluğu 3.125 cm'dir. bkz: Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul 1995, 469

30 Habbet-ü şa'îr, bir uzunluk birimidir. Uzunluğu 0.205 cm'ye eşittir. bkz: S. Mutçalı, 145

Ekvatorla her bir kutup bölgesi arasında 90 usturlab[31] derecesi vardır.

16

Bunun dönüşü yukarıdan aşağıya doğrudur. Yeryüzündeki bayındırlık ekvator çizgisinden sonra 24 derecedir. Buranın geriye kalanı çoraklaşmış arazi ve büyük bir denizdir. Biz yeryüzünün kuzey kesimindeyiz. Güney kesimi harap ve sıcağı şiddetli bir durumdadır. Bizim altımızda kalan bu yarıda ikâmet yoktur. Kuzey ve güneydeki bütün araziler toplam 7 iklimdir.[32] Batlamyus'un kitabında ifade ettiğine göre, onun döneminde yeryüzündeki şehirlerin sayısı 4.200'dü.

---

31 Usturlâb, yıldızların hareketlerini tetkik ve hesap etmek için yapılan aletin adıdır. Bu aletin İsa'nın doğumunda iki asır evvel eski Yunan alimlerinden Hipark tarafından icat edildiğine ve Batlamyus tarafından kullanıldığına dair işaretler vardır. Müneccimler, kullandıkları bu aletle herkesin talihini, savaşların geleceğini söylerlerdi. Bkz: M. Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* İstanbul: M.E.B. yay., 1993, II, 554

32 "Yedi İklim" ifadesi Ortaçağ İslâm coğrafyacıları arasında çok kullanılan bir terimdir. Bu şekilde dünyayı yedi farklı bölgeye ayırmışlar ve bu sayede değerlendirmeleri daha pratik yapma imkanına kavuşmuşlardır. Bu terim ile ilgili olarak şu kısa bilgiyi vermek aydınlatıcı olacaktır: İslâmî coğrafya metinlerinde tanımlayıcı coğrafya ile sembolik coğrafya çoğu zaman içi çedir. Bu nedenle modern anlamda bilimsel coğrafya'nın nerede bitip; yönleri, dağları, ırmakları, adaları v.b. semavî dünyanın sembolleri olarak kullanan "kutsal" coğrafyanın nerede başladığı pek belli değildir. Müslümanların dünya kavramı, her zaman merkezî bir yere sahip olan kozmik dağ (Kaf) ve semavî düzenin yeryüzündeki sembolleri olan (bu yüzden göklerde de karşılığı bulunan) yedi iklim kavramlarıyla yönlendirilmiştir. Bu astrolojik sembolizm içinde de dile getirilmiştir. Her iklim bir gezegene ve bir zodyak işaretine bağlıdır. Yedi göğe karşılık gelen yedi iklim; Babilliler, Grekler ve eski İranlılar tarafından da biliniyordu. Yalnız İranlıların yedi iklim anlayışı boylamsal değil eş-merkezci bir anlayıştı. Kur'an-ı Kerim de yedikat gök ve yerden sözetmektedir; ve Müslüman coğrafyacılar bunu gelenekteki yedi iklim olarak yorumlayıp çeşitli bölgelerle ilgili ayrıntılı çalışmalarını bu çerçevede sürdürmüşlerdir. İslam öncesi İran coğrafyası, Pehlevice "Perseng" kelimesinden gelen Arapça berzah kelimesinin de gösterdiği gibi, o dönemlerde Arap coğrafî tasavvurlarını etklemişti. Eski İranlılar yeryüzünü bir melek şeklinde görmüşler ve yüksek seviyede gelişmiş bir coğrafyaya ulaşmışlardı. Dünyayı yedi bölgeye (kişver) ayırmaları yedili manevî hiyerarşinin yeryüzündeki bir yansımasını oluşturuyordu. Gerek Grek iklimler şemasında ve gerekse Fars kişverler şemasında yedi rakamının sembolik anlamının tamamen bilincinde olan İslâm coğrafyacıları üzerinde derin tesirlerde bulundu. Aynı şekilde eski İranlıların merkezi kozmik dağı, Kur'an'da da zikredilen Kaf dağına dönüştü ve hiç değilse büyük sayıda İslam coğrafyacıları arasında alemin merkezî bölgesi, İslâm dünyasının merkezi olan ve müslümanlara göre semavî eksenin yeryüzünden geçtiği noktayı teşkil eden Mekke'ye tekabül edecek şekilde yeni bir tarzda kavrandı. (Bkz: S. Hüseyin Nasr, *İnsan ve Tabiat,* çev: N. Avcı, İstanbul: İşaret yay., 2. bsk., 1998, 99) Aynı durum Ortaçağda Makrobus ve Martianus Capella'nın eserlerinde de görülmektedir. Bu haritalarda yaşanabilir dünya beş veya yedi iklim bölgesine ayrılıyordu. Bu iklim bölgeleri Arap alimlerinin iklim teorilerinden alınarak geliştirilmişlerdi. (Bkz: Turgut Bilgin, *Genel Kartografya (Kartografyanın Tarihçesi, Projeksiyonlar, Harita Alma ve Yapmanın Esasları),* İstanbul, İÜEF yay., 1983, 29) Bunun dışında yedi iklim tertibine uymayan müellifler de vardı.(Bkz: Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul, İSAR, 1998, 95

17

B. Ülkelerin Halklarının Kıblesi[33]

Ermenistan, Azerbaycân, Bağdat, Vâsıt, Kûfe Medâin, Basra, Hulvan, Dinever, Nihâvend, Hemedan, İsfahan, Rey, Taberistan, Horasan'ın tümü, Hazar bölgesi ve Hind Keşmiri'nin kıblesi, Kâbe'nin kapısının bulunduğu duvara doğrudur. Burası kuzey kutbunun sol tarafından doğuya doğrudur. Ancak Tibet, Türk, Çin ve Mansûra bölgesinin kıblesi, doğunun orta yerinden Hacerü'l-Esved'e 8 birim[34] arka tarafındadır. Yemen'in kıblesi ve namazlarının yönü ise Kâbe'nin Yemânî köşesine doğrudur. Namaz kıldıklarında onların yüzleri Ermeni halkının yüzleri ile karşı karşıyadır. Magrib, Afrika, Mısır, Şam halkının kıbleleri batının ortasıdır. Namazları ise Şâmî köşesine doğrudur. Namaz kıldıklarında yüzleri Mansûra halkının yüzlerine dönüktür. İşte bunlar, kavimlerin kıbleleri ve namaz kıldıkları esnada döndükleri yönleridir.

33 "Kıblesi" ifadesiyle, buraların Kâbe'ye karşı duruşları kastedilmektedir. Yoksa kastedilen güney yönü değildir.

34 Burada "ecâ'" kelimesi kullanılmaktadır. Değişik anlamlara gelmekle birlikte biz "birim" anlamını kullanmayı tercih ettik.

18

C. Sevâd

Şimdi Sevâd'ı anlatmaya başlayalım. Fars hükümdarları, Irak'ın kalbi anlamında "Dîl-i İranşehr" tâbirini kullanmışlardır. Sevâd 12 büyük yerleşim bölgesinden (Kûra/şehir) oluşmaktadır. Bu yerleşim bölgeleri aynı zamanda "istân" olarak adlandırılmaktadır. Sevâd'ın 60 kasabası (tassûc) vardır. "İstan"ın anlamı, "vilâyet" demektir. "Tassûc" ise"nahiye" anlamına gelmektedir.

Şâd Fîrûz vilâyeti şu şekildedir. Burası Hulvan'dır ve Fîrûz Kubâd, Cebel, Tâmmarâ, İrbil ve Hâfeteyn isimlerinde kasabaları vardır. Buranın güney doğusundan Dicle ve Tâmmarâ nehirleri akmaktadır.

1. Dicle ve Tammarâ'nın Suladığı Doğu Tarafı

Şâd Hürmüz vilâyetinin yedi kasabası bulunmaktadır. Bunlar, Buzurc Sâbûr, Nehr-i Bûk, Kalvâzî ve Nehr-i Bîn, Câzir, Medînetü'l-Atîka, Râzânu'l-A'lâ ve Râzânu'l-Esfel kasabalarıdır.

Şâd Kubâd vilâyetinin sekiz kasabası vardır. Bunlar, Rustukbâd, Mâhrûz, Silsîl, Celûlâ, Celûltâ, Zîbîn, Bendenîcîn, Barâzu'r-Rûz, Deskere ve Rastâkayn kasabalarıdır.

19

Bâzîcân Hüsrev vilâyetinin beş kasabası vardır. Bunlar, Nehrevânu'l-A'lâ, Nehrevânu'l-Evsat, Benî Cüneyd Cercerâyâ ve akrabalarının şehri olan Nehrevânu'l-Esfel, Bâderayâ ve Bâkusâyâ kasabalarıdır.

2. Dicle ve Fırat'ın Suladığı Yerler

Şâd Sâbûr vilâyetine gelince: Burası Kesker şehridir ve dört kasabası vardır. Bunlar; Zendeverd, Sersûr, İstân ve Cevâzir kasabalarıdır.

Şâd Behmen vilâyeti ise aynı zamanda Dicle vilâyetidir ve dört kasabası bulunmaktadır. Bunlar, Behmen Erdeşîr, Meysân (veya Melvî), Dest-i Meysân (veya Übülle) ve Eber Kubâd kasabalarıdır. Dicle'nin ha-

racı[35] 8.500.000 dirhemdir. Dicle kasabasının batısından Düceyl ve Fırat nehirleri akmaktadır.

Gaylân b. Seleme es-Sakafî dedi ki:

– Birleşiyordu tavuk sesleri ile,
kapanan kapının gıcırtıları...

3. Dicle'nin Batı Yakasında Fırat ve Düceyl'in Suladığı Yerler

Âlî vilâyetinin dört kasabası vardır. Bunlar, aynı zamanda Anbar olarak bilinen Fîrûz Sâbûr, Meskin, Katrabbul ve Bâderayâ kasabalarıdır.

Erdeşîr Bâbekân vilâyetinin beş kasabası vardır. Bunlar, Behürisîr, Rûmekân, Kûsâ, Nehr-i Durkît ve Nehr-i Cevber kasabalarıdır.

İbn Rukkiyyât dedi ki:

– Sakin bir gündeki felâket,
Bin musibet ve bin faciadır...

20

Bihziyevmâ Sufân vilâyeti aynı zamanda Zevâbî vilâyetidir ve üç kasabası vardır. Bunlar, Zâbu'l-A'lâ, Zâbu'l-Evsat ve Zâbu'l-Esfel kasabalarıdır.

Beh Kubâdu'l-A'lâ vilâyetinin altı kasabası bulunmaktadır. Bunlar, Bâbil, Hutarniye, Fellûcetü'l-Ulyâ, Fellûcetü's-Süflâ, Nehrayn ve Aynu't-Temr kasabalarıdır.

---

35 Harac: Arapça "harc" kökünden gelen ve sözlük anlamı "topraktan çıkan şey" olan harac kelimesinin Arapça'ya Akkadca veya Âramice'den geldiği yahut Süryânice aracılığıyla Grekçe'den geçtiğine dair farklı görüşler vardır. Talmut'ta "baş vergisi", Pehlevîce'de "vergi (özellikle araziden alınan)" ve Âramice'de "vergi" anlamlarına gelen ve söylenişleri birbirine yakın kelimelere rastlanmaktadır. İslâm fütûhâtından önce Arapça'da yer aldığı bilinen kelimeye toprak, bina, hayvan, köle gibi kaynakların ürün, kira, ücret türü getirileri ve devlet gelirleri olmak üzere birbirleri ile alakalı çeşitli anlamlar yüklenmiştir. Genel olarak tebaanın mal varlığından alınan vergileri ifade eden harac zaman içerisinde özellikle toprak vergisi için kullanılmıştır. bkz: Cengiz, Kallek, "Harac", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ans.*, 16, 71-88

Beh Kubâdu'l-Evsat vilâyetinin dört kasabası vardır. Bunlar, Cübbetu ve'l-Budâ, tek bir kasaba oldukları söylenen Sûrâ ve Berbîsemâ ile Bârûsemâ ve Nehru'l-Melik kasabaları ile Seybeyn ve'l-Vukûf kasabasıdır. Bu kasabaya göç edilmektedir.

Beh Kubâdu'l-Esfel vilâyetinin beş kasabası vardır. Bunlar, Furât-u Bâdeklâ, Seylehîn, Nister, Rûzi Mestân ve Hürmüzcerd kasabalarıdır. Denilir ki, Rûz-i Mestân ve Hürmüzcerd kasabaları çok sayıda kasabadan oluşan farklı bir bölgedir.

21

D. Sevâd'ın Değerlendirilmesi

1. Fırat ve Düceyl'in Suladığı Batı Tarafı

Anbar Kasabası: Beş köyü vardır. Harman yerlerinin sayısı 250 adettir. Buğday 2.300 kur,[36] arpa 1.400 kurdur. Paraları[37] 150.000 dirhemdir.

Katrabbul Kasabası: On köyü vardır. Harman yerlerinin sayısı 200 adettir. Buğday 2.000 kur, arpa 1.000 kurdur. Paraları 300.000 dirhemdir.

Meskin Kasabası: Altı köyü vardır. Harman yerlerinin sayısı 150 adettir. Buğday 3.000 kur, arpa 2.000 kurdur. Paraları 150.000 dirhemdir.

Bâduveyyâ Kasabası: Ondört köyü vardır. Harman yerlerinin sayısı 420 adettir. Buğday 3.500 kur, arpa 2.000 kurdur. Paraları 2.000.000 dirhemdir.

---

36 Kurr, eski bir ölçü birimidir. Buğday ticaretinde 1250, arpa ticaretinde 1000 menn üzerinde işlem gören bir ölçektir. Yukarıdaki rakamlar buğdayda 1015.6 kg, arpada ise 812.5 kg'a karşılık gelmektedir. Bkz: W. Hinz, 53. Menn ise Mekke'de Ortaçağın sonlarına kadar 260 dirhemlik(812.5 gr.) ağırlığı "rıtl" olarak geçerdi. 1320'de 1 menn, et ticaretinde 6.2/3 Mısır rıtlı, yani 3 kg'dı. 1327-46 yıllarında buğday, bal ve hurma ticaretinde 1 menn 3 Mısır rıtlı, yani 1.35 kg'dır. Bkz: W. Hinz, 19.

37 "Para" ifadesi metinde "varak" kelimesi ile karşılanmaktadır.(ç.n)

22

Bahurasîr Kasabası: On köyü vardır. Harman yerlerinin sayısı 240 adettir. Buğday 1.900 kur, arpa 1.700 kurdur. Paraları 150.000 dirhemdir.

Rûmekân Kasabası: On köyü vardır. Harman yerlerinin sayısı 240 adettir. Buğday 3.300 kur, arpa 3.050 kurdur. Paraları 250.000 dirhemdir.

Kûsâ Kasabası: Dokuz köyü vardır. Harman yerlerinin sayısı 210 adettir. Buğday 3.000 kur, arpa 2.000 kurdur. Paraları 150.000 dirhemdir.

Nehr-i Durkît Kasabası: Sekiz köyü vardır. Harman yerlerinin sayısı 125 adettir. Buğday 2.000 kur, arpa 2.000 kurdur. Paraları 200.000 dirhemdir.

Nehr-i Cevber Kasabası: On köyü vardır. Harman yerlerinin sayısı 227 adettir. Buğday 1.700 kur, arpa 6.000 kurdur. Paraları 150.000 dirhemdir.

Zevâbî Kasabası: Oniki köyü vardır. Harman yerlerinin sayısı 244 adettir. Buğday 1.400 kur, arpa 7.200 kurdur. Paraları 250.000 dirhemdir.

Bâbil ve Huturniye Kasabaları: Onaltı köyü vardır. Harman yerlerinin sayısı 378 adettir. Buğday 3.000 kur, arpa 5.000 kurdur. Paraları 350.000 dirhemdir.

Fellûcetü'l-Ulyâ Kasabası: Onbeş köyü vardır. Harman yerlerinin sayısı 240 adettir. Buğday 500 kur, arpa 500 kurdur. Paraları 70.000 dirhemdir.

23

Fellûcetü's-Süflâ Kasabası: Altı köyü vardır. Harman yerlerinin sayısı 72 adettir. Buğday 2.000 kur, arpa 3.000 kurdur. Paraları 280.000 dirhemdir.

Nehrayn Kasabası: Üç köyü vardır. Harman yerlerinin sayısı 181 adettir. Buğday 300 kur, arpa 400 kurdur. Paraları 1.045 dirhemdir.

Aynu't-Temr Kasabası: Üç köyü vardır. Harman yerlerinin sayısı 14 adettir. Buğday 300 kur, arpa 400 kurdur. Paraları 1.045 dirhemdir.

Cubbetu ve'l-Budâ Kasabası: Sekiz köyü vardır. Harman yerlerinin sayısı 71 adettir. Buğday 1.200 kur, arpa 1.600 kurdur. Paraları 150.000 dirhemdir.

Sûrâ ve Berbîsemâ Kasabası: On köyü vardır. Harman yerlerinin sayısı 265 adettir. Buğday 700 kur, arpa ve pirinç 400 kurdur. Paraları 100.000 dirhemdir.

Bârûsemâ ve Nehru'l-Melik Kasabası: On köyü vardır. Harman yerlerinin sayısı 664 adettir. Buğday 1.500 kur, arpa 4.500 kurdur. Paraları 250.000 dirhemdir.

Seybeyn ve'l-Vukûf Kasabası, çok sayıda kasabadan bir araya gelmiş ve tek bir tane olmuş bir kasabadır. İki kasabanın büyüklüğünden daha büyüktür. Buranın öşrü (onda bir)[38] buğdaydan 500 kur, arpadan 5.500 kurdur. Paraları ise 150.000 birimdir.

24

Furât Bâdeklâ Kasabası: Onaltı köyü vardır. Harman yerlerinin sayısı 271 adettir. Buğday 2.000 kur, arpa ve pirinç 2.500 kurdur. Paraları 900.000 dirhemdir.

Seylehîn Kasabası ve bunun arazisinde yer alan Havernak ve Tayzenâbâd Kasabaları: Harman yerlerinin sayısı 34 adettir. Buğday 1.000 kur, arpa 1.700 kurdur. Paraları 140.000 dirhemdir.

Rûzi Mestân ve Hürmüzcerd Kasabası: Buğday 500 kur, arpa 500 kurdur. Paraları 10.000 dirhemdir.

Nister Kasabası: Yedi köyü vardır. Harman yerlerinin sayısı 173 adettir. Buğday 1.250 kur, arpa ve pirinç 2.000 kurdur. Paraları 300.000 dirhemdir.

Birkaç kasabadan getirilen kabak, 240.840 dirhem karşılığı bir paraya Beytü'l-Mâl'a mal olmaktadır.

---

38 Öşür, sözlük manası "onda bir" olup toplumsal yardım için alınan 10/1 nispetindeki vergidir. Bkz: A. Grohman, "Öşür", *İA*, IX, 482

2. Dicle ve Fırat'ın Suladığı Yerler

Kesker vilâyeti ve buradaki Nehru's-Sille, Berka ve Reyyân Kasabaları: Buranın haracı giderek artmaktadır. Diğer malların gelirleri 70 milyon dirhemdir. Bunların değerleri buğdaydan 3.000 kur, arpa ve pirinçten 20.000 kurdur. Paraları 200.000 dirhemdir.

25

3. Doğu Tarafı

Buzurc Sâbûr Kasabası: Onaltı köyü vardır. Harman yerlerinin sayısı 271 adettir. Buğday 2.000 kur, arpa ve pirinç 2.500 kurdur. paraları 300.000 dirhemdir.

Râzânayn Kasabası: Onaltı köyü vardır. Harman yerlerinin sayısı 362 adettir. Buğday 4.800 kur, arpa 4.800 kurdur. Paraları 120.000 dirhemdir.

Nehr-i Bûk Kasabası: Buğday 200 kur, arpa 1.000 kurdur. Paraları 100.000 dirhemdir.

Kalvâzey ve Nehr-i Bîk Kasabası: Üç köyü vardır. Harman yerlerinin sayısı 34'dür. Buğday 1.600 kur, arpa 1.500 kurdur. Paraları 330.000 dirhemdir.

Medînetü'l-Atîka ve Câzira Kasabaları: Yedi köyü vardır. 116 harman yeri mevcuttur. Buğday 1.000 kur, arpa 1.500 kurdur. Paraları 1.400.000 birimdir.

Rustukbâz Kasabası: Buğday 1.000 kur, arpa ve tütün 400 kurdur. Paraları 170.000 birimdir.

Mâhrûz ve Silsîl Kasabaları: Buğday 2.000 kur, arpa 2.500 kurdur. Paraları 250.000 dirhemdir.

26

Celûlâ ve Celûltâ Kasabaları: Onbeş köyü vardır. 76 adet harman yeri mevcuttur. Buğday 1.000 kur, arpa 1.000 kurdur. Paraları 100.000 dirhemdir.

Zeybeyn Kasabası: Dört köyü vardır. 230 köyü vardır. Buğday 700 kur, arpa 1.300 kurdur. Paraları 40.000 birimdir.

Deskere ve Rustâkayn Kasabası: Yedi köyü vardır. 44 harman yeri mevcuttur. Buğday 2.000 kur, arpa 2.000 kurdur. paraları 70.000 birimdir.

Barâzü'r-Rûz: Yedi köyü vardır. 86 harman yeri mevcuttur. Buğday 3.000 kur, arpa 5.500 kurdur. Paraları 120.000 birimdir.

Bendenîcîn Kasabası: Beş köyü vardır. 54 harman yeri mevcuttur. Buğday 600 kur, arpa 500 kurdur. Paraları 100.000 dirhemdir.

Nehrevânât Kasabaları: Onbir köyü vardır. 380 harman yeri mevcuttur.

Nehrevânü'l-A'lâ Kasabası: Buğday 2.700 kur, arpa 1.800 kurdur. Paraları 350.000 birimdir.

Nehrevânü'l-Evsat Kasabası: Buğday 1.000 kur, arpa 500 kurdur. paraları 100.000 dirhemdir.

Nehrevânü'l-Esfel Kasabası: Buğday 1.000 kur, arpa 1.200 kurdur. Paraları 150.000 birimdir.

Bâderâyâ ve Bâkusâyâ Kasabaları: Yedi köyleri vardır. 207 harman yerleri mevcuttur.

27

Buğdayları 4.700 kur, arpaları 5.000 kurdur. Paraları 330.000 birimdir.

Şâd Fîrûz vilâyeti aslında Hulvan olarak bilinen yerdir. Hulvan'ın vergisi Câberaka ve Ekrâd ile beraberdir. Bu miktar kendi paraları ile 1.800.000 birimdir.

4. Sevâd'ın Vergisinin Meblağı

Eskiden Kubâd meliki İbn Fîrûz tarafından toplanan vergilerin miktarı 150 milyon dirhem karşılığıdır. Ömer b. Hattâb, Sevâd arazisinin ölçülmesini istemiştir. Bu arazi uzunluğuna 'Uls ve Harbâ'dan Abbâdân'a doğru 125 fersah, enine ise Akabet-i Hulvan'dan Uzeyb'e 80

fersahtır. Ekilebilir arazisi 36 milyon parsel (parça)'dir.[39] Ömer b. Hattâb, her bir parselden buğday için 4, arpa için 2, hurma için 8, üzüm için 6, yeşil hurma için ise 6 dirhem vergi koymuştur. 500.000 insan ile değişik miktarlarda cizye vermek üzere anlaşma imzalandı. Ömer b. Hattâb Sevâd bölgesinin vergisini 128.000.000 dirhem olarak tahsil etmiştir. Bu rakamı Ömer b. Abdulaziz 124.000.000 olarak tahsil ederken, Haccâc b. Yusuf bu rakamı 100.000.000 olarak değil, sadece 18.000.000 dirhem olarak tahsil etmiştir.

28

İşte bu, onun zulmünün, adaletsizliğinin ve beceriksizliğinin bir göstergesidir. Ondan öncekiler 2.000.000 dirhem olan rakamı 64.000.000 dirheme yükselttiler. Sevâd halkı hayvanları boğazlamaktan, ekip biçmeyi çoğaltmaktan ve tarımla uğraşmaktan menedildi.

Ebrevîz H. 18 senesinde memleketinin haracını kendi mülkünden 420.000.000 miskal olarak ödedi. Bunun 7/1'i 60.000.000 birim karşılığıdır. Buranın vergisi ileriki dönemlerde 600.000 miskale kadar ulaşmıştır.

39 "Parsel" kelimesinin karşılığı olarak "cerîb" kelimesi kullanılmaktadır. Bu ise 1592 m^2'ye karşılık gelmektedir. Bugün ise 1 cerîb, 1 hektar karşılığı olarak kullanılmaktadır. Bkz: W. Hinz, 81

29

E. Tarihteki Hükümdarlar ve Ülkeleri

Efrîzûn yeryüzünü üçe bölmüştü. Şeram olarak da bilinen Selem Batı'daki topraklara hâkim oldu. Rum ve Soğd melikleri bunun soyundandır. Tûc olarak da bilinen Tûş ise Doğu'daki topraklara hâkim oldu. Türk ve Çin hükümdarları bunun soyundandır. Îrac olarak bilinen Îran ise İranşehr olarak da bilinen Irak topraklarına hâkim oldu. Kisralar ile Irak'ta hâkimiyet kuran melikler onun soyundandır.

Şair dedi ki:

– Romanımızda mülkümüze yemin ettik...

Kasap tezgâhının ardındaki et parçası üzerine...

Şam, Rum bölgesi ile güneşin battığı yerleri

Barışın gölgesi kıldık...

Lituc ile Çin toprakları Türklerin oldu.

Onların etrafını amcaoğulları çevreledi...

İran'ı da zorbalıkla Farslılar mülk edindi

Böylelikle dünya nimeti dağıtıldı...

1. Yeryüzündeki Hükümdarların Lâkapları

Genellikle "Kisra" olarak adlandırılan Irak hükümdarlarına "Şehinşâh" denilmektedir. Genellikle "Kayser" olarak isimlendirilen Rum hükümdarlarına "Basîl" denilmektedir. Türk, Hazar ve Tübbet(Tibet) hükümdarlarının hepsine birden "Hakan" denilir.

30

Ancak Harluklar hükümdarlarına "Cebgûya" diye isimlendirirler. Sîn hükümdarlarına "Bağbûr" denir. Bunlar Efrizûn'un soyundandır. Hind hükümdarlarının büyüklerine "Belharâ" denilir. Yani "hükümdarlar hükümdarı" demektir. Yine Hind hükümdarlarına "Câbe", Tâfân ve Cürz hükümdarlarına "Gâbe" ve "Rahmâ"; Kâmrûn ve Zâbec hükümdarlarına "Feteceb", Nûbe hükümdarlarına "Kâbul", Habeş hükümdar-

larına "Necâşî", Cezayir hükümdarlarına "Mihrâc" ve Sakâlibe hükümdarlarına ise "Kınâz" denilmektedir.

1. "Erdeşîr Şâhin" Olarak İsimlendirilen Hükümdarlar

Buzurk Kûşân Şâh, Keylân Şâh, Bûz Erdeşiyân Şâh (yani Musul şahı), Meysân Şâh, Buzurk Erminiyân Şâh, Azerbâzkân Şâh, Sicistan Şâh, Merv Şâh, Kermanker Şâh, Bedeşvârke Şâh, Yemân Şâh, Tâziyân Şâh, Kâzeş Şâh, Bercân Şâh, Umûkân Şâh, Sâbiyân Şâh, Meşkezdân Şâh (yani Horasan şahı), Lân Şâh (yani Mukan şahı), Berâşkân Şâh (yani Azerbaycân şahı), Kufs Şâh (yani Kirman şahı), Mukran Şâh (yani Sind şahı), Turan Şâh (yani Türk şahı), Hindvân Şâh, Kâbulân Şâh, Şîriyân Şâh (Azerbaycân'da), Reyhân Şâh (Hind'de), Kîkân Şâh (Sind'de), Belâşcân Şâh, Dâvarân Şâh (Dâvar ülkelerinde), Nahşaban Şâh, Kaşmîrân Şâh, Bekerdân Şâh, Kuzâft Şâh.

İşte bunlar hükümdarların isimleridir.

31

F. Doğu Yönü ile İlgili Bilgiler

Şimdi Doğu yönü ile ilgili bilgileri vermeye başlıyoruz. Burası dört yönden bir tanesidir. Bu bölgede önce Horasan'ı anlatarak konumuza başlayalım. Burası yörenin hükümdarı (İsbahbadı) Bâdûvesbân'ın hükmü altındaydı. Horasan bölgesinin idarî olarak dört vilâyeti bulunmaktadır. Bunlar:

1. Mervü'ş-Şâhcihân vilâyeti
2. Belh ve Toharistan vilâyeti
3. Herat, Bûşenc, Bâzegîs ve Sicistan vilâyeti
4. Mâverâünnehir vilâyeti

İbn Müferrig dedi ki:

– Her at günü bir münodinin sesini duyarsın,
seni soğa çağırır, sen de sağa sola gidersin.

1. Medînetü's-Selâm'dan Horasan'ın Uzak Yerlerine Olan Yol

Bağdat'tan Nehrevân'a 4 fersahtır.[40] Nehrevân'dan Dîr-i Bâzmâ'ya 4 fersah, oradan Deskeretü'l-Melik'e 8 fersah, oradan Celûla'ya 7 fersah, oradan Hânikîn'e 7 fersah, oradan Kasr-ı Şirîn'e 6 fersahtır.

Şair dedi ki:

– Celula günü, Rüstem günü ve zehaf günü...
Bunlara hükmeden hâkim vardır.

32

Şehzerûr'a[41] gitmek isteyen kişi Kasr-ı Şirin'den Dîzkurân'a doğru 2 fersahlık bir mesafeyi yürür. Dîzkurân'dan Şehrezûr'a 18 fersahtır. Buranın şehir merkezi, Medâin'den Beyt-i Nâru'ş-Şîz'e doğru olan yolun yarısında bulunmaktadır.

---

40 Fersah, 3 mile eşittir. Bu ise yaklaşık olarak 6 km'ye karşılık gelmektedir. Bkz: W. Hinz, 76

41 Metinde her ne kadar "Şehzerûr" şeklinde geçse de biz bunun "Şehrezûr" olması gerektiğini düşünmekteyiz.(ç.n.)

Kasr-ı Şirin'den Hulvan'a 5 fersahtır. Daha sonra Akabet-i Hulvan gelir. Hulvan'dan Mâzerustan'a 4 fersahtır. Buradan Mercü'l-Kal'a'ya 6 fersah, oradan Kasr-ı Yezid'e 4 fersah, oradan Zübeydiyye'ye 6 altı fersah, oradan Hoşkârîş'e 3 fersah, oradan Kasr-ı Amr'a 4 fersah, oradan Karmasin'e 3 fersah, oradan Şibdâd'a ise 2 fersahtan daha az bir mesafe vardır. Bu şehir yolun sağ tarafına düşmektedir. Eğer Horasan'a gitmek istersen bu yolu kullanmalısın. Buradan Dukkân'a 9 fersahtır. Nihâvend ve İsfahan'a[42] gitmek isteyen kişi Dukkân'dan sağ yönde ilerler ve önce Mâzerân'a, oradan da Nihâvend'e varır. Burası Cebel'in yerleşim yerlerinden birisidir.

Cebel bölgesinin şehirleri şunlardır: Mâsebezân, Mihricânkuzak, Mâh-u Kufe[43] olan Dinever, Mâhu'l-Basra[44] olan Nihâvend, Hemedan ve Kum'dur. Dinever'in haracı 3.800.000 dirhemdir. Farslılar 30.000.000 dirhemi aşağıdaki bölgelere taksim etmişlerdir:

- Cebel,
- Azerbaycân,
- Rey,
- Hemedan,
- Mâheyn,
- Taberistan,
- Denbâvend,
- Mâsebazân,
- Mihricânkuzak,
- Hulvan ve
- Kûmıs

İsfahan şehirleri 80 fersahlık bir alan içerisindedir. İsfahan'ın 17 şehir merkezi vardır. Bütün bu yerleşim yerlerinin, yeniler hariç, 365 tane eski köyü bulunmaktadır. Buranın haracı 7.000.000 dirhemdir. Burası havası güzel, arazisi geniş ve yapılanması bol olan bir bölgedir.

---

42 Metinde "İsbahan" şeklinde geçmektedir. (ç.n.)

43 "Mâh-u Kûfe" ifadesi ile vergisinin Kûfe tahsildarı tarafından alındığı kastedilmektedir. (ç.n.)

44 "Mâhu'l-Basra" ifadesi ile vergisinin Basra tahsildarı tarafından alındığı kastedilmektedir. (ç.n.)

33

2. İsfahan'ın Köylerinin Bahsi

Mârabeyn köyünün içerisinde bir kale vardır. Bu kaleyi Tahmurs inşa etmiştir. Ayrıca bir de içerisinde ateş evi[45] bulunmaktadır. Bunun dışında Kervân, Burhuvâr, Evân, Enâr, İrân, Bâz, Kıhstan, Kamezân, Berân, Rûz, Ruveydeşt köyleri vardır. Zerinrûz nehri Ruveydeşt köyünde yerin altında kaybolmakta ve tekrar Mukran'da yeryüzüne çıkmaktadır. Ruveydeşt ile Mukran'ın arası 90 fersahtır. Bunlardan başka Arevend, Erdistan, Serdkâsân, Cürmkâsân, Kum, Sâve, Teymeratü's-Sugrâ, Teymeratü'l-Kübrâ, Kâyık, Câbelk, Berke'r-Rûz, Verânkân, Efrîzûn ve Verde köyleri bulunmaktadır. Fadl b. Mervan'ın bana bildirdiğine göre, o İsfahan ve Kum'u 6.000 dirheme kabul etmiştir ve buradan sultana karşı herhangi bir yükümlülük yoktur. Sultan Keykâvus Cûzûr'u da onun üzerine mülk olarak vermiştir.

Dukkân'dan Kasri'l-Lisûs'a 7 fersahtır. Kasri'l-Lisûs'dan Hundâz'a 7 fersah, oradan Akabet-i Hemedan ve Karyetü'l-Asl'a 3 fersah, oradan da Hemedan'a 3 fersahtır.

3. Hemedan-Kazvin Yolu

Hemedan'dan Harrakân yoluyla Kazvin'e 40 fersahtır. Hemedan'dan Dernevâ'ya 5 fersah, oradan Bûzencird'e ise 5 fersahtır.

34

Oradan Zerah'a 4 fersah, oradan Tazre'ye 4 fersah, oradan Esâvera'ya 4 fersah, oradan Bûsta ve Rûze'ye 3 fersah, oradan Dâvedâbad'a 4 fersah, oradan Sûsenekîn'e 3 fersah, oradan Dervez'e 4 fersah, buradan Sâve'ye 5 fersah, oradan Müşkûye'ye 9 dokuz fersah, oradan Kustâne'ye 8 fersah, buradan Rey'e 7 fersahtır. İşte bu mesafe toplam 167 fersahtır.

Ebu'l-Atâhiye dedi ki:

– Rey ve arazisini ıslah etmek için,
Onun elinden yağmuru hayır olarak indir.

45 Ateş Evi (Beyt-i Nâr), Mecusilerce kutsal sayılan ateşin yakıldığı eve verilen isimdir. (ç.n.)

Rey'in haracı 10 milyon dirhemdir.

Sağ tarafı takip ederek Rey'den Kazvin'e 27 fersahtır. Kazvin'den Ebher'e 12, oradan Zencân'a ise 15 fersahtır.

Rey'den Mufaddalâbâd'a 4 fersahtır. Mufaddalâbâd'dan Kâsib'e 6 fersah, oradan Efrîzûn'e 8 fersah, oradan Huvar'a 6 fersah, oradan Kasru'l-Milh'e 7 fersah, oradan Ra'sü'l-Kelb'e 7 fersah, oradan Simnan'a 8 fersah, oradan Âhurîn'e 9 fersâh, oradan Kûmis'a 8 fersahtır. Rey'den buraya kadar olan mesafe toplam 63 fersahtır.

35

Kûmıs'tan Haddâda'ya olan mesafe 7 fersahtır. Buradan Bezeş'e 7, oradan Meymed'e 12, oradan Heftekend'e 7, oradan Esedâbad'a 7 fersah, oradan Behmenâbad'a 6 fersah, oradan Nûk'a 6 fersah, oradan Hüsrevcerd'e 6 fersah, oradan Hüseynâbad'a 6 fersah, oradan Senkirdir'e 5, oradan Bîsekend'e 5 fersah, oradan da Nişabur'a 5 fersahtır. Nişabur'un bir kalesi vardır. Bağdat'tan Nişabur'a kadar olan mesafe toplam 305 fersahtır. Nişabur'un Zâm, Bâharz, Cüveyn ve Beyhak adlarında şehir merkezleri vardır.

Nişabur'dan Bagîs'e kadar olan mesafe 4 fersahtır. Bagîs'ten Hamrâ'ya 6 fersah, oradan Müsekkeb'e Tûs yoluyla 6 fersah, oradan Nûkan'a 5 fersah, oradan Mezdûrân'a 6 fersah, oradan Ebkîne'ye 8 fersah, oradan da Serahs'a kadar olan mesafe 6 fersahtır. İşte bu mesafelerin toplamı 45 fersahtır.

Serahs'dan Kasru'n-Neccâr'a kadar olan mesafe 3 fersahtır. Buradan Uşturmagâk'a 5 fersah, oradan Tilistâne'ye 6 fersah, oradan Dandanakân'a 6 fersah, oradan Yenûcerd'e 5 fersah, oradan Mervü'ş-Şâhcân'a 5 fersahtır. İşte bu mesafelerin toplamı 375 fersahtır.

Merv'in bir kalesi bulunmaktadır.

Şair dedi ki:

– Merv'i Ebi's. Serâya'nın başı yönetti,
Yoldan geçenlerimiz için bir ibret kıldı.

36

Merv'den çıkan iki yol vardır. Bunlardan birisi Şaş'a ve Türk ülkelerine gitmektedir, diğeri ise Belh ve Toharistan'a gitmektedir.

4. Şaş ve Türk Toprakları Yolu

Merv'den Kuşmâhan'a kadar olan mesafe 5 fersahtır. Buradan Dîvâb'a 5 fersah, oradan Mansıf'a 6 fersah, oradan Ahsâ'ya 8 fersah, oradan Bi'r-i Osman'a 3 fersah, oradan Âmul'a 8 fersahtır. Merv'den Âmul'a kadar olan mesafe toplam 36 fersahtır.

Âmul'dan Belh nehri kenarına kadar olan mesafe 1 fersahtır. Yol buradan Ferber'e doğru ilerler ve bu mesafe de 1 fersahtır. Daha sonra bu yol Ferber'den itibaren çorak bir arazi üzerinden Hısn-ı Ümmü Cafer'e çıkar. İşte bu çorak arazideki mesafe 6 fersahtır. Buradan Beykend'e 6 fersah, oradan da Buhara'nın kale duvarına kadar 0.5 fersahtır. Âmul'den Buhara'ya kadar olan mesafe toplam 19 mildir.

Buhara'nın bir kalesi vardır. Ayrıca şehir merkezleri de bulunmaktadır. Bunlar: Kermîniyye, Tavâvîs, Bimeckes, Verdâne, Ferber ve tacirlerin eğleştiği bir şehir olan Beykend'dir.

Buhara'dan Şerağ'a kadar olan mesafe 4 fersahtır. Buradan Tavâvîs'e 3 fersah, oradan Kevkeşîbagan'a 6 fersahtır. Buranın güneyinde Sîn Dağları vardır. Kevkeşîbağan'dan Kermîniyye'ye 4 fersah, oradan Debûsiyye'ye 5 fersah, oradan Erbincân'a 5 fersah, oradan Zermân'a 5 fersah, oradan Kasr-ı Alkâme'ye 5 fersah, oradan da Semerkand'a 2 fersahtır. Buhara'dan buraya kadar olan mesafe toplam 39 fersahtır.

37

Semerkand'ın bir kalesi vardır. Ayrıca Nişabur'da olduğu gibi Semerkand'ın da şehir merkezleri bulunmaktadır. Bunlar: Debûsiyye, Erbincân, Kuşâniyye, İştîhan, Kissü, Nesef ve Hucende'dir.

Semerkand'dan sonra Bârkes gelir. Bu iki yer arasındaki mesafe 4 fersahtır. Barkes'ten Huşûfagn'a olan mesafe çorak bir arazi üzerinde 4 fersahtır. Buradan Bûznemez'e 5 fersah, oradan Zâmîn'e çorak arazi

üzerinde 4 fersahtır. Zâmîn, Şaş toprakları ile Türk ülkelerine doğru olan yol ile Fergana yönüne olan yolun ayrıldığı noktadadır.

Ebu't-Takî el-Abbas b. Sarıhan dedi ki:

– Semerkand, Kend, Mend, Besinet, Key ve Efkend ile Ezşas, Neh Behiy, Hemiy, Şeh ve Neh Cehiy'dir.

Zâmîn'den Şaş'a doğru ilerlendiğinde, Zâmîn'den sonra Hâvas gelir ve çorak arazide bu mesafe 7 fersahtır. Daha sonra Şaş nehrinin kıyılarına varılmaktadır; ve bu Havâs'tan itibaren Şaş nehrinin üzerinde bulunan köprüye kadar olan mesafe 9 fersahtır. Yol buradan Benâket'e doğru ilerler. Şaş nehrinin kıyısından Benâket civarında bulunan Türk nehrine kadar olan mesafe 4 fersahtır. Türk nehri buradan Şutûrket'e doğru ilerler. Türk nehrinden Benûneket'e 3 fersah, buradan Şaş'a kadar olan mesafe ise 2 fersahtır. Semerkand'dan Şaş'a kadar olan mesafe toplam 42 fersahtır.

Şaş'tan Ma'den-i Fidda'ya 7 fersahtır. Ma'den-i Fidda aynı zamanda Îlâk ve Bilânekenek olarak bilinen yerlerdir. Buradan Bâbu'l-Hadîd-i Mîlân ve Kubâl'a kadar olan mesafe 2 fersahtır. Buradan Garkerd'e 6 fersah, oradan İsbîcâb'a kadar olan mesafe çorak arazide 4 fersahtır. Şaş'tan buraya kadar olan mesafe ise toplam 13 fersahtır.

38

İsbîcâb'dan Şârâb'a kadar olan mesafe 4 fersahtır. Buradan Bedûhket'e 5 fersah, oradan Temtâc'a 4 fersah, oradan Âbârcâc'a 4 fersah, oradan nehir kıyısında bulunan Menzil'e ise 6 fersahtır. Âbârcâc denilen yerde bin adet pınar (su kaynağı) vardır ve bu pınarlar doğuya doğru akmaktadır. Doğuya doğru akan bu pınarlar "Berkuvâb" olarak isimlendirilir. Bu kelime "balığının rengi gitgide siyaha dönüşüyor" anlamına gelmektedir. Sonra yol buradan Cuvîket'e doğru ilerler ve bu mesafe beş fersahtır. Buradan Taraz'a 3 fersahtır. İsbîcâb'dan Taraz'a kadar olan mesafe toplam 26 fersahtır.

Taraz'dan sonra Kûyket adı verilen şehir gelmektedir. Taraz'dan Kûyket'e kadar olan mesafe 7 fersahtır. Buradan Melik-i Kîmâk denilen mevkiye kadar olan mesafe ise yürüyerek 80 gündür. Bu yolda gıda ürünleri taşınmaktadır.

Tarâz'dan Nûşecânü's-Süflâ'ya 3 fersahtır. Buradan Kasraybâs'a 2 fersahtır. Kasraybas, Cermiyye adı da verilen yer olup burada Harluklar kışlamaktadır. Halaçların kışlakları da buraya yakındır. Daha sonra Kûlşûb denen yer gelmektedir. Kasraybâs'tan Kûlşûb denen yere kadar olan mesafe 4 fersahtır. Buradan Cûlşûb'a 4 fersah, oradan zenginlerin yerleşik oldukları Kûlân'a 4 fersah, oradan büyük bir yerleşim yeri olan Berka'ya 4 fersah, oradan Esbera'ya 4 fersah, oradan büyük bir yerleşim yeri olan Nûzket'e 8 fersah, oradan yine Nûzket gibi büyük bir yerleşim yeri olan Harancuvân'a 4 fersah, oradan Cûl'a 4 fersah, oradan yine büyük bir yerleşim yeri olan Sârığ'a 7 fersahtır. Buradan sonra Hakan et-Türkeşî'nin şehri bulunmaktadır. Bu şehir Sârığ'dan 4 fersahlık bir mesafededir. Hakan et-Türkeşî'nin şehrinden Nevâket'e 4 fersahtır. Nevâket'ten Kubâl'e 3 fersahtır. Buranın ardından Nûşecânü'l-Ulyâ gelmektedir. Burası Çîn bölgesinin sınırında bulunan bir şehirdir. Kubâl'den Nûşecânü'l-Ulyâ'ya düz bir arazide kervanlar yürüyerek 15 günde ulaşmaktadır. Türklerin postasına gelince; burası yürüyerek üç günlük bir mesafedir.

39

5. Zâmîn-Fergana Yolu

Zâmîn'den Sâbât'a kadar olan mesafe 2 fersahtır. Buradan Usrûşene'ye 7 fersahtır. Burası yol üzerinde iki fersaha iki fersahlık düz bir alandır. Bu yolun 5. fersahında karşımıza Medîne yönünden gelmekte olan bir su akıntısı çıkmaktadır. Semerkand'dan Usrûşene'ye kadar olan mesafe ise 26 fersahtır.

Semerkand'dan Galûk'a kadar olan mesafe 6 fersahtır. Buradan Hucende'ye 4 fersah, oradan Sâmigâr'a 5 fersah, oradan Hâcestân'a 4 fersah, oradan Turmukân'a 7 fersah, oradan Medînet-i Bâb'a 3 fersah, oradan Fergana'ya ise 4 fersahtır. Semerkand'dan Fergana'ya olan mesafe toplam 53 fersahtır. Fergana'yı Anûşirvân inşa etmiş ve her kabileden insanlar buraya göç etmişlerdi. Anûşirvân burayı öncelikte "Ezherhâne" olarak isimlendirmişti. Bu kelime "her bir evden" anlamına gelmektedir. Hucende şehri Fergana toprakları içerisindedir.

Fergana'dan Medînet-i Kuba'ya 10 fersahtır. Buradan Medînet-i Ûş'a 10 fersahtır. Oradan Hurtekin'in şehri olan Ûzkend'e 7 fersah, oradan Akabe'ye yürüyerek 1 günlük bir mesafedir. Akabe'den sonra Atbâş şehrine yürüyerek bir günlük bir mesafe vardır. Daha sonra ise Nûşecânu'l-A'lâ gelmektedir. Buraya kadar olan mesafe ise yürüyerek 6 günlük bir mesafedir. Bu civarda başka herhangi bir yerleşim yeri yoktur. Atbaş şehri Akabe'nin yukarı taraflarında, Tübbet ile Fergana arasında bulunan yüksek bir mevkidedir. Nûşecânu'l-A'lâ ve Tübbet Doğu bölgesinin ortasını oluşturmaktadır.

Nûşecânu'l-A'lâ'dan sonra Toguzguz hakanının şehrine varılır. Toguzguz hakanının şehri yürüyerek 3 aylık bir mesafedir. Burası büyük yerleşim yerlerinden ve halk olarak Türklerden oluşmaktadır. İçlerinde Mecûsîler bulunmakta ve bunlar ateşe tapmaktadır. Ayrıca içlerinde zındıklar[46] da vardır. Hükümdarları demirden oniki kapısı bulunan büyük bir şehirde oturmaktadır. Bu şehrin halkı da zındıklardan oluşmaktadır. Burarın sağ tarafı Kîmâk,[47] ön tarafı ise Çin bölgesidir ve 300 fersahlık bir mesafededir. Toguzguz melikinin sarayının en üst tarafında yüz adam alabilen ve beş fersahtan görülen, altından bir otak vardır. Kîmâk hükümdarlarına gelince; onlar çadırlarda otururlar ve otlaklarda dolaşırlar.

40

Burası ile Taraz arası çorak bir arazide 81 günlük bir mesafedir.

Türklerin ülkelerine gelince: Toguzguların ülkeleri Türk ülkeleri içerisinde en geniş olanıdır. Onların sınırları Çin, Tübbet, Harluklar, Kîmâklar, Oğuzlar, Cifrler, Becenekler, Türkeşler, Özkeşler, Hıfşâhlar ve Hırhîzlara kadar olan bir alanı kaplamaktadır. Hırhîzların bulunduğu bölgelerde misk bulunmaktadır. Harluhlar ile Halaçlar nehrin bu tarafındadır. Fârâb şehrine gelince; burada Müslümanların ve ayrıca Harluh Türklerinin silahları bulunmaktadır. Türklerin şehirlerinin toplamı altmış adettir.

---

46 Buradaki "zındık" ifadesiyle herhangi bir dini inancı bulunmayan insanlar kastedilmektedir. (ç.n.)

47 Kîmâklar veya Kimekler, Batı Göktürk Kağanlığı'nın yıkılışından sonra M. VII. yüzyıl ortalarında Kuzey Altay dağları ve İrtiş ırmağı civarında yaşayan Türk kavmi. Bkz: Bolat Kumekov, "Kimekler", *Türkler Andsiklopesidisi, (TA)*, İstanbul, Yeni Türkiye yay., 2002, II, 767

6. Mervü'ş-Şâhcân-Toharistan Yolu

Merv'den Fâz'a kadar olan mesafe 7 fersahtır. Buradan Mehdîâbâd'a 6 fersah, oradan Yahyaâbâd'a 7 fersah, oradan Karîneyn'e 5 fersah, oradan Esedâbâd'a nehir kenarından 7 fersah, oradan Havzân'a yine nehir kenarından 6 fersah, oradan Merverûd'a 5 fersah, oradan Ersken'e 5 fersah, oradan Esrâb'a 7 fersah, oradan Kencâbâd'a 6 fersah, oradan Tâlekân'a 6 fersah, oradan Keshâb'a 5 fersah, oradan Ergîn'e 5 fersah, oradan Kasr-ı Hût'a 5 fersah, oradan Fâreyâb'a 5 fersah, oradan Cûzecân arazisinde bulunan Kâ'a'ya 5 fersah, oradan Şuburkan'a 9 fersah, oradan Belh bölgesinde bulunan Sidra'ya 6 fersah, oradan Destekird'e 5 fersah, oradan Gûr'a 4 fersah, oradan Belh'e 3 fersahtır. Merv'den Belh'e olan mesafe toplam 126 fersahtır.

41

Belh'in ardından Siyâhcird denen yerleşim yeri karşımıza çıkmaktadır. Belh'den Siyâhcird'e kadar olan mesafe 5 fersahtır. Buradan Belh nehri ile Ceyhun nehrinin birleştikleri yere kadar olan mesafe 7 fersahtır. İki nehrin birlikte aktıkları güzergâhın sağ yakasında Hulm bölgesi ve bu civarda akan Darrigâm nehri vardır. Sol yakada ise Merv ve Hâzim şehirleri vardır. Huvâzim "fil" anlamına gelmektedir. *Bu şehir Belh nehrinin her iki kıyısına da yerleşiktir.* Belh nehrinin yine sol yakasında Âmul, Zemmu, Tâlekân dağları, Fâriyâb, Nehuz ve Cûzecân vardır.

Bu nehir Belh'in en uzak arazilerini sulamakta ve Tirmîz'e doğru ilerlemektedir. Belh nehri bu şehrin sularını bir taşın üzerinden dövmektedir.

Küseyyir dedi ki:

– Hilâl görününce, yağmur bulutları,
Cüzecan'daki gençlerin dövüştükleri yerleri suladı...

7. Sagâniyân Yolu

Tirmîz'den Sarmencân'a altı merhaledir.[48] Buradan Dâr-ı Zencî'ye 6 fersahtır. Oradan Berencî'ye 7 merhale, oradan Sagâniyân'a 5 mer-

48 Merhale, bir konaklık, yani bir yolcunun orta bir yürüyüşle bir günde gidebileceği mesafe yerine kullanılan bir tabirdir. Ortalama olarak sekiz saat itibar edilir. Bkz: M. Z. Pakalın, II, 481

hale, oradan Bûnzâ'ya 6 merhale, oradan Hemvârân'a 7 merhaledir. Bûnzâ ile Hemvârân arasında bir vadi vardır ve bu vadiye kadar olan mesafe 2 veya 3 fersahtır. Oradan Abânkisvân'a 8 fersah, oradan Şûmân'a 5 fersah, oradan Vâşcird'e 4 fersah, oradan İnrâst'a yürüyerek 4 günlük bir mesafedir. Rast, Horasan bölgesinin en uç noktasında bulunur. Bu taraftan bakıldığında orası iki dağ arasında görünmektedir. Türkler bu bölgeye bu noktadan girmektedir. Fadl b. Yahya b. Halid b. Bermek bu noktaya bir kapı yaptırmıştı.

8. Belh-Yukarı Toharistan Yolu

Belh'den Velârey'e beş fersahtır. Buradan Hulm şehrine 5 fersah, oradan Behâr'a 6 fersah, oradan Bekbânul'a 5 fersah, oradan Kârıd-ı Âm'a 7 fersahtır.

42

Kârıd-ı Âm'ın yakınında Bistam b. Sevre b. Amir'in sahibi olduğu bölgeler vardır.

Ebi'l-Abbas Abdullâh b. Tahir'e Horasan ve ona bağlı olan yerlerin H. 211 ve H. 212 senelerinin haraçlarını toplama görevi verildi. Buna göre:

– Rey'in haracı 10.000.000 dirhemdir.

– Kûmıs'ın haracı 2.169.000 dirhemdir.

– Cercân ve ona bağlı olan Nâmiye, Dihistan ve Vecle şehirlerinin haracı 10.076.000 dirhemdir.

– Kirman'ın haracı 5.000.000 dirhem. Kirman arazisi 180 fersaha 170 fersah büyüklüğündedir. Buranın Kisra adına toplanan vergileri toplam 1.000.000 dirhemdir.

– Sicistan haracı, ona bağlı Muvvirik, Zühhâc, Dâvvar ülkeleri ve Toharistan sınırındaki Zâbülistan'ın haracı olan 947.000 dirhem düşüldükten sonra, 6.776.000 dirhemdir.

– Tabeseyn'in haracı 113.880, diğer gelirleri 15.370 dirhem olarak tahsil edilmiştir.

– Kuhistan'ın haracı 787.880, diğer gelirleri 121.879, yan gelirler ise 2.600 dirhem olarak tahsil edilmiştir.

– Nişabur'un haracı 4.108.900, diğer gelirleri 758.724, yan gelirleri ise 8.000 dirhem olarak tahsil edilmiştir.

– Tûs'un haracı 748.760, diğer gelirleri 739.020, yan gelirleri ise 707.000 dirhem olarak tahsil edilmiştir.

– Nesâ'nın haracı 893.400, diğer gelirleri 2.331 dirhem ile bunun 3/1 veya 5/1'i kadar tahsil edilmiştir.

– Ebîverd'in haracı 700.000, diğer gelirleri 317.704 dirhem olarak tahsil edilmiştir.

43

– Serahs'ın haracı 307.704, diğer gelirleri 209.600 dirhem olarak tahsil edilmiştir.

– Mervü'ş-Şâhcân'ın haracı 2.147.000, diğer gelirleri 67.144 dirhem olarak tahsil edilmiştir.

– Mervü'r-Rûd'un haracı 420.400, diğer gelirleri 317.225.5 dirhem olarak tahsil edilmiştir.

– Bâdgîs'in haracı 440.000, diğer gelirleri 60.000 dirhem olarak tahsil edilmiştir.

– Herat, Esfuzâz ve .....'ın haracları 1.159.000, diğer gelirleri 45.454 dirhem olarak tahsil edilmiştir.

– Bûşenc'in haracı 559.350, yan gelirleri 89.154 dirhem olarak tahsil edilmiştir.

– Tâlekân'ın haracı 21.400 dirhemdir.

– Garşistân'ın haracı 100.000 dirhemdir. Koyundan 2.000 baştır.

9. Toharistan Şehirlerinin Harac Miktarları

– Zemmu'nun haracı 106.000 dirhemdir.

– Fâriyâb'ın haracı 55.000 dirhemdir.

– Cûzecân'ın haracı 154.000 dirhemdir.

– Huttalân, Belh, Su'd-i Hurre'nin ve dağlık kesimlerin haracı 193.300 dirhemdir.

– Hulm'un haracı 12.300 dirhemdir.

– Kabr-u Vugaş'ın haracı 4.000 dirhemdir.

– Termüz'in haracı 2.000 dirhemdir.

– Ru'be ve Simincân'ın haracı 12.600 dirhemdir.

– Rayevşârân'ın haracı 10.000 dirhemdir.

– Bâmeyân'ın haracı 5.000 dirhemdir.

– Bermuhân, Cevmerîn ve Bencâr'ın haracı 206.500 dirhemdir.

– Tirmîz'in haracı 47.100 dirhemdir.

– Bînkân'ın haracı 3.500 dirhemdir.

– Kerrân'ın haracı 4.000 dirhemdir.

– Şakınân'ın haracı 40.000 dirhemdir.

– Hân'ın haracı 20.000 dirhemdir.

– Mendicân'ın haracı 2.000 dirhemdir.

– Aharûn'un haracı 32.000 dirhemdir.

– Kest'in haracı 10.000 dirhemdir.

44

– Nuhâm'ın haracı 20.000 dirhemdir.

– Sagâniyân'ın haracı 48.500 dirhemdir.

– Bâsârâ'nın haracı 7.300 dirhemdir.

– Vâşcird'in haracı 1.000 dirhemdir.

– İndemîn ve Zemsân'ın haracı 12.013 baş binek hayvanıdır.

– Kâbul'un haracı 2.500.000 dirhem, askerî esirlerden 600.000 dirhem karşılığı olarak 1.000 baştır.

Kâbul Toharistan'ın sugurlarındandır. Buranın Far, Uf, Ezrân, Huvâs, Huşşek, Hıbra isimlerinde şehir merkezleri vardır. Kâbul'da yakıldığı zaman koku veren öd ağacı bulunmaktadır; fakat buradaki ağaç pek kaliteli değildir. Ayrıca burada nargile, za'ferân, helile ağacının meyvası bulunmaktadır. Zira buralar Hind beldelerinin ucudur.

– Nesef'in haracı 90.000 dirhemdir.

– Kisse'nin haracı 111.500 dirhemdir.

– Buttem'in haracı 5.000 dirhemdir.

– Bâkebekîn'in haracı 6.200 dirhemdir.

– Câvân köyünün haracı 7.000 dirhemdir.

– Revyân köyünün haracı 2.220 dirhemdir.

– Efne'nin haracı 48.000 dirhemdir.

– Harezm ve Kürder'in haracı 489.000 Harezm dirhemidir.

– Âmul'un haracı 293.400 dirhemdir.

– Buhara nehrinin diğer tarafında Kuhendiz'in haracı 189.200 Gıtrîfiyye dirhemidir.

– Sogd ve Nuh b. Esed'in diğer şehirlerinin haracı 26.400 dirhemdir.

– Fergana'nın haracı 280.000 Muhammedî dirhemidir.

45

– Medâinü't-Türk'ün haracı 46.400 Harezmiyye dirhemi ve Müseyyebiyye dirhemidir.

– Kündeciyye'nin, Kerâbis kumaşından elde ettiği gelirin haracı 1.187 kat elbise ve demir tabaklarından 1.300 tabak(kıt'a)'dır. Bunların toplamı ise 1.172.500 dirhemidir. Bu rakama Sogd, Büttüm'de bulunan Ma'den ile Kisse'de bulunan Ma'deni'l-Milh dahildir.

– Sogd bölgesinin şehirlerinden olan Nesef, Kisse ve Büttem ile diger geride kalan yerlerin haracı 1.089.000 Muhammediye dirhemidir.

– Usrûşene'nin haracı 50.000 dirhemdir. Bunun 48.000 dirhemi Muhammediye dirhemi, 2.000'i ise Müseyyebiyye dirhemidir.

– Şaş'ın ve Ma'den-i Fidda'nın haracı 607.100 Müseyyebiyye dirhemidir.

– Hucende'nin haracı 100.000 Müseyyebiyye dirhemidir.

– Horasan'ın ve ona bağlı olanların haracının tümü Ebi'l-Abbas Abdullâh b. Tahir'e aittir. Köylerden ve ekilebilir arazilerden olmak üze-

re bu miktar toplam 44.846.000 dirhemdir. Binek atlarından 13 baş, koyunlardan ise 1.000 baştır. Savaş esirlerinden 700.000 karşılığı olarak 1.000 baştır. Kerâbis kumaşından 1780 kat elbise demir tabaklarından 1.300 tabak(kıt'a)'dır.

10. Horasan'da ve Doğu'da Kullanılan Hükümdar Lakapları

– Nişabur meliklerine Künâr,

– Merv meliklerine Mâhûye,

– Serahs meliklerine Zâzûye,

– Ebîverd meliklerine Behmene,

– Nesâ meliklerine İbrâz,

– Garşistân meliklerine Berâzbende,

– Merverûd meliklerine Keylân,

– Zâbulistan meliklerine Fîrûz,

– Kâbul meliklerine Kâbulşâh,

– Tirmîz meliklerine Tirmîzşâh,

– Bâmeyân meliklerine Şîr-i Bâmeyân,

– Sogd meliklerine Fîrûz denir.

Ebu'l-Uzâfin dedi ki:

– Kâbil ve Zebulistan'ın etrafında, Ruhhacin'den başka yer kalmadı...

46

– Fergana meliklerine İhşid,

– Rayevşarân meliklerine Rayevşâr,

– Cûzecân meliklerine Kûzkân Huzâh,

– Harezm meliklerine Hüsrev-i Harezm,

– Huttal meliklerine Huttalânşâh veya Şîr-i Huttalân,

– Buhara meliklerine Buhara Hudâ,

– Usrûşene meliklerine Afşin,

– Semerkand meliklerine Tarhan,

– Sicistan meliklerine Ruhac,

– Dâver ülkelerinin meliklerine Rutbil,

– Herat, Bûşenc ve Bâdgîs meliklerine Barazân,

– Kisse meliklerine Neydûn denir.

– Buttem meliklerine Na'na'a,

– Verdâne meliklerine Verdânşâh,

– Cercân meliklerine Sûl,

– Mâverâünnehir meliklerine Kuşânşâh,

– Türk meliklerine Heylûbhakan, Yabgûhakan, Şâbehakan, Sincinûhakan, Mânûşhakan, Fîrûzhakan denir.

Küçük Türk boylarının meliklerine ise Tarhan, Nizik, Hurtekin, Temrûn, Guzuk, Suhrâb, Fûrak denir.

Abdülmelik b. Mleruon dedi ki:

– Masra'nın başı ve gövdesi ne kadar uzaktadır,

Başı Mısır'da, gövdesi ise Ruhhac'dadır.

11. Doğu'ya Giden Yolda Bulunan Konaklama Yerleri[49]

Samarra'dan Deskere'ye kadar olan mesafede 12, Medînetü's-Selâm'dan Deskere'ye kadar olan mesafede 10, Medînetü's-Selâm'dan Celûlâ'ya kadar olan mesafede 4, Celûlâ'dan Hulvan'a kadar olan mesafede 10, Hulvan'dan Nasırâbâd'a kadar olan mesafede 9, Nasırâbâd'dan Karmasin'e kadar olan mesafede 9, Karmasin'den Hundaz'a kadar olan mesafede 10, Hundâz'dan Hemedan'a kadar olan mesafede 3, Hemedan'dan Meşkûye'ye kadar olan mesafede 21, Meşkûye'den Rey'e kadar olan mesafede 11, Rey'den Kûmıs'a kadar olan mesafede 23, Kûmıs'dan Nişabur'a kadar olan mesafede 19 konaklama yeri vardır.

49 Eserde "sekek" olarak geçmektedir. Bununla üzerinden kafilelerin geçtiği yol kastedilmektedir. (ç.n.)

47

12. Kuveri'l-Cebeliyye, Ahvaz, Vâsıt ve Fâris Yolu

Şehrizur, Sâmegân[50] ve Dârâbâd'ın vergisi 1.750.000 dirhemdir.

Hulvan'dan Şehrizur'a kadar olan mesafede 9, yine Hulvan'dan Mâsebazân'ın bir şehri olan Sîrevân'a kadar olan mesafede 7, Sîrevân'dan Mihricânkuzak'ın memleketi olan Saymera'ya kadar olan mesafede 4 konaklama yeri vardır.

Mâsebazân'ın ve Mihricânkuzak'ın haracı 3.500.000 dirhemdir.

Hemedan'dan Kum'a kadar olan mesafe 47 fersahtır. Kum'un haracı 2.000.000 dirhemdir.

Zerkâ'dan Kum'a kadar olan mesafede 3, Kum'dan İsfahan'a kadar olan mesafede 16, Mâzerân'dan Nihâvend'e kadar olan mesafede 3, Medînetü's-Selâm'dan Vâsıtı'l-Irak'a kadar olan mesafede 25, Vâsıt ile Sûku'l-Ahvaz sınırı arasındaki mesafede 20, Vâsıt ile Errecân arasındaki mesafede 20, Errecân ile Nûbendecân arasındaki mesafede 17, Nûbendecân ile Şiraz arasındaki mesafede 12, Şiraz ile İstahr arasındaki mesafede ise 5 konaklama yeri vardır.

Ebu Nuhayla dedi ki:

– Anbar gelişen bir yurt oldu,

Edvar, Kınnesrin, Hıms ve Muvakkas ile Hıms nifaktan harab oldu...
Bunlardan geriye Karkar kaldı...

48

13. Ahvaz Bölgesinin Şehirleri

Ahvaz bölgesinin şehirlerinin isimleri şunlardır: Sûku'l-Ahvaz, Râm Hürmüz, İzac, Asker-i Mukram, Tüster, Cündeysâbûr, Sûs, Surrak, Haydevrak, Nehr-i Tîrî, Menâziri'l-Kübrâ, Menâziri's-Sugrâ'dır.

Ahvaz'ın haracı 30.000.000 dirhemdir.

Farslılar Huzistan'ı Ahvaz bölgesinden ayrı kabul ediyorlardı. Huzistan'ın haracının miktarı 50.000.000 dirhemdir. Ahvaz bölgesinin

50 Yakubî'de Dâmegân olarak geçmektedir. Bkz: Yakubî, *Ülkeler Kitabı*, 30

toprakları geniştir. Burasının 7 adet yerleşim yeri mevcuttur. Fadl b. Mervan'ın bana bildirdiğine göre o Ahvaz'dan 49.000.000 dirhem vergi toplamıştır. Buranın idaresine ise 70.000.000 dirhem harcamıştır.

14. Sûku'l-Ahvaz-Fâris Yolu

Ahvaz'dan Ezm'e 6 fersahtır. Buradan Abbâdan'a 5 fersah, oradan Râm Hürmüz'e 6 fersah, oradan Zutta'ya 6 fersahtır. Daha sonra zorlu bir yol karşımıza çıkmakta ve bu yol üzerindeki bir vadide uzun bir köprü bulunmaktadır. Bu zorlu yoldan Dehlizan'a 8 fersahtır. Buradan Erracân'a 8 fersahtır. Burada Kesreviyye Köprüsü vardır ve uzunluğu 300 zirâ'dan[51] fazladır. Bu köprü Errecân vadisi üzerinde ve taştan yapılmadır. Erracân'dan Dâseyn'e 5 fersahtır. Buradan Bendek'e ise 6 fersahtır. Burada "Fil Geçidi" vardır. Buradan Hân-ı Hammâd'a 6 fersah, oradan Derhuvîd'e 4 fersah, oradan Nûbendecân'a 8 fersah, oradan Kercân'a 5 fersahtır.

Ebüş-Şamakmak dedi ki:

– Allah Teala beni güzel bir şekilde ödüllendirmek istedi, ve Ernacan'a sultan kıldı beni...

49

Burada Bevvan halkı yaşamaktadır. Ayrıca bu bölgedeki arazilerde ceviz, zeytin ve meyve ağaçları yer almaktadır. Buradan Harâra'ya 7 fersahtır. Burada Çamur Geçidi vardır. Harâra'dan Cüveyn'e 5, oradan Şiraz'a 5 fersahtır. Şiraz şehri Urduşîr-i Hurra bölgesi şehirlerinden birisidir.

Bu bölgede bulunan köyler ise şunlardır: Cuver, Meymend, Habr, Saymekân, Bercân, Kurân, Kerbencân, Hârustân, Keyr, Kîzereyn, Ebzer, Semîrân, Tevvec, Kârizeyn, Sînîz, Sîrâf, Kuvâr, Ruveyhân ve Kâm-ı Fîrûz'dur.

Sûku'l-Ahvaz'dan Devrek'e su kenarından 18 fersahtır. Buranın arka kesiminden ise 24 fersahtır.

15. Sâbûr'un Şehirleri ve Merkez Şehri Nûbendecân

Sâbûr'un köyleri şunlardır: Haşt, Keymâric, Kâzerûn, Hurra, Benderhemân, Destbârîn, Hindîcân, Derhuvîd, Tenbük, Hûbezân, Meydân,

Mâhân, Cunbez, Râmîcân, Dîbencân, Şâhcân, Mevz, Dâzeyn, Şâderûz, Derbahtıcân, Siyâh-ı Mass, Âb-ı Nûrân, Humârcân-ı Süflâ, Humârcân-ı Ulyâ ve Tîr-i Merdân'dır.

50

16. Istahr'ın Şehirleri

Istahr'ın şehirleri şunlardır: Medînetü'l-Beydâ, Nehrevân, Âsân, Îrac, Mâîn, Habr-ı İstahr, İzad, Eberkûh, Berancân, Miyâdevân, Ke'skân ve Hezâr'dır.

Şirâz'dan Medînet-i Fesâ'ya Derâbecird üzerinden 30 fersahtır. Fesâ'dan Derâbecird'e ise 18 fersahtır.

17. Derâbecird'in Köyleri

Derâbecird'in köyleri şunlardır: Kürm, Cehram, Bustcân, Ebcerd, Endiyân, Cuveym, Furc, Târem, Tamestân'dır.

18. Erracân Şehri ve Köyleri

Erracân'ın köyleri şunlardır: Bâş, Reyşehr, Aslıcân, Mellecân ve Ferzek'tir.

Şiraz'dan Medînet-i Cevr'e 20 fersahtır. Buradan Beyda'ya 7 fersah, Nûbendecân'dan Şiraz'a 23 fersah, Şiraz'dan Sâbûr'a 20 fersah, Şiraz'dan Cevr'e 20 fersah, Şiraz'dan Medînet-i İstahr'a 12 fersah, Şiraz'dan Zerkan'a 3 fersah, Zerkan'dan İstahr'a ise 8 fersahtır.

51

19. Kürtlerin Fâris'teki Yerleri (Zümûm)

Kürtlerin bu bölgede dört adet yerleri bulunmaktadır. "Zümûm" kelimesinin anlamı "Kürtlerin bölgesi" demektir.

Bunların ilki Hasan b. Cîluyye'nin bölgesidir ve "Bâzencân" olarak adlandırılır. Şiraz'dan burası 14 fersah uzaklıktadır. Daha sonra Erdâ b. Cânâh'ın bölgesi gelir. Burası Şiraz'dan 26 fersahlık bir mesafededir. Daha sonra Kasım b. Şehraberâz'ın bölgesi gelir; burası "Kuveriyân" olarak isimlendirilir ve Şiraz'dan 50 fersahlık bir mesafededir. Daha

sonra Hasan b. Salih'in bölgesi gelir ve "Sûrân" olarak isimlendirilir ve Şiraz'dan 7 fersahlık bir mesafededir.

20. Fâris'in Şehirleri ve Beş Şehir

Fâris bölgesinin şehirleri şunlardır: İstahr, Sâbûr, Erdeşîr-i Hurre, Derbecird, Errecân ve Fesâ'dır. Bu bölge 155 fersaha, 150 fersahlık bir alandır ve haracı 133.000.000 dirhemdir. Fadl b. Mervan'ın bana bildirdiğine göre, kendisi buranın haracını 135.000.000 dirhem olarak tahsil etmiştir. Burada sultanın bir sorumluluğu bulunmamaktadır. Farslılar bu bölgeden haracı 40.000.000 miskal dirhemi olarak tahsil etmektedirler.

21. Şiraz-Kirman-Sicistan Yolu

Şiraz'dan Râdiyân'a kadar olan mesafe 7 fersahtır. Buradan Hurrame'ye 2 fersah, oradan Berâncân'a 4 fersah, oradan Kind'e 6 fersah, oradan Hira'ya 6 fersah, oradan Bi'r-i Ukbe'ye 5 fersah, oradan Mîskânân'a 8 fersah, oradan Sâhak'a 8 fersah, oradan Surrûşek'e 7 fersah, Şehr-i Bâbek'e 7 fersah, oradan Kasr-ı Nu'man'a 8 fersah, oradan Karyet-u Abbân'a 4 fersah, oradan Mercân'a 4 fersahtır; buradan Kirman'ın bir şehri olan Biyimend'e varılır.

52

22. Kirman'ın Merkezî Şehirleri

Kirman'ın merkezî şehirleri şunlardır: Kufs, Bâriz, Murâc, Bulûs, en büyük şehir merkezi olan Cîruft.

Kirman'ın valisi bu şehirlere değil de, Sîrcân'a yerleşiktir.

Yukarıda Kirman'ın şehri olarak bahsettiğimiz Biyimend'den Sircân'a varılır. Bu mesafe 4 fersahtır. Buradan Kuhistan'a 6 fersah, oradan Karâta'ya 6 fersah, oradan Rustâk'a 6 fersah, oradan Hannâb'a 4 fersah, oradan Gubayra'ya 5 fersah, oradan Hân-ı Cûzân'a 5 fersah, oradan Hân-ı Havh'a 6 fersah, oradan Serivstan'a 7 fersah, oradan Dîr-i Vezîn'e 5 fersah, oradan Bemme'ye 3 fersah, oradan Nermâşîr'e 7 fersah, oradan çöl (mefâze) tarafında bulunan Fehrec'e 7 fersahtır. Çöl bölgesi (Mefâze) ise Sicistan'a 70 fersahlık bir mesafededir.

Fehrec'den Ahsâ ve Âbâr'a 8'er fersahtır. Buradan Curc-i Minâre'ye 9 fersahtır. Burası suyu olmayan bir mekândır. Buradan Rabât-u Ba'îde'ye 7 fersah, oradan İsbîz'e 9 fersah, oradan Kirâgân'a 8 fersah, oradan Bi'ri'l-Kâdı'ya 8 fersah, oradan Râşid'e 6 fersahtır. Râşid'de bir kuyu bulunmaktadır. Râşid'den Kâvinyişek'e 4 fersahtır. Burada yağmur sularından oluşan bir havuz vardır. Kâvinyişek'den yine içerisinde bir havuz bulunan Berdeyn'e 8 fersahtır. Oradan su kuyularının bulunduğu Cârûn'a 5 fersahtır. Buradan Sicistan'a kadar olan mesafe ise 6 fersahtır.

53

23. Sicistan'ın Merkezî Şehirleri

Sicistan'ın merkezî şehirleri şunlardır: Zâlik, Kerkûye, Heysûm, Zeranc, Rûşt, Bâsûrd, Rüstem'in atlarının bağlandıkları yerlerin izleri bulunan ve içerisinden "Hindmind" isimli nehrin geçtiği Karnîn, Ruhhac ve Bilâdu'd-Dâver'dir. Bilâdu'd-Dâver Rüstemü'ş-Şedîd'in ülkesidir ve buraları şu anda Keykâvus'un mülkü konumundadır.

Sicistan'dan Herat'a kadar olan mesafe 80 fersahtır.

24. Şiraz-Nişabur Yolu

Şiraz'dan Zerkan'a 6 fersah, oradan Kantaratu'l-Kûshân'a 2 fersah, oradan İstahr'a 4 fersah, oradan Berd'e 3 fersah, oradan içerisinde su kuyusu bulunan Menzil'e 9 fersah, oradan Ceh'e 5 fersah, oradan Kercâr'a 4 fersah, oradan Kerkûlân'a 5 fersah, oradan Hindsek'e 7 fersah, oradan Mihrâbâd'a 3 fersah, oradan Eberkuveyh'e 3 fersah, oradan Muhâcir'e 10 fersah, oradan Kasru'l-Esed'e 15 fersah, oradan Kasru'l-Cevz'e 7 fersah, oradan Kal'a'ya 5 kum fersahı, oradan Medînet-i Yezd'e 6 fersah, oradan Encîra'ya 6 fersah, oradan Harrâne'ye 13 fersah, oradan Sâgand'a 12 fersah, oradan Muhammed b. Yezdâd'ın ribâtına[51] 8 fersah, oradan Hân-ı Uşturân'a 6 fersah, oradan Habâik'e 7 fersah, oradan Cevârân'a 4 fersah, oradan Tamahrahân'a 4 fersah, oradan Tabeseyn'e 8 fersah, oradan Karyet-u Muhammed b.

51 Ribat, konak, han ve tekke anlamında kullanılmaktadır. Burada daha ziyada Müslüman zaviyesi anlamına gelmektedir.

Hurradâd'a 4 fersah, oradan Serhaz'a 4 fersah, oradan Efrîzûn'a 12 fersah, oradan Zencî'ye 12 fersah, oradan Tureysîs'e 4 fersah, oradan Hâksîr'e 8 fersah, oradan Kurâ Kuhistan'a 4 fersah, oradan Hevâr'a 6 fersah, oradan Akbarsih'e 6 fersah, oradan Nişabur'a 6 fersahtır.

54

Medînet-i Nişabur'dan Medînet-i Herat'a kadar olan mesafe 80 fersahtır.

25. Şiraz-Derâbecird Yolu

Şiraz'dan Karyet-i Bekkar'a 3 fersah, oradan Karyet-i Rummân'a 4 fersah, oradan Havristan'a 9 fersah, oradan Kürm'e 5 fersah, oradan Fesâ'ya 4 fersah, oradan Tamestân'a 4 fersah, oradan Festekân'a 6 fersah, oradan Fesârûz'a 4 fersah, oradan Derâbecird'e 8 fersahtır.

26. İstahr'dan Kirman'ın Merkezî Şehirlerinden Sîracân'a Olan Yol

İstahr'dan Hafr'a 7 fersah, oradan Buhayra'ya 5 fersah, oradan Usbincân'a 7 fersah, oradan Karyetü'l-Âs'a 4 fersah, oradan Sâhekü'l-Kübrâ'ya 6 fersah, oradan Karyetü'l-Milh'a 9 fersah, oradan Mûriyâne'ye 8 fersah, oradan Revân'a 3 fersah, oradan Fâris'in son ekilebilir arazisi (amel) olan Mercân'a 10 fersahtır. Şiraz'dan bu mevkiye kadar olan mesafe ise toplam 71 fersahtır.

Daha sonra Ravs'a varılır ve bu mesafe 3 fersahtır. Oradan Fermân 2 fersah, oradan Kirman'ın merkezî şehirlerinden birisi olan Sîrcân'a 11 fersahtır. Fâris'in son ekilebilir topraklarından (amel) arazisinden Sîrcân'a 16 fersahtır.

Oradan Nermâşîr'e 7 fersah, oradan Fehrec'e 4 fersahtır ve bu şehir çöl (mefâze) tarafındadır; çöl ise ise buraya 70 fersah uzaklığındadır.

55

Mercân'dan Kirman arazisindeki Bîmend'e 4 fersah, oradan Sîrecân'a 4 fersah, oradan Âha'ya 6 fersah, oradan Ustûr'a 4 fersah, oradan Hân-ı Sâlim'e 8 fersah, oradan Bâhta'ya 8 fersah, oradan Vâdî

Kuhendiz'e 12 fersah, oradan Esbîzene'ye 4 fersah, oradan Ma'din'e 4 fersah, oradan Rabât'a 4 fersah, oradan Cîruft'a 4 fersahtır.

Cîruft'tan Bemme'ye 20 fersahtır. Oradan Nehr-i Süleyman'a 20 fersah, oradan Dihkan'a 50 fersahtır. Oradan Mukran, Mansûra ve Çin topraklarına varılır. Cîruft'tan Mukran arazisinin başlarına kadar yaklaşık 41 fersahlık bir mesafe vardır.

27. Fehrec-Çin Yolu

Fehrec'dan Mukran arazisindeki Tâberân'a 10 fersahtır. Oradan Harun'un şehri Bâsûrcân'a 14 fersah, oradan Karyet-u Yahya b. Amr'a 10 fersah, oradan Hezâr'a 10 fersah, oradan Meder'e 10 fersah, oradan Mûsâre'ye 9 fersah, oradan Derk-i Bâmûye'ye 9 fersah, oradan Tecîn'e 10 fersah, oradan Mukâta'ati'l-Bulûs'a 20 fersah, oradan Cebeli'l-Mâlih'e 6 fersah, oradan Nahl'a 9 fersah, oradan Kalmân'a 6 fersah, oradan Serây-ı Halef'e 4 fersah, oradan Fennezbûr'a 3 fersah, oradan Hays'a Kandâbil-i Mefâze yoluyla 20 fersah, oradan Serây-ı Dârân'a 10 fersah, oradan Ceyse'ye 10 fersah, oradan Kusdâr'a 10 fersah, oradan Cevr'e 40 fersah, oradan Usrûşân'a 40 fersah, buradan Karyet-u Süleyman b. Sumey'e 28 fersahtır.

56

Karyet-u Süleyman Horasan'dan gelip Hind ve Çin topraklarına gitmek isteyenler için bir liman vazifesi görmektedir.

Buradan Mansûra'ya 80 fersahtır. Mukran arazisinin başlarından itibaren Mansûra'ya kadar olan mesafe 358 fersahtır ve bu yol Zut topraklarında geçmektedir. Bu halk bu yolların koruyucusudur.

Sicistan bölgesinin merkezî şehirlerinden birisi olan Zerenc'den Multan'a yürüyerek iki aylık bir mesafedir. Denilir ki, Multan'da altından yapılma bir ev bulunmaktadır. Haccâc b. Yusuf'un kardeşi olan Muhammed b. Yusuf bu eve 40 altın lamba koymuştur. Bu lambalardan birisinin ağırlığı 33 menâdır.[52] Bu ev "Fercü Beyti'z-Zeheb ve Fer-

52 Menâ bir ağırlık ölçüsü birimidir. Ortaçağ'da bu ağırlık birimi bölgelere göre değişmektedir. Örneğin Arabistan ve Mısır'da 260 dirhem (812.5 g), Suriye'de 819 g, İran'da ise 833 g'a karşılık gelmektedir. Daha geniş bilgi için bkz: W. Hınz, 19

cü's-Sugur" olarak isimlendirilmektedir. Bu altının miktarı 2.397.700 miskal idi.[53]

53 Bütün İslâmî ağırlık ölçülerinin temelini Yunanlıların Drahmisine dayanan "dirhem" ile Roma-Bizans ölçüsü Solidus'a dayanan "miskal" oluşturur. Miskâlin dirheme oranı 7:10, uygulamada 2:3'tür. Diğer bütün ölçülerin tespiti, bu iki birimin doğru bir şekilde tespit edilmesine bağlıdır. Ancak bu tespit şimdiye kadar tatmin edici bir şekilde yapılamamıştır. İslâm toplumlarında kullanıldığı bölge ve zamana göre değişen birçok dirhem ve miskal ağırlıkları görülmüştür. Mahalli kaynakların verdiği bilgilerin sık sık birbirleriyle çeliştiği ve çoğu zaman da bunları kayda geçiren kişilerin hataları sonucu güvenilirliklerini kaybettikleri görülür. Bkz. W. Hınz, 1

57
G. Çin Ülkeleri

Çin topraklarında bulunan yerleşim yerleri şunlardır: Kîkân, Benne, Mukran, Meyd, Kundehâr, Kusdâr, Bukan, Kandâbîl, Fennezbûr, Ermâbîl, Deybul, Kanbelî, Kenbâyâ, Suhbân, Sedûsân, Râsık, Rûr, Sâvenderî, Multan, Sendân, Mendel, Beylemân, Suraşt, Kîrac, Murmuz, Kâlî, Dehnec ve Bervas'dır. İmran b. Bermekî 1.000.000 dirhem karşılığında buraları kendi idarelerine bırakmıştı.

İbn Müferniz şöyle dedi:

– Arzularını yazanlar Kandehor'dadır,
Yine habersiz söylenen şeyler de oradadır.

58
H. Pehlevîlilerin Ülkesi

Pehlevîlerin ülkesinde bulunan yerleşim yerleri şunlardır: Rey, İsfahan, Hemedan, Dinever, Nihâvend, Mihricânkuzak, Mâsebezân ve Kazvin. Kazvin'de Mûsâ ve Mübârek isimlerinde iki adet merkezî şehir vardır.

Kazvin ile Rey arası 27 fersahtır. Kazvin Deylem ve Zencân bölgelerinin sugurudur.[54] Bu ikisi ile Kazvin'in arası 27 merhaledir. Zencân'dan Ebher'e kadar olan mesafe 15 fersah, Ebher'den Kazvin'e 12 fersahtır. Ebher'den Beber'e, Taylesân'a ve Deylem'e mesafe aynıdır. Kazvin'in haracı 1.200.000 dirhemdir.

54 Sugur, sınırbaşı ve iki devlet toprağının birleştiği yer anlamına gelmektedir. Farsça karşılığı olarak "serhad" kelimesi kullanılmaktadır. Ayrıca Abbasîler döneminde Suriye/Cezîre'nin Bizans toprakları tarafında kalan kalelere bu ad verilmektedir.(ç.n.)

59

İ. Ahvaz-İsfahan Yolu

İzac'dan Civârdân'a 3 fersahtır. Buradan Rustâcird'e 4 fersah, oradan Suleydest'e 6 fersah, oradan Buveyn'e 5 fersah, oradan Sevcer'e 6 fersah, oradan Rabât'a 7 fersah, oradan Hânu'l-Ebrâr'a 7 fersahtır. Hân'dan İsfahan'a kadar olan mesafe ise 7 fersahtır.

1. Fâris-İsfahan Yolu

Fâris'ten Kâm-ı Fîrûz'a 5 fersahtır. Oradan Kûred'e 5 fersah, oradan Tücâb'a 4 fersah, oradan Semârem'e 5 fersah, oradan Siyah'a 5 fersah, oradan Burcân'a 7 fersah, oradan Kîbâlî'ye 6 fersahtır. Buradan Hânu'l-Ebrâr'a, oradan da İsfahan'a varılır.

2. İsfahan-Rey Yolu

Yahûdiyye'den Burhuvâr'a üç fersahtır. Buradan Rabât-ı Vezze'ye 7 fersah, oradan Anbârez'e 5 fersah, İd'âfa'ya 6 fersah, oradan Defâr'a 4 fersah, oradan Bâz'a 5 fersah, oradan Ebrûz'a 5 fersah, oradan Havâdır'a 9 fersah, oradan Mikta'a'ya 5 fersah, oradan Kârıs'a 9 fersah, oradan da Kum'a 6 fersahtır.

60

Kârıs'tan Dîr'e olan mesafe ise 7 fersah, oradan Zira'ya 7 fersah, oradan Rey'e de 7 fersahtır.

3. Bağdat-Basra Yolu

Bağdat'tan Medâin'e varırsın. Medâin'den ise Dîru'l-Âkûl'a varılır. Bu mesafede daha sonra sırasıyla Cercerâyâ, Cebbul, Femu's-Sılh, Vâsıt, Nehrebân, Fârûs, Dîru'l-Ummâl ve Havânît gelir. Havânit'in devamında boş bir arazide yürümen gerekmektedir. Daha sonra karşınıza bir vadi çıkar. Buranın ardından Ebi'l-Esed nehri kenarından yürümen gerekmektedir. Buranın ilerisinde Dicle ve Ma'kıl nehirlerini takip eder ve devamında Basra'ya doğru olan su akıntısını izlersin; sonunda da Basra'ya varırsın.

Humeyd b. Said şöyle dedi:

– Ey Medoin şehirleri,
Siz mekânların en güzelisiniz.

4. Samarra-Vâsıt Posta Yolu

Samarra'dan Ukbarâ'ya 9, Ukbarâ'dan Bağdat'a 6, Bağdat'tan Medâin'e 3, Medâin'den Cercerâyâ'ya 8, Cercerâyâ'dan Cebbul'a 5, Cebbul'dan Vâsıt'a 8 konaklama yeri vardır.

Vâsıt'ın cevâlisi 30.000 dirhemdir. Basra'daki Arapların sadakaları 6.000.000 dirhemdir.

61

5. Sahilyolu ile Basra-Amman Yolu

Basra'dan Abbâdan'a varırsın. Bu mesafede daha sonra sırasıyla Hadûse, Arfacâ, Zâbûka, Mikarra, Asâ, Muarras, Huleyce, Hasan, Kurâ, Museyliha, Hamad, Sahil-i Hacer, Ukayr, Katar, Sebeha yerleşimleri bulunmaktadır. Sebeha'dan sonra Umman gelmektedir. Burası aynı zamanda Suhâr ve Debâ şehirleridir.

6. Denizden Doğu Yönüne Olan Mesafe

Basra'dan Abbâdan'a 12 fersahtır. Oradan Haşebât'a 2 fersahtır. Burası deniz kenarında bulunan bir yerleşim yeridir. Bu bölgenin sağ tarafı Araplara, sol tarafı ise Farslılara aittir. Bu bölgenin genişliği 70 fersahtır. Burada Kuseyr ve Uveyr dağları vardır. Bunların yükseklikleri 70'e 80 bâ'dır.[55] Haşebât şehrinden Bahreyn şehrine varırsın. Burasının mesafesi Arap koyunda 70 fersahtır. Halkı hırsızdır ve kervanların önlerini kesmektedir. Tarımları yoktur; deve ve hurmadan başka birşey bilmezler.

Arabın biri dedi ki:

– Onu ıssız bir çölde bıraktı,
Bahreyn sahillerinde Sagar deniler yerde...

55 Bâ' bir uzunluk ölçüsü birimidir. Yaklaşık 2 m'ye karşılık gelmektedir. Bkz: W. Hınz, 67

Bahreyn'den Durdur'a 150 fersah, oradan Umman'a 50 fersah, oradan Şihr'e 200 fersah, oradan Aden'e 100 fersahtır. Burası büyük bir liman şehridir. Ne bir tarım ve ne de bir hayvancılık yapılmaktadır. Burada anber, misk ve öd ağacı türünden Çin, Hind, Habeş, Fâris, Basra, Cüdde ve Kulzum ülkelerine ait malları bulmak mümkündür.

Bu deniz, Büyük Doğu Denizi'dir. Buradan kaliteli anber çıkmaktadır. Kenarlarında Habeş, Fâris ve Zenc ülkeleri yer almaktadır. İçerisinde 100'e 200 bâ' uzunluğunda balıklar bulunmaktadır. Gemiler bu balıklardan ve bu balıkların ahşaptan yapılma gemilerine çarpmasından korkmaktadırlar. Burada aynı zamanda 1 zirâ' uzunluğunda balıklar da vardır ve bu balıkların yüzleri baykuş suratına benzemektedir. Burada yine öyle balıklar vardır ki, uzunluğu 20 zirâ' civarındadır. Bu balıklar karın taraflarından bir misli ve sırt taraflarından da yine bir misli olmak üzere dört balık büyüklüğündedir.

62

Bu denizin içerisinde kabuğunun çapı 20 zirâ olan kaplumbağalar vardır. Bu kaplumbağalar karınlarında yumurta taşımaktadır. Sırtlarında ise kaliteli sedef vardı. Burada inek yaratılışlı balıklar vardır. Bu balıkların derilerinden faydalanılmaktadır. Ayrıca güzel görünüşlü balıklar da vardır. Bunun dışında suyun üzerinde dolaşan kuşlar vardır; bunlar suyun içerisine yumurtlarlar ve su yüzeyinde eğleşirler, suyun dışarısına çıkmazlar.

7. Fâris Sahilini Takiben Basra'dan Doğu'ya Olan Yol

Basra'dan Cezîret-i Hârek'e 50 fersahtır. Bu ada 1 fersaha 1 fersahtır. Burada tarım yapılmakta, üzüm ve hurma yetişirilmektedir. Oradan Avan adasına geçilir. Bu mesafe 80 fersahtır. Burası ise 2 fersaha 2 fersah alanındadır. Burada da tarım yapılmakta ve hurma yetiştirilmektedir. Buradan Ebrun adasına 7 fersahtır. Bu ada 1 fersaha 1 fersah alanına sahiptir. Burada tarım yapılmakta ve üzüm yetişirilmektedir. Buradan Hayn adasına 7 fersahtır. Bu ada 0.5 mile 0.5 millik bir alana sahiptir. Burada oturan yoktur. Buradan Kîs adasına 7 fersahtır. Bu ada 4 fersaha 8 fersahlık bir alana sahiptir. Hurma yetişirilmekte ve aynı zamanda büyük baş hayvan da beslenmektedir. Burada kaliteli inci bu-

lunmakta ve burada yaşayanlar bunu avlamaktadır. Buradan İbn Kâvân adasına 18 fersahtır. Burası 3 fersaha 3 fersahlık bir alana sahiptir. Halkı halat yapıp satmaktadır. İbn Kâvân adasından Urmûz'a 7 fersahtır. Buradan Sârâ yürüyerek 7 günlük bir mesafededir. Burası Fâris ile Sind arasında sınırdır. Sârâ'dan Deybul'a yürüyerek 8 günlük bir mesafedir. Deybul'dan Sind bölgesinin nehirlerinden olan Mihran nehrinin denize döküldüğü yere, deniz üzerinden 2 fersahlık bir mesafe vardır.

Sind'den öd ağacı, kano ve hayzuran gelmektedir.

Mihran'dan Evtekin'e varılmaktadır. Burası Sind arazisinin ilk yeridir ve yürüyerek 4 günlük bir mesafedir. Buranın topraklarında ve dağlarında şeker kamışı yetişir. Bu topraklarda tarım iki vadide yapılmaktadır. Halkının burnu büyüktür; aynı zamanda küstah ve hırsız kimselerdir.

63

Evtekin'den Meyd'e 2 fersahtır. Buranın halkı da hırsızdır. Buradan Kûlâ'ya 2, oradan Sindân'a 18 fersahtır. Burada sâc ağacı ile kano bulunmaktadır. Sindân'dan Mülle'ye yürüyerek 5 fersahtır. Burada biber ve saz yetişmektedir. Denizciler, burada her tür biberin yetiştiğini belirtmektedirler. Yağmur kesildiğinde bu biberin yaprakları yükselir; yağmur geri döndüğünde de bu yapraklar yok olurlar. Buradan Bulleyn'e yürüyerek 2 günlük bir mesafedir. Buradan Lecce'l-Uzmâ'ya yürüyerek 2 günlük bir mesafedir. Bulleyn'den yol denize doğru ilerler. Her kim sahili takip ederse, Bulleyn'den Bâbetten'e varır. Burası yürüyerek 2 günlük mesafededir. Buralar pirinç arazisidir ve Serendib halkının emiri oradandır. Bâbetten'den Sincilî'ye ve Kebeşkan'a yürüyerek 1 günlük mesafedir. Burada da pirinç yetişmektedir. Buradan Kûdâferîd nehrinin döküldüğü yere kadar olan mesafe 3 fersahtır. Buradan Keylekân, Levâ ve Kence'ye kadar olan mesafe ise yürüyerek 2 gündür. Burada pirinç ve buğday yetişmektedir. Buradan Semender'e 10 fersahlık bir mesafe vardır. Burada da pirinç yetişmektedir. Öd ağacı 15 gün karada ve 20 gün de nehirde taşındıktan sonra Kâmrûn'dan ve diğer yerlerden Semendir'e ulaşmaktadır. Semendir'den Ûrneşîn'e 12 fersahtır. Burası büyük bir arazidir ve filler, atlar ve mandalar bulunmaktadır. Burada çok değişik ürünler vardır. Buranın sahibi gerçekten güçlü birisidir. Ûrne-

şîn'den Ebîne'ye yürüyerek 4 günlük bir mesafedir. Burada da filler bulunmaktadır.

8. Bulleyn'den Serendib'e Doğru Yola Çıkan Kişiler

Burası yürüyerek 1 günlük mesafedir. Serendib 80 fersaha 80 fersahlık bir alanı kaplamaktadır. Burada Adem (a)'in indiği dağ yer almaktadır. Bu dağ gökyüzünde yürüyen bir dağdır. Onu denizde gemilere binen kişiler, günlerce ilerledikten sonra ancak görebilirler. Bu arada "brahmanlardan" da bahsedelim. Onlar bu dağdaki Hind kölelerdir. Adem (a)'ın ayağının izi buradaki bir taşa kazılıdır. Bu izdeki ayağın biri 70 zirâ' büyüklüğündedir. Yine bu dağda parıltıya benzer bir şey daha bulunmaktadır. Adem (a) bir diğer ayağını da denizdeki bir adaya atmıştır. Bu ada ise bu dağdan itibaren yürüyerek 2 veya 3 günlük bir mesafedir. Bu dağda ve etrafında renkli yakutlar vardır. Bu yakutlar birbirlerine benzemektedir. Bunlar bir elmas vadisinde bulunmaktadır.

64

Bu dağda öd ağacı, biber, ıtır, kişniş, misk faresi ve misk kedisi vardır. Serendib'de bir ateş vardır ve bu ateş ile cevherler ilaç haline getirilirler. Nehirlerinde kristaller, etrafında ve denizinde ise mercan yatakları bulunmaktadır.

Serendib'den sonra Cezîretü'r-Râmî gelir; burada gergedanlar vardır. Bu hayvanlar fillere ya da mandalara benzemektedir. Bunlar börtü böcek yerler ve koyun ile ineğin geviş getirmesi gibi geviş getirirler. Burada kuyrukları olmayan mandalar da vardır. Ayrıca Hint kamışı ve Battam ağacı bulunur. Bunların suları ısırıklara karşı ilaçtır; ve bu ilacı denizciler engerek yılanına karşı kullanmışlardır. Burada sık ormanlık arazilerde çıplak dolaşan insanlar vardır. Onların ne söyledikleri anlaşılmaz; zira ıslığa benzer bir ses çıkarırlar. Bunlar küçük boylu insanlardır ve İnsanlardan uzaklarda yaşarlar. Uzun boylu birisi onlardan dört karış daha uzundur. Erkeklerin küçük bir cinsel organı, kadınların da yine aynı şekilde küçük bir cinsel organı vardır. Başlarında saçla birlikte kırmızı tüyler vardır. Elleri ile ağaçlara tırmanmakta ve ayaklarına herhangi bir şey giymemektedirler.

Denizde beyaz insanlar vardır. Bunlar bazı binekleri sırtlarına alarak yüzmektedirler. Bu binekler rüzgâr gibi hızlıdır. Anberi dudakları ile taşıdıkları demirin içerisinde muhafaza ederler. Adada aynı zamanda siyah insanlar da vardır. Bunlar insanları yemekte ve bu canlı insanları dilimlere ayırmaktadırlar. Burada çamuru, ateşe tutulduğunda gümüşe dönüşen bir dağ vardır.

65

Zâlic dağlarında büyük yılanlar vardır; bu yılanlar insanlara ve mandalara saldırır. Ancak fillere dokunmazlar. Burada kâfûr ağacı vardır; bu ağacın gölgesinde hemen hemen yüz insan barınır. Bu ağacın en tepesine bir delik açılır ve bu delikten birkaç testi miktarınca kâfûr ağacının suyu elde edilir. Aynı şekilde ağacın ortasına da delik açılır ve bu delikten kâfûr ağacının parçaları akar; işte bu akan parçalar bu ağacın zamkıdır. Onun içerisine giren başka bir şey yoktur. Daha sonra kurur ve eskir. Bu adada insan aklının alamayacağı bunlara benzer pekçok şey mevcuttur.

Çin'e gitmek isteyen kişi Bulleyn'den doğruca sola doğru ilerleyerek Serendib'e varır. Serendib'den Nekbâlus adasına yürüyerek 10 ilâ 15 günlük bir mesafedir. Halkı çıplak olarak dolaşır. Yemekleri muz ve taze balıktır; ayrıca nargile içmektedirler. Eşyaları demirdendir. Bunlar tacirlerle eğleşirler. Nekbâlûs adasından Killeh adasına yürüyerek 6 günlük bir mesafedir. Burası Hind hükümdarının memleketidir. Burada kurşun madeni vardır. Aynı zamanda kişniş yetişmektedir. Buranın sol tarafında bulunan Bâlûs adasına yürüyerek 2 mesafedir. Buranın halkı insan yemekte ve burada kaliteli kâfûr, muz, nargile, şeker kamışı ve pirinç bulunmaktadır. Buradan Câbbe Şelâhit ve Herlac adalarına 2 fersahlık bir mesafedir. Burası çok görkemli bir arazidir. Halkı altından süs eşyaları takmakta ve yine altından yapılma başlıklar giymekte; ..... tapmaktadırlar. Burada nargile, muz, şeker kamışı vardır. Şelâhit'te sandal ağacı, sümbül ve karanfil yetişmektedir. Câbbe'de küçük bir dağ vardır ve bunun tepesinde bir ateş yanmaktadır; alevleri yüzlerce zirâ'ya kadar yükselir. Kalınlığı ise mızrak boyu kadardır. Bu ateş gündüz duman şeklinde gece ise ateş halindedir. Buradan yürüyerek 5 günlük bir mesafede ıtır yetişen topraklar vardır. Câbbe ile Mâyet arası birbirine yakındır.

66

Hind hükümdarları ve halkı, zinayı mübah görmekte, ancak içkiyi yasaklamaktadırlar. Ancak Kumar meliki Hind hükümdarları gibi değildir; zira o hem zinayı ve hem de içki içmeyi yasaklamaktadır. Serendib melikine, Irak'tan içki getirilir ve o da bu içkiyi içer. Hind hükümdarları filin sırtı yüksek olanlarını tercih ederler ve bu nedenle bu fillerin değerleri altın değeri üzerinden çok artmaktadır. Bu fillerin yükseklikleri 9 zirâ' civarındadır. Gerdanlı filler ise bahsini ettiğimiz fillerden farklıdır. Zira bu fillerin yükseklikleri 10-11 zirâ' civarındadır. Hind hükümdarlarının en büyüğü Belhura'dır. Bu kelime "hükümdarlar hükümdarı" anlamına gelmektedir. Onun yüzüğünün üzerinde *"seni bir menfaat için seven, mahkum olarak geri döner"* yazmaktadır. Hind hükümdarlarından olan Kemkem Sâc topraklarına yerleşiktir. Sâc topraklarının ardından sırasıyla Melikü't-Tâfun, Câbbe, Tatariyye dirhemlerine sahip olan Melikü'l-Cürz ve Ruhmâ gelir. Burası ile az önce dile getirdiğimiz yerlerin arası yürüyerek bir senelik bir mesafedir. Ruhmâ ile ilgili olarak burada 1.500 filin bulunduğu söylenmektedir. Burasının pamuklu kumaştan yapılma elbiseleri vardır; ayrıca öd ağacının Hind türü burada bulunmaktadır. Daha sonra Melik Kâmrûn gelir ve buradan sonra Hind hükümdarlarının Çin'de bulunan topraklarına ulaşırsın. Onların topraklarında altın çoktur. Aynı zamanda gergedan da çok bulunmaktadır. Gergedan boynuzunun uzunluğu 1 zirâ', kalınlığı ise iki kabzadır.[56] Boynuzun baş tarafından sonuna doğru üzerinde çizili bir resim vardır. İkiye ayrıldığında siyah zemin üzerinde beyaz olarak insan, hayvan, balık veya kuşlardan tavus kuşu suretinde bir resim görürsün. Çin halkı bunu kuşak (manâtık) olarak kullanır ve bu kuşakların fiyatları 300 dinardan, 3.000 ya da 4.000 dinara kadar ulaşır. Bu hükümdarların tümü ezanı yasaklamışlardır.

"Mihrâc" olarak adlandırılan Melik Zâbec'in ülkesi bir adadır ve bu adaya "Bertâyil" derler.

56 Kabza bir uzunluk ölçüsü birimidir. Yaklaşık 16 cm gelmektedir. Bkz: W. Hınz, 77

67

Orada müzik sesi, davul sesi gibi her türlü ses duyulur. Denizciler, deccalın burada bulunduğunu söylerler. Denizde bizim görüntümüze benzeyen bir görüntü ortaya çıkar ve bu görüntü karaya doğru geçer. Mihrâc'ın geliri (cibâye) hemen hemen günlük 200 mena[57] altına ulaşır. Mihrâc altından bir tuğla yapar ve bunu suya fırlatır ve daha sonra *"işte benim malımın yeri burasıdır"* der.[58] Hükümdarın horoz döğüşü sayesinde kumardan elde ettiği gelir ise 50 menâ altındır.

9. Çin Yolu

Mâyet'ten sol yöne doğru ilerlendiğinde Tuyû adasına varılır. Burada Hind öd ağacı ve kâfûr vardır. Buradan Kumâr'a yürüyerek 5 günlük bir mesafedir. Kumâr'da öd ağacı ve pirinç yetişmektedir. Kumâr'dan deniz kenarında bulunan Sanf'a varılır. Burası yürüyerek 3 günlük bir mesafedir. Burada öd ağacı yetişir ve öd ağacının bu türü Kumâr'da yetişenden daha makbuldür. Zira kaliteli ve ağır olduğu için dolayı suda batmaktadır. Burada inek ve manda da yetişmektedir.

Hindistan'ın meşhur şehirleri şunlardır: Sâmil, Hûrîn, Kâlûn, Kundehâr, Kaşmîr'dir.

Sanf'den Lûkîn'e varılır. Burası Çin'in ilk limanına hem karadan ve hem de denizden 100 fersahtır. Burada Çin taşı ve Çin ipeği ve kaliteli Çin seramiği vardır. Burada aynı zamanda pirinç de yetiştirilmektedir. Lûkîn'den Hânfû'ya varılır ve bu mesafe karadan yürüyerek 20 gün, denizden ise 4 gündür. Burası aynı zamanda büyük bir limandır ve meyvenin her türü, bakliyat türleri, buğday, arpa, pirinç ve şeker kamışı yetişmektedir. Hânfû'dan Hâncû'ya yürüyerek 8 günlük bir mesafedir. Burası tıpkı Hanfu gibidir. Hâncû'dan Kantu'ya varılır. Bu mesafe yürüyerek 20 gün sürmektedir. Burası da tıpkı bahsettiğimiz diğer iki yer gibidir. Çin limanlarının hepsi büyüktür ve bu limanlara gemiler yanaşmaktadır. Buralarda denizin alçalıp yükselmesi (med-cezir hareketi) meydana gelmektedir. Kantu nehrinde kaz, ördek ve tavuk bulunmaktadır. Çin topraklarının denizden uzunluğu Ermâbîl'den sonuna kadar yürüyerek 2 aylık bir mesafedir.

---

57 Yaklaşık 165 kg'a karşılık gelmektedir. (ç.n.)

58 Yaklaşık 4.250 kg'a karşılık gelmektedir. (ç.n.)

Çin'de 300 şehir vardır ve bunların hepsi de gelişmiştir. Bunlardan 90 tanesi meşhurdur. Çin'in sınırı deniz kenarından Türk ve Tübbet topraklarına, Batı'da ise Hind topraklarına kadardır. Çin'in doğu tarafları Vakvak topraklarıdır.

68

Burada öylesine çok altın vardır ki, köpeklerinin tasmalarını ve maymunların kemerlerini dahi altından yapmakta, satmak için altından yapılma kumaş getirmektedirler. Vakvak bölgesinde kaliteli abanoz ağacı bulunmaktadır.

Denizcilerden med ve cezirin ne olduğu sorulduğunda şöyle cevap vermişlerdir: Fâris denizinde ay çıktığında bu olay meydana gelir. Büyük denizlerde ise senede iki defadan fazla olmaz. Bir kez yaz aylarında kuzey-doğuya doğru uzar. Kuzeyde 6 ay med olur ve bu olay gerçekleştiğinde Çin'de ve denizin doğu taraflarında sular taşar. Denizin batı taraflarında ise azalır. Bir kere de kış aylarında güney-batı'ya doğru uzar. Güneyde 6 ay med olur ve bu olay gerçekleştiğinde denizin suları Batıda taşarken, Çin'de azalır.

Kânsu'nun karşı tarafında bulunan Çin'in son kesimleri dağlıktır ve çok sayıda dağ vardır. Aynı şekilde çok sayıda mülk toprağı da vardır ve buralar Şîlâ beldeleridir. Burada çok sayıda altın bulunmaktadır. Müslümanlardan buraya her kim girdiyse güzelliğinden dolayı buraları vatan edinmiştir. Bundan ötesi ise bilinmemektedir. Çin'den ve doğudaki bu deniz tarafından ipek, verenda,[59] kumaş, misk, öd ağacı, samur postu, eyer, seremik, ilaç, Çin ağacı, Haluncân getirilmektedir. Vakvak'tan ise altın ve abanoz getirilmektedir.

69

Hind bölgesinden sandal ağacı, kâfûr, Kâfûr suyu, karanfil, nargile, haşîşden yapılma elbise, elmas ve fil götürülmektedir. Serendib'den renkli yakut ve buna benzer şeyler, elmas, inci, kristal ve ilaç yapımında kullanılan sinbâdec götürürler. Mellâ ve Sindan bölgesinden ise baharat götürmektedirler. Bu toprakların tümünden kurşun madeni; güneyde

59 Verenda, kerestesi makbul bir çeşit türüdür. (ç.n.)

kalan yerlerden de Bakkam[60] ağacı götürülmektedir. Sind'den kast, kano, ve kişniş gelmektedir.

Kulzum'dan itibaren Vakvak bölgesine kadar olan bu denizin uzunluğu 4.500 fersahtır.

Yemen'den işlemeli kumaş, anber ve güzel koku, katır ve eşek gelmektedir.

10. Hindistan'da Bulunan Yedi İnsan Topluluğu

1. Şâkeseriyye: Önde gelen kesimdir. Hükümdarlar bunlardan çıkar ve bütün halk bunlara secde ederler. Onlar ise başkalarına secde etmezler.

2. Berâhime: Asla içki içmezler

3. Kisteriyye: Sadece üç kadeh içki içerler ve brahmanlarla evlenmezler.

4. Şûderiyye: Hindistan halkının tarımla uğraşan kesimini oluştururlar.

5. Beyşiyye: Bu grupta olanlar zanaat ehlidirler ve üretimle meşgul olurlar.

6. Sendâliyye: Kendi hallerinde ve vakitlerinin çoğunu eğlencede geçirirler; kadınları güzeldir. .

7. Zenbiyye: Vakitlerinin çoğunu diğerleri gibi eğlence ile geçiren oyun hevâ ehlidirler. Diğerlerine nazaran daha esmerdirler.

Hindistanda toplam olarak 42 millet mevcuttur. Bunların içerisinde Allâh'a ve Rasülüne inananlar olduğu gibi, Rasülüllâhı kabul etmeyenler ve bütün bunları reddedenler de vardır.

Hindliler, sihir yoluyla istediklerini elde ettiklerini iddia etmektedirler. Sihir vâsıtasıyla zehirlemek istedikleri birisini zehirlemekte; aynı şekilde zehirlenen birisinden de bu zehri çıkarmaktadırlar. Onların vehim-

60 Muhtemelen 64. sayfada geçen Battom ağacı kastedilmektedir. Ancak ya bir imlâ hatası bulunmakta ya da aynı ağacın farklı iki telaffuzu söz konusudur.

leri ve düşünceleri vardır. Bunlar vâsıtasıyla sorunları çözmekte veya bağlamaktadırlar. Böylelikle zarar vermek istediklerine zarar vermekte, fayda vermek istediklerine de fayda vermektedirler. Hindlilerin düşünceleri açığa çıkarma güçleri vardır; öyle ki, maharetli ustalar bile bunu gördüklerinde hayretler içerisinde kalmaktadırlar. Hatta yağmuru ve soğuğu engelleyeceklerini bile iddia etmektedirler.

Maşrık'ın bilgisi bu kadardır.

71

J. Magrib (Batı) Hakkında Bilgiler

Magrib dünyanın dört parçasından bir tanesidir. İsbahbadı[61] Farsların döneminde Hurbaran İsbahbad'dı.

1. Medînetü's-Selâm-Magrib Yolu

Bağdat'tan Seylehîn'e dört fersahtır. Oradan Anbar'a 8 fersah, oradan Rabbe'ye 7 fersah, oradan Heyt'e 12 fersahtır. Heyt'ten Nâvûse'ye 7 fersah, oradan Âlûse'ye 7 fersah, oradan Fuhayme'ye 6 fersah, oradan Nehiyye'ye kara yoluyla 10 fersah, oradan Dâzekî'ye 6 fersah, oradan Furda'ya 6 fersah, oradan Vâdi's-Sibâ'ya 6 fersah, oradan Halîc-i Benî Cumey'e 5 fersah, oradan Fâş-ı Hıyâl-i Karkîsiyâ'ya 7 fersah, oradan Nehr-i Saîd'e 8 fersah, oradan Ceredân'a 4 fersah, oradan Mübârek'e 11 fersah, oradan Rakka'ya 8 fersahtır. Rakka Rumca'da "Kalanikos" olarak karşımıza çıkar. Burası Mudar bölgesinin ortasıdır.

Mudar bölgesi aşağıdaki yerleşim yerlerinden oluşmaktadır: Râfika ve Rumca'da "Helinopolis" olarak karşımıza çıkan Harran, Ruhâ, Sumeysat, Surûc, Ra's-i Keyfâ, Ardı'l-Beydâ, Tell-i Mevzen, Ravâbî, Müzâhîn ve Mudeybir'dir.

Ebu'l-Ameysil der ki:

– Bizim peceniyle suünmek de nedir?

Hem bundan bir öncesi Anbar gecesi iken...

Sudeyf der ki:

– Kendimi güçlü sanırdım, ancak beni Harran'daki, mezar yaşlandırdı... Onda dini bir güzellik vardır...

72

Diyâr-ı Mudar'ın haracı 5.600.000 dirhemdir. Rusâfe, Zeytûne, Keferhacer ve Cezîre'nin geliri 4.000 dinardır.

---

61 İsbahbad, "hâkim, idareci" anlamında kullanılmaktadır. (ç.n.)

2. Fırat'ın Arazisi

Fırat bölgesinin arazisi Habur nehri ile Fırat'ın kenarında bulunan Karkîsiya, Rahbe, Dâliye, Anât, Heyt, Hadîse ve Rabbe'den meydana gelmektedir.

3. Habur Şehrinin Köyleri

Habur şehrini yerleşim yerleri şunlardır: Suvver, Fudeyn, Mâkisîn ve Şemsâniyye, Sukeyr, Araban, Tâbân, Tuneynîri'l-Ulyâ, Tuneynîri's-Suflâ ve Samâgâ'dır. İşte bu yerler Habur nehri kenarındadır.

Rakka'dan Devser'e kadar olan konaklama yerleri şunlardır: Öncelikle Bâlis'e gelirsin ve burada Fırat'ı boydan boya geçersin. Sonra Huşâf'a varırsın. Oradan Nâûra'ya, oradan Haleb'e, daha sonra da Kınnesrîn'e ve Kınnesrîn'in buralarda bulunan şehirlerine varırsın.

4. Kınnesrîn'in Köyleri

Kınnesrîn'in köyleri şunlardır: Ma'arrat-u Masrîn, Mertahvân, Sermin, Hıyâr-u Benî Ka'ka'a, Dulûk, Ra'bân ve Haleb'dir.

73

Bu bölgenin merkezî şehirleri (avâsım) ise şunlardır: Kûrus, Cûma, Menbic, Antâkiye, Tîzîn, Bûkâ, Bâlis, Rusâfet-u Hişâm'dır.

Kınnesrîn'in ve şehir merkezlerinin haracı 400.000 dinardır.

5. Hıms'ın Bölgeleri (İklim)

Hıms'ın bölgeleri şunlardır:

- Hama bölgesi,
- Şeyzer bölgesi,
- Kâmiye bölgesi,
- Ma'arratu'n-Nu'mân bölgesi,
- Savverân bölgesi,
- Latmîn bölgesi,
- Tellemennes bölgesi,

– Gılâs bölgesi,
– Kefertâb bölgesi,
– Cûsiye bölgesi,
– Lübnan bölgesi,
– Şa'îra bölgesi,
– Beş adet Temmeh bölgesi,

İmri'ü'l-Keys dedi ki:

– Çocukluk dönemini tadı geride kaldı...
Çocukluk dündü, tıpkı Hama ve Şeyzera gibi...

– Bel'âs bölgesi,
– Bâre bölgesi,
– Rusten bölgesi,
– Zemîn bölgesi,
– Kastal bölgesi,
– Selemiyye bölgesi,
– Akbartâ bölgesi,
– Celîl bölgesi,
– Suveydâ bölgesi,
– Rafeniyye bölgesi ve
– Tedmur bölgesidir.

Sahilde bulunan şehirleri ise şunlardır:

– Lâzkiye şehri,
– Cebele şehri,
– Bulunyâs şehri,
– Antarsûs şehri,
– Merakıyye şehri,
– Kâsıra şehri,
– Sakyu şehri,
– Cerseba şehri,
– Hûla şehri,

– Amalvâ şehri,
– Zendek şehri ve
– Kabrâtâ şehridir.

Hıms'ın haracı 340.000 dinardır.

6. Hıms-Dımaşk Yolu

Hıms'tan Cûsiye'ye 16 mildir. Oradan Kârâ'ya 30 mil, oradan Nebke'ye 12 mil, oradan Kutayfe'ye 20 mil, oradan Dımaşk'a 24 mildir.

74

Orası *"irame zâti'l-imâd"*dır.[62] Önceleri Nuh (a)'un eviydi. Onun gemisinin yolculuğu Lübnan dağlarından başlamış ve "Cudi dağında sona ermiştir."[63] Bu Cudi dağı Kardey dağıdır. Nuh'un çocukları çoğaldığında Sevâd bölgesinde bulunan Bâbil şehrine yerleştiler. Bâbil şehri o dönemlerde Nemrûd b. Kûş'un idaresinde idi. O yeryüzündeki ilk meliktir.

7. Dımaşk'ın Şehirleri ve Bölgeleri

Dımaşk'ın şehir ve bölgeleri şunlardır:

– Sehlü'l-Gûta,
– Senîr bölgesi,
– Medînet-i Ba'albek,
– Bikâ',
– Lübnân bölgesi,
– Cûniye şehri,
– Tarâblus şehri,
– Cubeyl şehri,
– Beyrut şehri,
– Sayda şehri,
– Beseniyye şehri,
– Havrân şehri,

62 Kur'an, 89/(Fecr)/7
63 *Kur'an*, 11/(Hûd)/44

– Cevlân şehri,
– Zâhiru'l-Belkâ,
– Cebelü'l-Gavr,
– Maâb şehri,
– Cibâl şehri,
– Şerât şehri,
– Busrâ şehri,
– Umman şehri,
Câbiye şehri

Dımaşk'ın haracı 400.000 dinar civarındadır.

Hassan b. Sâbit dedi ki:

– Busra'nın dağının karsız göremezsin,
Üzerinde şeri gibi bir bulut vardır.

Bir başkası dedi ki:

– Umran'daki imenin Akvet'e selam söyle,
İnsanlara sor Tıbyan'a dönüyorlar mı-

8. Dımaşk-Taberiyye Yolu

Dımaşk'tan Kusva'ya 12 mildir. Oradan Câsim'e 24 mil, oradan Feyk'e 24 mil, oradan Ürdün'ün bir şehri olan Taberiyye'ye 6 mildir.

Hassan b. Sabit dedi ki:

– Câsim, Beyt-i Râs'a çekilmişti,
Bana göre o yer Cevlan'daki Haris'tir.

75

9. Ürdün'ün Şehirleri

Ürdün'ün şehirleri şunlardır: Taberiyye, Sâmira, Beysân, Fahl, Ceraş, Beytü Ra's, Ceder, Âbil, Sûsiye, Saffûriye, Akka, Kades ve Sûr'dur.

Ürdün'ün haracı 350.000 dinardır.

Hassan dedi ki:

– Beyt-i Râs Seba'dan kalma gibiydi...
Zira yapısı bol ile su gibidir...

10. Taberiyye-Remle Yolu

Taberiyye'den Leccûn'a 20 mil, oradan Kalansû'ya 20 mil, oradan da Filistin'in bir şehri olan Remle'ye 24 mildir.

11. Filistin'in Şehirleri

Remle ile aynı zamanda "Beytü'l-Mukaddes" olarak da bilinen İlya Filistin bölgesinin şehirleridir. Remle ile İlya'nın arası 20 mildir. Beytü'l-Mukaddes, Davud (a) ve Süleyman (a)'ın eviydi. Beytü'l-Mukaddes'ten Mescid-i İbrahim'e ve İbrahim (a)'ın mezarına kıble yönünde 13 mildir. Bu ikisinin dışında Filistin'in şehirleri şunlardır:

– Amavâs şehri,

İbn Kulsum el-Kindî dedi ki:

– Hilal ve Beydâ Hısân gibi nice geçitler,
Avamıs'a ait yerlerdendir...

76

– Lüdde şehri,

– Yubnâ şehri,

– Yafa şehri,

– Kayseriyye şehri,

– Nâbulus şehri,

– Sebastıye şehri,

– Askalân şehri,

– Gazze şehri ve

– Beyt-u Cibrîn şehridir.

Filistin'in haracı 500.000 dinardır.

Şair dedi ki:

– Ey Şah, ihtiyaç duydum ve
Beyt-i Makdis'i ziyaret ettim.
Bir Circis Bayramı günü,
Vaftiz edilerek içeriye girdim.

Remle'den Yafa'ya gelinir. Burası sugurlara en yakın olan bölgede ve deniz kenarındadır. Remle ile Yafa'nın arası 8 mildir. Beytü'l-Mukaddes'ten Buheyrat-i Muntine'ye 4 mildir. Bu gölden tuz çıkmaktadır. Bu tuzlar "hummar" olarak adlandırılan büyük kalıplara dökülür. Burası Yahudilerin boşalttığı bir arazidir. Buheyratü'l-Muntine'ye dökülen Ürdün nehrinin Hind topraklarından çıktığı söylenmektedir. .....perişan bir halde bir adam geldi.....meclisin içerisine daldı.....bir şey çıkardı.

12. Remle-Fustat Yolu

Remle'den Uzdûd'a 12 mildir. Oradan Gazze'ye 20 mil, oradan Rafah'a 16 mil, oradan Arîş'e kumluk bir arazide 24 mil, oradan Verrâde'ye 18 mil, oradan Seâme'ye 18 mil, oradan kumluk bir arazideki Uzeyb'e 20 mil, oradan Feramâ'ya 24 mil, oradan Curcîr'e 30 mil, oradan Gâdıra'ya 24 mil, oradan Mescid-i Kudâ'a'ya 18 mil, oradan Bilbeys'e 21 mil, oradan Mısır bölgesinin bir şehri olan Fustat'a 24 mildir.

Me'mun dedi ki:

– Sen geceyi Meydan'da geçirmedin mi?
Orası Ferâma'dan daha yakındır.
Mısır köylerinin gariblerinden biridir Ferâma,
Elhemme ile Sedema'dan uzaktır.

77

Mısır'ın, Mısır b. Ham b. Nuh (a)'ın olduğunu duydum. Kıptî ve Berberler onun neslindendir. Mısır arazisi yürüyerek 40 gün ve bir o kadar dahadır. Mısır, bir zamanlar "Makdûniye" isimli bir gururlu birisinin yurduydu. Fustat, Amr b. As'ın Rum arazisindeki Babilyun'da bulunan çadırıdır.

Şair dedi ki:

– Demek istiyorum ki, İbn Leyla Abdülaziz,

Babilyan'dadır, ormanları buket buket yüksek olur.

13. Mısır'ın Şehirleri

Mısır'ın şehirleri şunlardır:

– Menf şehri,
– Vesîm şehri,
– Delâs şehri,
– Şarkıyye şehri,
– Bûsîr şehri,
– Feyyûm şehri,
– Ehnâs şehri,
– Kays şehri,
– Tahâ şehri,
– Uşmûneyn şehri,
– Suyût şehri,
– Kahkâ şehri,
– Behnesâ şehri,
– Ehmîm ve'd-Dîr şehri,
– Ebşâya şehri,
– Hû ve Kanâ şehri,
– Kıft ve'l-Ekser şehri,
– İsnâ şehri,
– Ermente şehri,
– Sebâbe şehri,
– Asvan şehri,
– Sebâbetü'l-Magrib şehri,
– Bâbu'n-Nûbe şehri,
– İskenderiye şehri,
– Kulzum şehri,

– Tûr şehri,
– Île şehri,
– Masîl şehri,
– Melîdes şehri,
– Kartasâ şehri,
– Hırabtâ şehri,
– Bedekû şehri,
– Sâ ve Şebâs şehri,
– Sehâ şehri,
– Tîd şehri,
– Efrâhûn şehri,
– Lûbiyâ şehri,
– Evsiye şehri,
– Tuvve şehri,
– Menûfe's-Süflâ şehri,

78

– Demsîs şehri,
– Menûfe'l-Ulyâ şehri,
– Etrîb şehri,
– Ayn-u Şems şehri,
– Fersatâ şehri,
– Tetâ ve Tumme şehri
– Semennûd şehri,
– Sân ve İblîl şehri,
– Bucûm şehri,
– Sa'îra şehri,
– Ferhele şehri,
– Ehnâ şehri,
– Raşîd şehri,
– Havfü'ş-Şarkî şehri,

– Havfü'l-Garbî şehri,
– Buheyra şehri,
– Esfelü'l-Ard şehri,
– Batnı'r-Rîf şehri,
– Beşerûd şehri,
– Saîd şehri,
– Tennîs şehri,
– deniz kenarındaki Dimyat şehri,
– Feramâ şehri,
– Dekahle şehri,
– Batîra şehri,
– Nakîze şehri,
– Besta şehri,
– Etrâbiyye şehri,
– Kurbeyt şehri,
– Hays şehri,
– Bedekûn şehri,
– Şirâk şehri,
– Ternût şehri,
– Şatnûf şehri,
– Bernîl şehri,
– Ensanâ şehri,
– Şutb şehri,
– Debraveh şehri,
– Sûna şehri,
– Şatâ ve
– Debîk şehridir.

Magrib halkı ile Kıbtîler Rum hâkimiyetindedirler. Mısır topraklarının boyu Şecereteyn'den Lâtin ile Arîş şehirleri arasında olan yere kadar; eni ise Berka'dan Eyle'ye kadardır. Bu mesafeler yürüyerek kırkar gecelik bir uzaklığa karşılık gelmektedir.

Bağdat'tan Mısır'a 570 fersahtır. Bu mesafe mil karşılığı olarak 710 mildir.

Mısır'ın yukarı kesimlerinde Nûbe, Buce, Haşbe vardır. Osman b. Affan, Nûbe halkı ile senelik 400 köle karşılığı bir anlaşma imzalamıştı.

Mısır'ın haracı Firavun dönemlerinde 96.000.000 dirhemdi. Benî Ümeyye döneminde Abdullâh b. Habhâb 2.723.837 dinar olarak kayda geçirmiştir. Musa b. İsa, Abbasî Devleti adına buradan 2.180.000 dirhem haraç almıştır.

79

14. Fustat-Mağrib Yolu

Fustat'tan Zâtü's-Sâhil'e 24 mildir. Oradan Tarnut'a 30 mil, Kûmşerîk'e 22 mil, oradan Râfika'ya kadar Nil dahil 24 mil, oradan Kartasâ'ya 30 mil, oradan Kiryevn'e 24 mil, oradan İskenderiye'ye 24 mil, oradan Bûmîne'ye 20 mil, oradan Zatü'l-Humâm'a 18 mil, oradan Haniyyeti'r-Rûm'a 34 mil, oradan Tâhûne'ye 30 mil, oradan Kenâisi'l-Hadîd'e 24 mil, oradan yağmur suyundan başka su bulunmayan Cübbi'l-Avsec'e 30 mil, oradan Sekketü'l-Hammâm'a 30 mil, oradan Kasru'ş-Şemmâs'a 25 mil, oradan Hırbeti'l-Kavm'a 15 mil, oradan Harâib-i Ebî Halîme'ye 35 mil, oradan Akabe'ye 20 mil, oradan Mercü'ş-Şeyh'e 20 mil, oradan Hayy-i Abdullâh'a 30 mil, oradan Ciyâdü's-Sagîr'e 30 mil, oradan Cübbi'l-Meydeân'a 35 mil, oradan Vâdî Mahîl'e 35 mil, oradan Cübb-i Halime'ye 35 mil, oradan Magâr'a 35 mil, oradan Tâkenîst'e 25 mil, oradan Nedâme'ye 25 mil, oradan Berka'ya 6 mildir. Burası kırmızı çölde bir şehirdir. Tıpkı, tam olgunlaşmamış kırmızı bir hurma rengindedir. Etrafında dağlar vardır. Dağlarla arasındaki mesafe ise 6 mildir.

Şair dedi ki:

– Berka'da geniş bir arazi edindim,

Orada kurtlar, sırtlanlar dolaşır.

80

15. Berka-Mağrib Yolu

Berka'dan Melîtiyye'ye 15 mildir. Oradan Kasru'l-Asel'e 29 mil, oradan Evbarân'a 12 mil, oradan Selûk'a 30 mil, oradan Bersemt'e deniz kenarından 20 mil, oradan Belbed'e deniz kenarından 20 mil, oradan Ecedâbiye'ye 24 mil, oradan Harkara'ya 20 mil, oradan Sebhat-i Menhûşa'ya 30 mil, oradan Kasru'l-Ataş'a 34 mil, oradan Yahûdiyyeteyn'e deniz kenarından 34 mil, oradan Kabru'l-İbâdî'ye 34 mil, oradan Surt'a 34 mil, oradan Karyeteyn'e 13 mil, oradan Kusûr-u Hassan İbn Nu'mân Gassânî 'ye 30 mil, oradan Mansıf'a 40 mil, oradan Teverga'ya 24 mil, oradan Ragavga'ya 20 mil, oradan Verdâsâ'ya 18 mil, oradan Muhtenâ'ya 22 mil, oradan Vâdi'r-Reml'e 20 mil, oradan Tarâblus'a 24 mil, oradan Sebra'ya 24 mil, oradan Bi'ri'l-Cemmâlîn'e 20 mil, oradan Kasru'd-Derek'e 30 mil, oradan Âbâr-ı Daht'a 24 mil, oradan Fevvâra'ya 30 mil, oradan Afrika şehri olan Kâbis'e 30 mil, oradan Bi'ri'z-Zeytûne'ye 13 mil, oradan Ketâne'ye 24 mil, oradan Yesir'e 30 mil, oradan Kayrevân'a (Medîneti'l-Mahâlî) 24 mildir.

81

Burası Afrika şehridir ve Magrib'in ortasıdır. Kayrevân şehri İbnu'l-Agleb'in elinde bulunmaktadır.

Onun elinde Kayrevân'dan başka Kâbus, Celûlâ, Rumların meliki Curcîr'in şehri olan Subeytıla da vardı. Curcîr ile Kayrevân arası 70 mildir. Yukarıda saydıklarımızdan başka İbnu'l-Agleb'in elinde Zerûd, Gadâmisr, Kalsâna, Kafsa, Kastılya, Medînetü'z-Zâb, Tehûze, Selmasân, Veddân, Tafercîl, Zağvân, Tûnus şehirleri de vardır. Tûnus ile Afrika'nın arası katır sırtında iki merhaledir. Tunus şehrinin ismi Kartâcâna'dır. Burası deniz kenarındadır. Etrafını 1.021 zirâ' uzunluğunda bir duvar çevirmektedir. Tunus ile Endülüs toprakları arasında deniz vardır; ve bu ikisinin arası bu noktada 6 fersahtır. Buradan Endülüs şehri olan Kurtuba'ya varılır. Burası yürüyerek iki günlük bir mesafededir.

İranlı Rüstemîlerden olan ve kendisine hilâfet verilen Meymûn b. Abdulvahhâb b. Abdurrahman b. Rüstem'in elinde bulunan ve ona bırakılan yerler şunlardır: ....., Selema, Selemiyye ve Tâ-

hert'tir. Tâhert ile İfrîkıyye arası deve üzerinde yürüyerek bir aylık bir mesafedir.

Sebte şehri çöl tarafındadır. Sebte meliki Leyemân'dır.

Berberî İbn Sağîr Berberî Masmûdî'nin elinde Hılfâna'dan Vâdi'r-Remle'ye, oradan da Vâdi'z-Zeytûn'a, Kasru'l-Esved b. Heysem'e, buradan da Endülüs denizi ile Tarâblus arasında kalan yerler vardır.

82

Hâricî Sufrâ'nın elinde halkı kalabalık ve büyük bir şehir olan Der'a şehri vardır. Burada gümüş madeni çıkarılmaktadır. Burası Habeş topraklarına ve Zîz denilen şehre bitişiktir.

Mu'tezilî İbrahim b. Muhammed Berberî'nin elinde Tâhert'in aşağı taraflarında bulunan Eyzerc isimli bir şehir vardır.

İdris b. İdris b. Abdullâh b. Hasan b. Hasan Ali b. Ebî Talib'in (ra) oğlunun elinde ise Tilmisîn adlı şehir vardı. Tâhert'ten Tilmisîn'e 25 günlük bir mesafedir ve bu mesafe başından sonuna kadar mamur bir haldedir. Tanca ve Fâs şehirleri de İdris b. İdris b. Abdullâh b. Hasan b. Hasan Ali b. Ebî Talib'in (ra) oğlunun yerleşik olduğu şehirlerdir. Tâhert'ten Fâs'a 24 gecelik bir mesafedir. Fâs'ın arka tarafında Tanca, Tanca'nın arka tarafında ise Sûsu'l-Ednâ vardır. Burası Kayrevan'dan 2.500 milden fazla bir uzaklıktadır. Bu şehrin halkı Berberîdir. Sûsu'l-Ednâ'nın arka tarafında Sûsu'l-Aksâ vardır. Bu iki yerin arası hemen hemen 20 günlük bir mesafedir. İdris b. İdris b. Abdullâh b. Hasan b. Hasan Ali b. Ebî Talib'in (ra) oğlunun elinde aynı zamanda Leyle, Müderrike, Metrûke, Medînet-i Zekkûr, Guzze, Gumeyra, Hâcir, Tâcerâcerâ, Fenkuveri'l-Hadrâ vardır. Burası deniz kenarındadır. Buradaki denizin genişliği 6 fersahtır. Bunların dışında Evâres, Zâgî b. Zâgî'nin topraklarına bitişik olan yerler, Sûdânu'l-Arât ve deniz tarafından bu yerlerin hizasındakiler de onun elindedir. Ancak Halife tarafından tanınmış değildir. Bu nedenle ona *"Esselâmu aleyke yâ İbn Rasulullâh"* denir.

Abdurrahman b. Muaviye b. Hişam b. Abdülmelik b. Mervan b. Hakem'in oğlunun elinde ise denizin arka tarafındaki Endülüs toprakları vardır. Bu yerlerden birisi Kurtuba'dır. Deniz kenarı ile Kurtuba arası yürüyerek 5 günlük bir mesafedir. Deniz kenarından Kurtuba, Gırnata

yoluyla Fransa'nın (Fıranca) hemen altında bulunan ve Endülüs topraklarının sonu olan Arbûne'ye 1.000 millik bir mesafedir. Tuleytula, Endülüs melikinin yerleşik olduğu şehirdir. Kurtuba'dan Tuleytula'ya 20 gecelik bir mesafedir. Endülüs'te 40 adet şehir bulunmaktadır. Madrid, Sarakusta, Arbûne, Cirunde, Beydâ bunlardan bazılarıdır. Endülüs, Fransa'ya ve buna bitişik olan yerlere komşudur.

83

Kuzey tarafında Rum ülkesi, Fransa ve karlı Endülüs dağları vardır. Bu kuzey tarafının ucunda taşlar ve toprak arasında yanan bir ateşin bulunduğu bir dağ vardır. Bu dağda yanan ateş hiç sönmemektedir.

Endülüs toprakları fethedildiğinde kendisine "Lûzerîk" denen Endülüs meliki İsfahan halkından birisiydi. İsfahan'da Kurtuba halkından olan birisi "Esbân" olarak adlandırılır. Emevî soyundan olan bu kişilere *"Esselâmü aleyke yâ İbnü'l-Halâif"* denir. Bunun sebebi, onların hilâfetin değil, Harameyn meliklerinin ismini taşımalarındandır.

16. Berberlerin Özellikleri

Berberler aşağıdaki gruplara ayrılırlar: Hevvâra, Zenâta, Darîse, Magîle, Nefze'den olan Verfecûme, Valîta, Matmâta, Sinhâce, Nefze, Kutâme, Lûta, Muzâta, Zebbûce, Nefûse, Lamta, Saddeyne, Masmûde, Gummâra, Kâlime, Evribe, Ûtîte, Benî Simcûn, Zenâte'den olan Ebkete, Benî Verkelân, Benî Yasdurân, Benî Vertecî, Benî Menhûsâ.

Berberlerin yurdu Filistin'di. Hükümdarları da Câlût idi. Davud onu öldürünce Berberler Magrib'e göç ettiler ve Lûbiyâ ile Merâkıyye'ye vardılar ve burada ayrıldılar.

84

Zenâta, Mugîle, Darîse ve Fersana dağ tarafına, Lûta ise Berka'ya yerleşti. Burası Rum topraklarındaki Antâblus'tur; bu kelime "beş şehir" anlamına gelmektedir. Hevvâra ise Ayâs şehrine yerleşti. Burası "üç şehir" anlamına gelen Atrablus şehridir ve o dönemde Rumlarda idi. Rumlar ise denizde bir ada olan Sıkıliyye'ye (Sicilya) göç ettiler. Daha sonra Berberler Tanca'nın arka taraflarında yer alan Sûsu'l-Ednâ'ya doğru yayıl-

dılar. Burası Kulûniyye şehridir ve Kayrevân'dan 1.150 millik bir mesafedir. Daha sonra Afrikalılar ile Rumlar, Berberlerle yapılan bir anlaşma sonrasında kendi şehirlerine dönmek istediler; fakat onların bu isteklerine Berberler karşı çıktılar. Bunun üzerine onlar da varıp dağlara ve çorak yerlere yerleştiler. Ne zaman ki buraları Müslümanlar tarafından fethedildi, işte o dönemde Rumlar ve Afrikalılar yurtlarına geri döndüler.

Endülüs'ün kuzeyinde Rumların ülkesi Burcân, Sakâlibe'nin toprakları ve İber toprakları bulunmaktadır.

Batı denizi tarafından, yani Slavların, Rumların, Efrenclerin, Lu'berdiyyûnların ve bunlara komşu olanların bulundukları yerlerden Endülüslülere ve Rumlara özgü olan şeyler ile kaliteli kumaş, keçi derisi, faydalı bitkiler, eczacılıkta kullanılan mustakî[64] gelir. Batı denizinin derinliklerinden Fransa yakınlarında Bussez denilen yerde, halkın genellikle "mercan" olarak adlandırdığı şey çıkarılır.

Sakâlibe'nin arka tarafında bulunan denize gelince: Bu denizin kenarında Tûliye denilen şehir vardır. Buradan veya buranın yakınından herhangi bir gemi geçmez ve buradan da herhangi bir şey gelmez. Burası da batı yönündedir.

Dediler ki: Bir ülke bulduk ki, burası yürüyerek 500 yıllık bir mesafededir. Buranın üçte biri yerleşik, bayındır ve halkı medenîdir. Topraklarının bir diğer üçte biri arazi halindedir; yani yerleşik değildir. Geriye kalan üçte biri ise denizdir. Habeş ve Sûdan arazisi yürüyerek 7 yıllık bir süredir. Mısır arazisi ise Sûdan arazisinin 60 parçasından birisidir.

85

Sûdan arazisi tüm toprakların 60 parçasından birisini oluşturmaktadır.

17. Bağdat'tan Rakka'ya Musul Üzerinden Olan Yol

Bağdat'tan Beradân'a 4 fersahtır. Oradan Ukbarâ'ya 5 fersah, oradan Bâhamşâ'ya 3 fersah, oradan Kâsiye'ye 7 fersah, oradan Samarra'ya 3 fersah, oradan Kerh'e 2 fersah, oradan Cebeltâ'ya 7 fer-

64 Mustakî, eczacılıkta kullanılan, şifalı bir tür sakıza verilen ad.(ç.n.)

sah, oradan Sevdkâniye'ye 5 fersah, oradan Bârumâ'ya 5 fersah, oradan Sinne'ye ve Sinne yakınındaki Zâbu'l-Asgar'a 5 fersah, oradan Hâdise'ye ve Hadîse yakınında bulunan Zâbu'l-Ekber'e 12 fersah, oradan Benî Tamyân'a 7 fersah, oradan Musul şehrine ise 7 fersahtır.

18. Musul'un Şehirleri

Musul'un şehirleri şunlardır: Tikrit, onun karşı tarafındaki alanda bulunan ve melikine "Sâtırûn b. Dayzen" denen Medînet-i Hadr, Tayrhân, Sinnu, Hâdise, Merc-i Cüheyne, Yunus b. Mettâ (a)'in şehri olan Ninavâ, Bâcelî, Bâhudrâ, Bâuzrâ, Hıbtûn, Bânukalâ, Hazze, Bâbigâş, Mugılle, Râmeyn, Hanâye, Hunyâ Sâbûr şehrini de içine alan Bâcermâ, Dakûka ve Hânîcâr'dır.

Musul'un haracı 4.000.000 dirhemdir.

Adiyy b. Zeyd dedi ki:

– Kardeşim Hadr, kurarsa eğer Bicle'yi,
Aynı zamanda Hobur'a da hakim olur...

86

19. Musul-Nasîbîn Yolu

Musul'dan Beled'e 7 fersahtır. Oradan Bâaynâta'ya 6 fersah, oradan Berkaîd'e 6 fersah, oradan Ezme'ye 6 fersah, oradan Telleferâşe'ye 5 fersah, oradan Nasîbîn'e ise 4 fersahtır. Nasîbîn Diyâr-ı Rabî'a'nın bir şehridir.

Şair dedi ki:

– Amid'de bir geçit, Râs'da ise su kaynağı vardır,
Arada bir Meyya Farikîn'de bu kaynaktan olur.

Yine şair dedi ki:

– Kordo ve Ezdo'da kesilmeyen çayır ve tatlı su vardır,
Bu suyun soğukluğu nesillerdir sürer.

Yine şair dedi ki:

– Yeşil, Fırat ile Dicle'nin doğusunu sardı
Aynı şekilde, Abdeyn'den Sür'a kadar kapladı.

20. Diyâr-ı Rabî'a'nın Şehirleri

Diyâr-ı Rabî'a'nın şehirleri şunlardır: Nasîbîn, Erzen ve Âmid, Ra's-ü Ayn, Meyyafârikîn, Mârdîn, Bâarbayâ, Beled, Sincar, Kardey, Bâzendey ve Tûr-i Abidîn'dir.

Diyâr-ı Rabî'a'nın haracı 7.700.000 dirhemdir.

Nasîbîn'den Dârâ'ya 5 fersahtır. Oradan Kefertûsâ'ya 7 fersah, oradan Ra's-ü Ayn'a 7 fersah, oradan Cârûd'a 5 fersah, oradan Hısn-ı Meslemeye 6 fersah, oradan Bâcervân'a 7 fersah, oradan Rakka'ya 3 fersahtır.

Şair dedi ki:

– Allah, Belîh ile Zelle Bahra'yı, bir de,
Yolun en zorlu kesimi Böcervan'ın suladı.

87

21. Nasîbîn'den Erzen'e Doğru Sağ Yönden Yol

Nasîbîn'den Dârâ'ya 5 fersahtır. Oradan Kefertûsâ'ya 7 fersah, oradan Kasr-ı Benî Nâzi'ye 6 fersah, oradan Dicle kenarında bulunan Âmid'e 7 fersah, oradan Meyyafârikîn'e 5 fersah ve oradan da Erzen'e 7 fersahtır.

22. Âmid'den Rakka'ya Sol Yönden Yol

Âmid'den Şimşat'a 7 fersahtır. Oradan Tell-i Cafer'e 5 fersah, oradan Cernân'a 6 fersah, oradan Bâmikdâ'ya 5 fersah, oradan Cullâb'a 7 fersah, oradan Ruhâ'ya 4 fersah, oradan Harran'a 4 fersah, oradan Tell-i Mahrâ'ya 4 fersah, oradan Bâcervân'a 7 fersah, oradan da Rakka'ya 3 fersahtır.

23. Beled'den Sincar Kârkîsiyâ'ya Sol Yönden Yol

Beled'den Tell-i A'fer'e 5 fersahtır. Oradan Sincar'a 7 fersah, oradan Aynü'l-Cibâl'e 5 fersah, oradan Habur kenarındaki Sukeyru'l-Abbas'a 9 fersah, oradan Habur kenarındaki Fudeyn'e 5 fersah, oradan Habur kenarındaki Mâkisîn'e 6 fersah, oradan Fırat ve Habur kenarındaki Kârkîsyâ'ya ise 7 fersahtır.

88

24. Rakka-Suguru'l-Cezeriyye Yolu

Bunlar, Selgûs, Keysûm, Şimşat, Malatiyye, Zibatra, Hades, Hades ile arasında 30 mil olan Mar'aş, Kemh, Hısn-ı Mansûr, Kûrus, Dulûk ve Ra'bân'dır.

Rakka'dan Aynu'r-Rûmiyye'ye 6 fersahtır. Oradan Tell-i Abdâ'ya 7 fersah, oradan Surûc'a 7 fersah, oradan Müzeniyye'ye 6 fersah, oradan Sumeysat'a 6 fersah, oradan Hısn-ı Mansûr'a 6 fersah, oradan Malatiyye'ye 10 fersah, oradan Zibetra'ya 5 fersah, oradan Hades'e 4 fersah, oradan Mar'aş'a 5 fersahtır. Oradan Mar'aş'ın ve etrafı dağlarla çevrili olan ovanın içlerine varırsın. Malatiyye'den Kemh'e ise 4 fersahtır.

25. Aynü't-Temr-Busrâ Yolu

Şair dedi ki:

– Güneşle beraber Aynu't-Temsi de sabahladık,
Gün boyu bir ormanı ve nehri geçtik...

Şair yine dedi ki:

– Allah'ın iki gözü vardır, artık ben hidayete erdim,
Zira o, Kurâkış'dan Suvo'ya kadar olan yerleri anlatırdı.

Aynü't-Temr'den Ahdimiyye'ye varırsın. Daha sonra sırasıyla Hafiyye, Halat, Suvâ, Uceyfir, Garrabe ve Cisr-i Menbic, Menbic, Haleb, Esârib, Amk, Antâkiye, Lâzkiye, Cebele, Atrâblusu'ş-Şâmiyye, Beyrut, Sayda, Sûr, Kades, Kayseriyye, Ersûfü'ş-Şâmiyye, Yafa, Askalân ve Gazze'dir.

Ka'b b. Cuayl şöyle der:

– Cisr-i Menbic'de ikindi oldu, 10 gün geçti,
Etrafı taşla çevrili bir hurma bahçesinde...

89

26. Rakka-Hıms-Dımaşk-Rusâfe Yolu

Rakka'dan Rusâfe'ye 24 mildir. Oradan Zerrâ'a'ya 40 mil, oradan Kastal'a 36 mil, oradan Selemiyye'ye 30 mil, oradan Hıms'a 24 mil,

oradan Şemsîn'e 18 mil, oradan Kârâ'ya 22 mil, oradan Nebk'e 12 mil, oradan Kutayfe'ye 20 mil, oradan da Dımaşk'a 24 mildir.

27. Hıms'tan Posta Güzergâhı ile Ba'lebekke Yolu

Hıms'tan Cûsiye'ye 4, Cûsiye'den Ba'albekke'ye 6, Ba'albekke'den Dımaşk'a ise 9 konaklama yeri vardır.

28. Kûfe-Dımaşk Yolu

Hîre'den Kutkutâne'ye varılır. Daha sonra sırasıyla Buk'a, Ebyad, Hûşâ, Cem', Hatay, Cübbe, Kulûfey, Râvarey, Sâ'ide, Bukay'a, A'nâk, Ezri'ât, Menzil ve Dımaşk gelmektedir.

29. Sugûri'ş-Şâmiyye'ye Haleb Üzerinden Konaklama Yerleri

– Haleb'den Kınnesrîn'e 7, Kınnesrîn'den Antâkiye'ye 4, Antâkiye'den İskenderiye'ye 4, İskenderiye'den Massîsa'ya 7 konaklama yeri vardır.

Ceyhan nehri Massîsa'yı ikiye bölmektedir. Massîsa'nın ismi "Mabsubastıyâ"dır.

– Massîsa'dan Ezene'ye 3 konaklama yeri vardır. Ezene'nin ismi "Ezânum"dur. Bu şehir Seyhan kenarındadır.

Şair der ki:

– Ey Rum Dağı'na varmak isteyen kişi! Ona varamazsın!
Zira onu yolu patikadır, çamuru ise cıvıktır.
– Onun yolu zorludur, Ruvâne ile Harkolo'da ise geçit vardır.
Kalesine gelince, o asırlık bir kaledir.

– Ezene'den Tarsus'a 5 konaklama yeri vardır. Tarsûs'un Rumca'daki ismi "Târsim"dir.

Ebû Said der ki:

– Tarsus'un iki yanındaki yerleri terkettiler.

Tıpkı Tus'u babalarının terketmeleri gibi.

Ferec b. Osman el-Miksamî der ki:

– Keşke Tarsus'a önce yerleşseydim,

Orada sakin akan bir nehir olsaydı

– Hud ağacı taşısaydı bu nehir, ben evli olsaydım

Akıllı bir kadınla görkemli bir şatoda,

Uzun bir süre... Arzularım bundan matemli...

30. Sugûri'ş-Şâmiyye'nin Önemli Olanları

Sugûru'ş-Şâmiyye'nin önemli olanları şunlardır: Ayn-u Zerba, Hârûniye, Kunîset-u Sevdâ ve Tell-i Cübeyr. Tell-i Cübeyr, Tarsus'tan 8 millik bir mesafededir.

91

31. Dürbü's-Selâme ve Halîc-i Konstantiniyye Yolu

Tarsus'tan Ulleyk'e 12 mildir. Oradan Rahva'ya ve oradan da Cevzât'a 12 mildir. Oradan Cerdekûb'a 7 mil, oradan Bezendûn'a 7 mil, oradan Hammeti'l-Lü'lü' kenarındaki Mu'askeri'l-Melik'e ve Safsâf'a 10 mildir. Mu'askeri'l-Melik'e varıldığında sarp yol sona erer ve yol düzlüğe çıkar. Mu'asker'den Vâdi't-Tarafâ'ya 12 mil, oradan Minâ'ya 20 mil, oradan Nehr-i Hirakl'a 12 mil, oradan Medînet-i Leben'e 8 mil, oradan Ra'sü'l-Gâbe'ye 15 mil, oradan Miskinîn'e 16 mil, oradan Ayn-ü Burgûs'a 12 mil, oradan Nehru'l-İhsâ'ya 18 mil, oradan Rabd-ı Kûnya'ya (Konya ovası) 18 mil, oradan Alemeyn'e 15 mil, oradan Ebr-u Masmâne'ye 20 mil, oradan Vâdi'l-Cevz'e 12 mil, oradan Ammûriye'ye 18 mildir.

Muhammed b. Abdülmelik dedi ki:

– İşte o Beyendün Günü, tıpkı o senin geldiğin Bezendür günü gibiydi.

– Acaib şekilde gördüğümde Hırkala harab olmuştu,

Neft yağı ile alevler metrelerce sıçrıyordu.

32. Bir Diğer yol

Alemeyn'den Kurâ Nasru'l-Efrîtî'ye 15 mil, oradan Buheyrat-i Bâsiliyyûn'a 10 mil, oradan Sind'e 10 mil, oradan Hısn-ı Sinâde'ye 18 mil, oradan Ma'al'e 25 mil, oradan Gâbet-i Ammûriye'ye 30 mil, oradan Kurâ'l-Hırâb'a 15 mil, oradan Sâgarî Nehr-i Ammûriye'ye 2 mildir.

92

Mu'tasım, Enkira'yı yakıp yıkmış ve Ammûriye'yi fethetmişti.

Hüseyin b. Ahhâk şöyle dedi:

– Enkira'dan geriye bir oyuk bile kalmadı,

Onun yerini büyük Ammûriye aldı.

Ammûriye'den Alec'e 12 mildir. Oradan Fellâmiye'l-Gâbe'ye 15 mil, oradan Hısnı'l-Yahûd'a 12 mil, oradan Sendâberî'ye 18 mil, oradan Derevliye'deki Merc-i Humuru'l-Melik'e (Humuru'l-Melik ovası) 35 mil, oradan Hısn-ı Garûbelî'ye 15 mil, oradan Kenâisi'l-Melik'e 3 mil, oradan Tilûl'a 25 mil, oradan Akvâr'a 15 mil, oradan Melâcine'ye 15 mil, oradan İstabli'l-Melik'e 5 mil, oradan Hısnı'l-Gabrâ'ya 30 mil, oradan Halîç'e 24 mildir. Gabrâ'nın karşısında Nîkiyye vardır. Nîkiyye'den Konstantiniyye'ye bakliyat taşınmaktadır. Nîkiyye ile Konstantiniyye'nin arası 30 mildir.

33. Bir Diğer Yol

Bezendûn'dan Kürüm'e varılır. Ondan sonra sırasıyla Nûbe ve Kenâis gelir Buranın sağ tarafında Kevkeb vardır. Daha sonra Vefera, Bilîse, Merci'l-Uskuf, Fellûgırî, Karyetü'l-Esnâm, Vâdi'r-Rîh, Sertâ, Sayd, Âyenû, Mûdevîs, Muhâda, Karyetü'l-Cevz, Gattâsîn, Karyetu Batrîk, Merc-i Nâkûliyye, Dennûs bulunmaktadır. Dennûs'dan bir yol Derveliyye'ye, bir başka yol ise Müteyâsir'e gider. Bu ikinci yolda karşımıza önce Hısn-ı Bulûmîn, daha sonra ise Kutayye çıkar. Buradan Zundâk'a doğru ilerlersin. Burada karşımıza dar bir boğazda bulunan Âbidûs çıkar. Bu yerin ötesi Halîcü'l-Konstantiniyye'dir. Burası "Buntus" olarak adlandırılan bir denizdir ve suyu Hazar denizinden gelmektedir. Burada genişliği 6 mildir. Girdiği yerin hemen kenarında Müsennâ olarak adlandırılan bir şehir vardır.

93

Haliç'in batısından bir akıntı geçer ve bu akıntı Konstantiniyye'ye girdiği noktaya kadar 60 millik bir mesafede ilerler ve genişliği bu noktada 4 mildir. "Abidos" denen yere vardığında iki dağın arasında kalırsın ve yol burada darlaşır ve hatta geçemeyecek bir hale gelir. Abidos ile Konstantiniyye arası yer seviyesinde 100 millik bir mesafedir. Konstantiniyye'yi muhasara ettiği yerde Mesleme İbn Abdülmelik'in pınarı vardır. Halicin suları, döküldüğü Şam denizine kadar uzanmaktadır. Döküldüğü yerdeki genişliği çok dardır. İki kenarında bulunan iki kişi karşılıklı birbirleri ile konuşabilirler. Burada, üzerinde kale bulunan bir boş alan vardır. Bu kale Müslümanların gemilerinin Haliç'e girmelerine engel olmaktadır. Haliç'in uzunluğu Hazar denizinden Şam denizine kadar 320 mildir. Hazar denizi adalarından bu tarafa gemiler ilerleyerek Haliç'e kadar gelirler; Şam denizi tarafından gelen gemiler ise Konstantiniyye'ye doğru ilerlerler.

İbn Ebî Hafsa der ki:

– Güvenilir bir şekilde İstanbul'da kaldım,

Ta ki, tabiat yeşilleninceye kadar.

Rum topraklarında bulunan diğer şehirlere gelince: Bunların ilki Rum ülkesinin batı tarafında bulunan Sıkıliyye'dir. Bu şehir bir adada kuruludur. Rum ülkesi bir zamanlar onların yurduydu. Hükümdarlarından 19 tanesi buraya yerleşmişti. Bu hükümdarlardan iki tanesi ise Nukumûdiyye'ye yerleşmişti. Nukumûdiyye Haliç'in alt tarafındadır. Konstantiniyye ile arası 60 millik bir mesafedir. Bu iki melikten sonra başka iki melik de Rûmiyye'de ikâmet ettiler. Buradan da Konstantinü'l-Ekber'i mülk edindiler. Oradan da Bizantiyye'ye göç ettiler. Burada büyük bir kale inşa ettiler ve bu kalenin ismini "Konstantiniyye" koydular. Orası bugüne kadar onların yurdu olagelmiştir. Söylenildiğine göre Haliç Konstantiniyye'yi hem kuzeyden ve hem de doğudan kuşatmaktadır; batı ve güney tarafları ise karadadır. Bu büyük surun kalınlığı 21 zirâ'dır. Küçük surun kalınlığı ise 10 zirâ'dır. Bu küçük surun deniz tarafından kalınlığı 5 zirâ'dır. Bu sur ile deniz arasındaki mesafe göz kararı ile yaklaşık 50 zirâ'dır. Bu surların karaya bakan taraflarında ve ayrıca güney yönünde savaşmak için çok sayıda kapı bulunmaktadır. Bu kapı-

lardan bir tanesi Bâbu'z-Zeheb'dir. Bu kapı demirden yapılma ve altın işlemelidir. Bunun gibi 100 civarında kapı bulunmaktadır.

94

Söylenildiğine göre 12 patrik, melikle birlikte Konstantiniyye'ye hâkim olmuştur. Buradaki atlı sayısı 4.000, asker sayısı da yine 4.000'dir.

Müslim b. Ebî Müslim el-Cermî şunları söylemektedir: Rumların melikinin idare ettiği arazi 14 bölgedir. Bunlardan 3'ü Haliç'in arka kısmındadır.

1. Tâfilâ Bölgesi: Haliç'in arka kısmında kalan bölgelerin ilkidir. Burası Konstantiniyye'nin bir beldesidir. Haliç'in doğusu ile Şam denizi, Hazar denizi kenarındaki surun batısı ve Şam denizi arasında kalan bölgedir. Uzunluğu yürüyerek 4 günlük bir mesafedir. Konstantiniyye ile arası ise yürüyerek 2 günlük bir mesafedir. Şam denizinin güneyi ile Hazar denizinin kuzeyi arasında kalmaktadır.

2. Tırâkiye Bölgesi: Az önce bahsini ele aldığımız ilk bölgenin arka tarafındadır. Surun doğusu, Makdûniye bölgesinin güneyi, Burcân beldelerinin batısı ve Hazar denizinin kuzeyi arasında kalan bölgedir. Uzunluğu yürüyerek 15 günlük bir mesafedir. Genişliği ise yürüyerek 3 günlük bir mesafedir. Burada 10 adet kale bulunmaktadır.

3. Makdûniye Bölgesi: Surun doğu ucu ile güneyde Şam denizi ve batıda Sakâlibe beldeleri ile kuzeyde Burcân'a kadar olan bölgedir. Uzunluğu yürüyerek 15 günlük, genişliği ise yürüyerek 5 günlük bir mesafedir. Bu bölgenin içerisinde 3 kale bulunmaktadır.

Haliç'in aşağı kesiminde ise 11 bölge bulunmaktadır.

1. Eflâcûniyye Bölgesi: Bu bölgede 5 adet kale bulunmaktadır.

2. Uftâ Mâtî Bölgesi: Bu ismin anlamı "göz ve kulak" demektir. Bu bölge içerisinde 3 kale ve Nukumûdiyye şehri bulunmaktadır. Bu şehir haraptır.

3. Ubsîk Bölgesi: Bu bölgede Nîkiyye şehri bulunmaktadır ve içerisinde ayrıca 10 adet kale yer almaktadır. Nîkiyye şehrinden deniz

kenarına kadar olan mesafe 8 mildir. Bu mesafe üzerinde suyu tatlı bir göl vardır ve bu gölün uzunluğu 12 mildir. Bu gölün içerinde 3 adet dağ bulunmaktadır. Bahsi geçen şehirden bu göle doğru bir kapı vardır. Burada yaşayan insanlar herhangi bir şeyden korktukları zaman kalelerinden çıkarlar ve kayıklara binerek gölün içerisinde bulunan bu dağlara sığınırlar.

4. Terkasîs Bölgesi: Bu bölge içerisinde geniş bir alana kurulu Efsis kalesi bulunmaktadır.

95

Burası Ashâb-ı Kehf'in kalesidir. Bunun dışında dört kale daha bulunmaktadır. Mesleme Rum topraklarında bunların mescidine girdiğinde Arapça bir kitap okunmaktaydı.

Ashâbi'r-Rakîm'e gelince; onlar Ammûriye ile Nîkiyye arasında Hurme denen bir yerdedirler. Vâsık Billâh, Muhammed b. Musa Müneccim'i Ashâbı'r-Rakîm'e bakması için Rum ülkesine gönderdi. Rumların başında bulunan kişiye de kendisine gelen şahsa iyilik ve ihsanda bulunmasını isteyen bir mektup kaleme aldı. Muhammed b. Mûsâ'nın bana anlattığına göre, Rumların büyüğü, onları, beraberlerinde birisi olduğu halde Karra'ya gönderdi. Muhammed, Musa ve beraberindekiler 4 merhalelik bir mesafeyi yürüdüler ve bir dağın kenarına vardılar ki, bu dağın yüksekliği 1.000 zirâ'dan az değildir. Bu dağda Ashâbi'r-Rakîm'in bulunduğu yere doğru ilerleyen bir mağara vardı. Muhammed b. Musa ve beraberindekiler bu mağaranın yanına kadar geldiler. Bu hadiseyi Muhammed b. Musa şu şekilde anlatmaktadır: "Biz bu dağın tepesine doğru tırmanmaya başladık. Burada bir kuyu vardı ve biz, bu kuyunun dibindeki suyu gördük. Daha sonra girişte bulunan geniş kapıya kadar geldik ve 300 adım kadar yürüdük. Böylelikle çıktığımız yerin hizasına ulaşmış olduk. Karşımızda işlenmiş direkler üzerine inşa edilmiş bir revak ve bunun üzerinde birkaç ev vardı. Bu evlerden birinin eşiği bir insan boyu kadar yüksekti ve eşiğin üzerinde ölülerin gömülü olduğu evin kapısı vardı. Kapıda bir adamla birlikte, hadım edilmiş, genç ve yakışıklı birisi duruyordu. Kapıda bekleyen adam bizim o evde bulunan cesetleri görmemizi engellemeye çalışıyordu. Bunu sağlamak için de "bu cesetleri görenin başına mutlaka bir işin geleceğini" söyleyip duru-

yordu. Bu şekilde yaparak, bizden para koparmaya çalışıyordu. Bunun üzerine ben de: "Bana izin ver ve beni bırak. Ben bu cesetleri görmek istiyorum. Başıma ne iş gelirse gelsin, sen sorumlu değilsin" dedim. Yanımda bulunan kölemle birlikte, beraberimizde kalın bir mumla birlikte bu eşiği tırmandık. Cesetlere baktım ve dokundum. Bu esnada etleri ve derileri elimde kaldı. Vücutlarının kokmaması için sır, kâfûr ve mürre ile sıvanmıştı. Bu cesetlerin etlerinin kemiklerine yapışmış olduğunu müşahade ettim. Bu cesetlerden birisinin göğsüne elimi gezdirdiğimde kıllarının sertliğini hissettim. Kılları hâlâ canlı olarak duruyordu. Görevli olan kişi bize bir yemek hazırladı ve bizden kahvaltıyı beraber yapmamızı istedi. Onun yemeğini tattığımızda nefret ettik ve yediklerimizi çıkardık. Bu yemekle o adam bizi öldürmek veya boğmak istiyordu. Böyle yaparak Rum melikinden istediği mükâfatı elde ediyordu. Bunun üzerine ona: "Senin bizi, hayatta olan ölülerin yanına götüreceğinizi düşündük. Halbuki bunlar öyle değil." dedik.

96

5. Nâtalûs Bölgesi: Bu kelimenin anlamı "Doğu" demektir. Burası Rum bölgelerinin içerisinde en büyük olanıdır. Burada Ammûriye şehri vardır. İçerisinde 44 adet burç vardır. Alemeyn kalesi bu bölgededir. Şâhm, Burgut ve Mikineyn ovaları da bu bölge içerisindedir. 30 adet kalesi vardır. Bisn ve Mustablîn kaleleri bunların arasındadır.

6. Harsiyûn Bölgesi: Bu bölge Malatiyye yolu üzerindedir. Harşene kalelerinden 4 tanesi bu bölge içerisindedir.

7. Bukular Bölgesi: Ankara ve Samluh şehirleri bu bölgenin içerisindedir. Ayrıca 13 adet kale bulunmaktadır.

8. Erminiyâk Bölgesi: Bukular bölgesinin aşağı kesimindedir. İçerisinde Kulûniyye kalesi ile bundan başka 16 kale daha bulunmaktadır.

9. Haldiye Bölgesi: Erminiyye sınırındadır. İçerisinde 6 kale vardır.

10 Selûkıyye Bölgesi: Şam denizi tarafından Tarsus'a doğru olan bir bölgedir. Onu idare eden Lâmîs aynı zamanda arazilerin âmilidir. Burada Selûkıyye kalesi ile bu kalenin haricinde 10 kale daha vardır.

11. Kabâduk Bölgesi: Sınırı Tarsus dağlarından, Ezene ve Massîsa'ya kadar olan bölgedir. İçerisinde Kurra kalesi, Antîgû ve Ecrab kaleleri vardır. Burada aynı zamanda "Zü'l-Killâ'" vardır. Burası üzerinde bacalar bulunan bir dağdır ve Araplar bu dağı "Za'l-Killâ'" olarak adlandırmaktadırlar. Daha sonra bu isim bozularak Zi'l-Killâ' şekline döndü. Buranın ismi "Cusastarûn"dur. Bu kelime "yıldız sesi" anlamına gelmektedir. 14 adet kalesi vardır ve Matâmîr, Mâcide, Belnese, Melendise, Kûniye, Melekûbiye Beddâle, Bârenû ve Sâlimûn bunlardan bazılarıdır. Melekûbiye'nin anlamı "Değirmen ocağı" demektir. Zira değirmen taşları bu dağdan kesilmektedir.

32. Rum Patrikleri

12 adet patrik vardır ve bunlar ne azalırlar ve ne de artarlar. Bunların altı tanesi Konstantiniyye'de Hadreti'-t-Tâga'da ikâmet etmektedirler. Geriye kalan altı tanesi ise az önce saydığımız bölgelerde bulunmaktadır.

Bunlar:

1. Ammûriye patriği
2. Ankara patriği
3. Erminiyâk patriği
4. Tırâkiye patriği: Burası Konstantiniyye'nin arka kısmında, Burcân tarafındadır.

5. Sıkıliyye patriği: Burası Afrika'nın karşı tarafında büyük bir ada bölgesidir.

6. Serdâniye patriği: Bu bütün adaların sahibi olan patriktir.

Rumların elinde bulundurdukları en büyük şehir Konstantiniyye'dir. Buraya "Bezrûm" demektedirler. Rumların en büyük melikleri ve ululadıkları kişiler burada bulunmaktadır. Babadan oğula geçen bir melikleri yoktur. Hatta yazılı bir kitapları da bulunmamaktadır. O melik "Galbe"dir. Onlara erkekler ve kadınlar hükmedebilmekte; Bâsilî denen kişi de hükümdar olmaktadır. Kıyafeti erguvan renkli, ipek bir kumaştır. Bu-

nun içerisinde biraz siyaha çalan bir ışıltı bulunmaktadır. Erguvan renkli ve parlak kırmızı elbiseleri hükümdarlardan başkası giymez. Buna yeltenen kişi öldürülür. Söylenildiğine göre, melikin kıyafeti parlak kırmızı ve parlak siyahtır. Bu şehirde 400 bey vardır.[65] Onların kıyafetleri ise altınla işlemeli atlas yeşilidir. Onlar melikin istişare heyetinde bulunmaktalar ve onun emir ve isteklerini yerine getirmekteler; patriklerin dediklerini de yapmaktadırlar. Onların içlerinde İstanbul'un işlerini gören ile melikin hacibliğini yapan da bulunmaktadır. Bunlar *"İsmail'in oğlu üzerine"* kılıç kuşanmaktalar ve ölüm emri vermekteler ve belki de esirleri taş baltalarla yaralamaktadırlar. Hatta onları yanar haldeki fırınlara atmaktadırlar. Melikin kapısında daima 4.000 atlı ile 4.000 asker hazır beklemektedir.

Melikin karargâhında ister daimi, isterse de gezici olarak başlarında atlı vaziyette birer patriğin bulunduğu atlı ekip/atlı tabur vardı.[66] Her bir ekibin/taburun adedi 12.000 idi ve bu sayının 6.000 adedi ücretli çalışan geriye kalan 6.000 adedi ise er statüsündeydi. Bu dönemde Melik, Arap beldelerine doğru yola çıkmıştı ve Konstantiniyye'den dört günlük br mesafede bulunan Deravliye'deydi. Burası Araplarla Rumların toplandıkları Efîh ovasıdır. Buradan Sâf nehri geçmektedir ve genişliği yaklaşık 30 zirâ'a civarındadır. Bu nehrin suları pınarlardan çıkmakta ve Sâgırî'l-Bahru'l-Ahdar'a dökülmektedir. Sâgırî nehri ise Konstantiniyye'nin arka kısmında bulunan Bahru'l-A'zam'a dökülmektedir. İşte burada tatlı su kaynakları vardır. Bunların kıyılarına melikler büyük binalar inşa etmektedirler.

98

Bu evler 1.000 insanı barındırabilecek büyüklüktedir. Bu alan 7 evden oluşmaktadır. Bu evlerde insanın göğsüne kadar su vardır. Bu suyun fazla olan tarafı da göle akmaktadır.

---

65 Bey kelimesine karşılık olarak "racül" kelimesi kullanılmıştır ki, bu kelimeyi "bey" dışında bir anlamla karşılamak anlamda kopukluğa neden olmaktadır.(ç.n.)

66 "Atlı ekip" olarak karşıladığımız kelime "benîd" kelimesidir. Bu kelimenin sözlük anlamı "at sürüsü"dür. Ancak anlam konteksi içerisinde bunu "atlı ekip" olarak çevirmek daha uygun görünmektedir. (ç.n.)

Selâme arazisinden yola çıkan birisi öncelikle Ulleyk'e varır. Oradan Cevzât'a gelir. Oradan Cerdekûb'a, oradan Hısn-ı Sakâlibe'ye, oradan Rahva'ya oradan da Bezendûn'a varır. Ayn-u Bezendûn, kenarında Me'mun'un vefat ettiği bir çeşmedir ve bu civarda "Râkka" olarak adlandırılmaktadır. Buraya büyük bir kapıya benzeyen, içi dayanılamayacak derecede soğuk su ile dolu bir yerden çıkılarak varılır. Ben bundan daha büyük bir su kaynağı/pınar görmedim. Buranın ardından iki gediğin arasından yoluna devam edersin. Bu yolda ilerlerken en az yirmi kere suya girer ve çıkarsın ve sonunda sıcak su kaynaklarının bulunuğu yerlere varırsın. Daha sonra önce Akabet-i Leyyene topraklarında geçersin, burada "sedef" denen şey karşına çıkar. Daha sonra yolunu Kal'a'ya doğru yöneltirsin ve oradan da Veliyye'ye varırsın. Burada Meskinîn gölü vardır. Daha sonra Hûtatü'r-Rakîm'e varırsın. Burası bataklık bir arazidir ve alanı 200 zirâ'ya 200 zirâ'dır; ortasında etrafı ağaçlarla çevrili bir göl vardır. Ağaçların etrafında dağlık bir alan ile evler ve meskenler bulunmaktadır. Burası 1.000'den fazla adamın çıktığı yerdir. Dağda yerin altında bir kapısı vardır ve bu kapı vadiye açılmaktadır. Vadinin etrafında, tas şeklindeki oyuğa bakan insanlar bulunmaktadır. Bu insanlar Ali b. Yahya'ya hediye olarak gölün suyundan bir testi su ile yeni fırından çıkmış ekmek ve peynir götürdüler ve şunları söylediler: "Biz Rumların zayıflarıyız. Savaşmıyoruz. Allâh'ın burada kılmış olduğu kavme hizmet ediyoruz. Bu kavim mağarada yaşamaktadır ve buraya Hûta topraklarından merdiven ile tırmanılmaktadır. Muhtemelen 8 zirâ' veya buna yakın br mesafededir. Bunlar 13 kişidir ve aralarında köleler ve bıyığı terlememiş gençler vardır. Üzerlerinde yün cübbeler ve yine yünden kıyafetler bulunmaktadır. Ayaklarında ise hafif ayakkabılar vardır. Sadece arpa yemektedirler. Onların alınlarındaki tüylerden aldım ve çektim; baktım elimde bir şey kalmadı.

Rum arazisinin haracı senelik 200 medâlık bir alana üç dinardır. Bu medâ, üç mekiktir. Gelirin 10/1'i alınır ve asker için ambarlarda toplanır. Yahudilerden ve Mecûsilerden ise senelik dinar olarak alınır. Evinde ateş yanan her evden senelik altı dirhem alınmaktadır. Rumların meyvaları hem düz arazide ve hem de dağlarda eylül ayında toplanır. Bunların tutarları da 120 bin şahıs üzerine kayıtlıdır. Her bir 10 bin adamın başında ise bir patrik bulunmaktadır.

99

Her bir patrikle beraber iki tarmâh, her bir tarmâhda 5.000 adam, her bir tarmâh ile birlikte 5 turuncâr, her bir turuncârın bin ralceli vardır. Yine her bir turuncârın 5 kûması vardır. Her bir kûmas 200'ün üzerindedir ve yine her bir kûmasın 5 kuntarhı vardır. Her bir kuntarh 40 civarındadır. Her bir kuntarhın 4 dâkarhı vardır. Her bir dâkarh 10 adamdan oluşur.[67] Atâ ise farklıdır. Çoğunlukla 40 altın rıtldan[68] 36, 24, 12 ve 6'a kadar olabilmektedir. Orduya verilenler 18 dinar ile 12 dinar arasındadır. Bu miktar her sene onların üzerine kayıtlıdır. Bunu her üç senede bir vermektedirler. Belki her dört yılda bir, belki her beş yılda bir ve belki her altı yılda bir kez olmak üzere hediye verilmektedir. Patriklerin en büyükleri melikin halifesi ve onun veziridir. Daha sonra sırasıyla Divanu'l-Haracın[69] başkanı Lugsît, Sâhib-i Ardu'l-Kütüb ve'l-Hâcib,[70] Posta Teşkilâtı başkanı,[71] Kadı, Sahibu'l-Hars[72] ve Murakkıb[73] gelmektedir.

33. Rumların Meşhur Adaları

Rumların meşhur adaları şunlardır:

1. Kubrus: Burayı dolaşmak 12 gün sürmektedir.

2. İkrîtiş Adası: Burayı dolaşmak 15 gün sürmektedir.

---

67 Buradaki ifadeler, muhtemelen bir ordu içerisindeki hiyerarşiyi vermektedir.

68 Rıtl, bir ağırlık ölçüsü birimi olup Mısır'da 449.28 gr., Suriye'de 3.202 gr., Beyrut ve Halep'te 2.566 kg. Karşılığı olarak kullanılmaktadır.

69 Divanu'l-Harac, toprak vergilerinin takdiri ve toplanmasıyla ilgili işlerin görüldüğü divana verilen isimdir.

70 Sâhib-i Ardu'l-Kütüb ve'l-Hâcib, mektup veya dokümanın orijinalinin kontrol edilip mühürlenerek gönderilmesi, sonra da bir kopyasını çıkartıp saklama işlerini üstlenen kişiye verilen isimdir.

71 Posta Teşkilâtı, bir başka deyişle Berid teşkilatıdır ki, günümüzün posta teşkilatı ile karıştırılmamalıdır. Daha ziyade istihbarat teşkilatı gibi algılanmalıdır. Zira Berîd teşkilâtına mensup olanlar halifeler adına istihbarat toplamakla görevli kimselerdi. Halifeler Berîd mensuplarının gönderdiği bilgiler ışığında yöre ile ilgili kararlarını verirlerdi. Berîd mensupları halifeye yönetim ile ilgili bilgilerin yanısıra, yörenin iktisadî ve kültürel durumu hakkında da geniş bilgiler aktarırlardı.

72 Sâhibü'l-Hars, günümüz anlamında muhafız komutanı olarak karşılanabilir.

73 Murakkıb, denetçi ya da kontrolör olarak tercüme edebileceğimiz bir görevlidir.

3. Zeheb Adası: Köleler burada iğdiş edilmektedir.

4. Fidda Adası:

5. Sıkîliyye Adası: Burayı dolaşmak 15 gün sürmektedir.

Rum topraklarında bulunan bir âlim şöyle demektedir: Reislerin hediyeleri 1 ile 3 rıtl arasında değişmektedir. 1 rıtl 90 miskâldir. Rumlar erkek köleleri divanlara kaydetmektedir. Köleler ilk sene 1 dinar, ikinci sene 2 dinar ve üçüncü sene 3 dinar alırlar. Ta ki bu hesap 12 senenin sonunda tamamlanır ve 12 dinar alırlar.

100

Rumların posta işleri atlar vâsıtasıyla yapılmaktadır. Bu atların kuyrukları kısa kesili, alınları da beyazdır. Bunlar son derece zarif atlardır. Melik ve eşi altın kapıdan at üzerinde geçerler. Bu at, iplerini yanlarda giden iki hızlı atın üzerindeki vasıflı kölelerin tutarak götürdüğü bir attır.

Rumların askerlerinin çarşıları yoktur. İnsanlar evlerinden onların ekmeklerini, yağlarını içeceklerini ve azıklarını getirmektedirler.

34. Daha Kolay Bir Yol

Lü'lüe'den Vâdi't-Tarafa'ya varılır. Vâdi't-Tarafa'dan Hirakle'ye, oradan Zeberle'ye, oradan Sederiyye'ye, oradan Burgut'a, oradan İhsâ'ya, oradan Kûniya'ya, oradan Vâdî Zimârî'ye, oradan Dikilyâs'a, oradan Karyetü'l-Burûc'a, oradan Mâs-i Kumâs'a, oradan Alemeyn'e, oradan Karyet-u Kutayye'ye, oradan Eylemî'ye, oradan Derevliye'ye varırsın. Burası Arap ve Rum askerlerin toplanma yeridir. Oradan Hısn-ı Arendesî'ye, oradan Karyet-u Akrasûs'a, oradan Bâselâkîn'e ve Melâcine'ye varırsın. Burası melikin hayvanlarına ait ahırların bulunduğu ve emirlikle ilgili mallar ile ağırlıkların saklandığı yerdir. Buradan Buheyratu'n-Nîkiyye'ye varırsın. Buradan Nukûmudiyye'ye doğru zemin alçalarak ilerler. Buradan önce Meâbir'e, oradan Ernebe'ye varılır. İşte bu topraklar melikin arazileridir.

35. Dürbü's-Selâme-Ammûriye Yolu

Lü'lüe üzerinden aynı zamanda Nehru't-Tarafa'ya da gidilir. Nehru't-Tarafa'dan Hırbet-u Fâtıra'ya, oradan Hısn-ı Kanna'ya, oradan Ab-

karsûn'a, oradan ....'l-A'lâ'ya, oradan da Hedâ topraklarına gelirsin. Hedâ topraklarından ....'e, oradan Fârita olarak adlandırılan şehir merkezine, oradan Abratu Kâs'a, oradan Lâta'ya, oradan da Ammûriyye'ye varırsın.

101

36. Rûmiyye'nin Özellikleri ve Bazı Gariplikleri

Rûmiyye'nin üç yönü vardır: Bunlar, doğu, güney ve batı yönleridir. Batı yönü deniz tarafında iken, kuzey tarafı karaya denk düşmektedir. Rûmiyye'nin uzunluğu Doğu Kapısı'ndan Batı Kapısı'na kadar 28 mildir. Buranın taştan iki kale duvarı mevcuttur. Bunların aralarında 60 zirâ'lık bir boşluk bulunmaktadır. İçteki duvarın genişliği 12 zirâ', kalınlığı ise 72 zirâ'dır. Dış duvarın genişliği 8 zirâ', kalınlığı 42 zirâ'dır. Bu iki kale duvarı ile nehrin arası bakır kaplı döşeme taşları ile örülüdür. Bu döşeme taşlarının her birinin uzunluğu 46 zirâ'dır. Bu nehre "Kustîtâlis nehri" denmektedir. Altın Kapı ile Kral Kapısı'nın arası 12 mildir. Burada bulunan Sûku't-Tayr ile arası 1 fersahtır. Sûku't-Tayr, Doğu Kapısı'ndan Batı Kapısı'na doğru 3 sütun üzerinde uzanmaktadır. Ortadaki sütunun üzeri, sarı Rum demiri ile kaplıdır ve sütunun başı ile kaidesi birbirinden farklıdır. Burada aynı zamanda tacirlere ait dükkanlar da vardır. Bu sütunların kalınlıkları 30 zirâ'dır. Bu sütunların ve dükkanların baş taraflarında sarı madenden çakıl taşları biçiminde süslemeler vardır. Aynı zamanda baş tarafları hem doğudan ve hem de batıdan pirinçten örülü nehre doğrudur. Buradan deniz tarafından gelen bir yol geçmektedir. Gemiler bu yoldan yükleri ile beraber geçerler. Bazı gemiler müşterileri olan dükkanların önüne kadar gelip durabilmektedir.

Bana Ebubekir b. Ömer Kuraşî ve Abdullâh b. Ebî Talib Kuraşî, Magrib'deki Karyet-i Tûnus'ta şunları söylediler: "İskenderiye minaresinde 300 ev ve 66 adet dairevî ev bulunmaktadır. En yükseğinde ise bir mescit vardır. Bir veya iki atlı onun en yukarısına kadar basamak olmaksızın at sürebilirler. Muhakkak ki atlılar ve insanlar tıpkı Samarra'da bulunan minaredeki gibi buraya dönerek çıkarlar. Bu minare, deniz kenarındadır ve deniz suları bu minarenin temellerine çarpmakta ve hiçbir gemi onun altından geçmeden karaya yanaşamamaktadır.

102

Şehrin içerisinde havârîlerden Butros ve Pavlos adına inşa edilmiş bir kilise vardır. Bu iki havarî buraya defnedilmiştir. Bu kilisenin uzunluğu 300 zirâ', eni 200 zirâ' kalınlığı ise 80 zirâ'dır. Köprü pirinç döşemedir, direkleri de yine pirinç dökümlüdür. Kilisenin ve dükkanların çatıları sarı Rum pirincinden yapılmadır. Rum ülkesinde 1.200 kilise vardır. Çarşılarının tümü beyaz mermer döşelidir. Ayrıca 40.000 hamam bulunmaktadır. Burada Beytü'l-Mukaddes'e benzeyen bir kilise mevcuttur. Bu kilisenin boyu 1 mil civarındadır. Kilisenin içerisinde kırmızı zümrütten bir kesim yeri (mezbah) vardır. Kurbanlar kesim için buraya getirilmektedir. Bu kesim yerinin uzunluğu 20 zirâ', eni ise 6 zirâ'dır. Kesim yerini saf altından 12 heykel taşımaktadır. Buradaki heykellerin her birinin uzunluğu 2.5 zirâ' civarındadır. Bu heykellerin her birinde kırmızı yakuttan ikişer tane göz bulunmakta ve bunlardan çıkan ışıkla kilise aydınlanmaktadır. Bu kilisenin saf altından 28 adet büyük kapısı mevcuttur. Abanoz ve şimşirden yapılma kapıların haricinde 100 adet de pirinç dökme kapı mevcuttur. Usta işlemeciler, bu tahta kapıları öylesine işlemişlerdir ki, bunlara paha biçilememektedir. Surların civarlarında ise içlerinde ruhbanların yaşadığı 1.220 adet sütun bulunmaktadır.

Abdullâh b. Amr b. As demektedir ki: "Dünyanın harikaları 4 tanedir. Bunlar:

1. İskenderiye minaresinde asılı olan aynalar.

Bunların altında oturan birisi Konstantiniyye'de bulunan birisini görebilmektedir. Halbuki aralarında deniz bulunmaktadır.

2. Endülüs topraklarında bulunan ve elleri açık konumda, kurşundan yapılma atlılar.

Bunların arkalarında herhangi bir yol ve iz bulunmamaktadır; ayrıca karıncalardan başka bunlara uğrayan bir canlı da yoktur.

3. Âd topraklarında bulunan ve kenarında bakırdan bir geminin barındığı, bakırdan yapılma minare.

Haram aylar geldiğinde bu minareden sağanak biçimde su akmakta ve insanlar bu sudan içmekte, hayvanlarını sulamakta, havuzlara doldurmaktadırlar. Haram aylar bittiğinde, bu su da kesilmektedir.

103

4. Bakırdan yapılma bir ağaç ve bunun üzerinde bulunan pirinçten yapılma sığırcık kuşları.

Zeytin vakti geldiğinde bu bakırdan yapılma kuşlar sararmaktadır. Uçan sığırcık kuşları gelmekte ve her biri iki tane ayaklarına bir tane de gagalarına olmak üzere üçer tane zeytin almaktadırlar. Aldıkları bu zeytinleri götürüp bakırdan yapılma sığırcık kuşlarına atmaktadırlar. Rum halkı bunlardan kendilerine yetecek kadar olanı ezmekte, yağ ve aydınlanma niyetine kullanmaktadırlar.

37. Mağrib Yolunun Konaklama Yerleri

Samarra'dan Cebiltâ'ya kadar olan mesafede 7, Cebiltâ'dan Sinne'ye kadar olan mesafede 10, Sinne'den Hadîse'ye kadar olan mesafede 9, Hadîse'den Mevsıl'e kadar olan mesafede 7, Mevsıl'den Belde'ye kadar olan mesafede 4, Belde'den Ezrame'ye kadar olan mesafede 9, Ezrame'den Nasîbîn'e kadar olan mesafede 6, Nasîbîn'den Kefertûsâ'ya kadar olan mesafede 6, Kefertûsâ'dan Ra's-ü Ayn'a kadar olan mesafede 10, Ra's-ü Ayn'dan Rakka'ya kadar olan mesafede 15, Rakka'dan Nekîra'ya kadar olan mesafede 10, Nekîra'dan Menbic'e kadar olan mesafede 5, Menbic'den Haleb'e kadar olan mesafede 6, Haleb'den Kınnesrîn'e kadar olan mesafede 3, Kınnesrîn'den Savvarâ'ya kadar olan mesafede 10, Savvarâ'dan Hama'ya kadar olan mesafede 2, Hama'dan Hıms'a kadar olan mesafede 4, Hıms'dan Cûsiye'ye kadar olan mesafede 4, Cûsiye'den Ba'albek'e kadar olan mesafede 6, Ba'albek'den Dımaşk'a kadar olan mesafede 9, Dımaşk'dan Dîr-i Eyyûb'a kadar olan mesafede 7, Dîr-i Eyyûb'dan bir Ürdün kasabası olan Taberiyye'ye kadar olan mesafede 6, Taberiyye'den Leccûn'a kadar olan mesafede 4, Leccûn'dan bir Filistin kasabası olan Remle'ye kadar olan mesafede 9, Remle'den Cifâr'a kadar olan mesafede 17, Cifâr'dan Bârûriyye'ye kadar olan mesafede 19, Bârûriyye'den Fustat'a ve Fustat'tan İskenderiye'ye kadar olan mesafede 13, İskenderiye'den Berka tarafına düşen Cübbi'r-Remle'ye kadar olan mesafede ise 30 konaklama yeri vardır.

104

Berka tarafında, Tarsus'un üst kesiminde ve deniz kenarında bulunan harap Rum şehri Kalemye'ye olan mesafe Tarsus'tan 16 milin üzerindedir. Kalemye'den Karkış'a 10 mil civarında, Karkış'tan Kurrâse'ye 4 mil civarında, Kurrâse'den İskenderiyye'ye 12 mil civarında, İskenderiyye'den Sebasta'ya 4 mil civarında, Sebasta'dan Selûkıyye'ye deniz kenarında bulunan düzlükten 4 mil civarındadır. Ondan sonra da Nebîk gelir. Burası dağda bulunan bir kaledir.

Rivayet edilmektedir ki, Beytü'l-Mukaddes'i harap ettiklerinden dolayı Allâh-u Teâlâ Rumlar üzerine her gün esaret yazmıştı. Gün geçmiyordu ki, göçebe bir millet Rumlardan birisini esir etmesin. Peygamberlerden Yakub (a) kardeşi 'Îs'den yolunu şiddetli bir ayrılıkla ayırmıştı. Bu esnada Allâh-u Teâlâ Yakub (a)'a şöyle vahyetti: "Kaçma! Babanı koruduğum gibi seni de koruyacağım." Yakub (a) kardeşi Îs'e korku ve ümitle utancından kurtulması için koyunlarından 10 tanesini verdi. O dönemlerde Yakub (a)'un 5.500 koyunu vardı. Allâh-u Teâlâ Yakub (a)'a şöyle buyurdu: "Sözüme inanma! Senin 10 ben Îs'e verdim. Bundan dolayı Îs'in oğlu senin oğlun üzerinde 550 sene hükmedecek." İşte, Rumların Beytü'l-Makdis'i harabettikleri günden beri Benî İsrail esaret altında bulunmaktadır. Bu esaret Ömer b. Hattâb (ra)'ın Beytü'l-Mukaddes'i fethettiği ve buradan Rumları kovduğu zamana dek sürmüştür.

Magrib ile ilgili bilgiler burada sona ermektedir.

105

K. Cerba ile İlgili Bilgiler

Cerbâ dünyanın yaşanabilir kısımlarının kuzeyinde yer almaktadır. Kuzey yönünün İsbahbadı, Farslılar döneminde "Azerbâzkân İsbahbad" olarak isimlendiriliyordu. Bu topraklar şunlardır:

- Erminiyye,
- Azerbaycân,
- Rey,
- Dumâvend ve
- Duâvend'in merkezî şehri Şelenbe,

Fehrancur Şelenbe ile ilgili şöyle der:

- Ben Şelenbe'nin aslanıyım,
  Aynı zamanda Bebritelerrin de...
- Taberistan,
- Rûyân,
- Âmul,
- Sâriye,
- Şâlûs,
- Lârez,
- Şiraz,
- Tamîs,
- Dihistân,
- Kelâr,
- Cîlân,
- Bedeşvârcir

Taberistan, Cîlân ve Bedeşvârcir'in melikine "Cîl-u Cîlân-ı Horasan" denmektedir.

Muhammed b. Abdülmelik der ki:

- Yeserdi el-Fîl bölgesi,
  Cîl-u Cilân-ı Horasan için.
  File gelince, onun uzuvları yeşermez

Zira bu, sonlardan bir sondur.

Burada ayrıca:

- Sak'u'l-Bebr,
- Taylesân,
- Hazar,
- Lân,
- Sakâlib ve
- Ebr bölgeleri bulunmaktadır.

1. Azerbaycân-Erminiyye Yolu

Horasan yolundan Sinn-i Sümeyra'ya dönülür. Sinn-i Sümeyra'dan Dinever'e 5 fersahtır. (Bu 5 fersahlık yolda 2 adet konaklama yeri bulunmaktadır.)

Dinever'den Zencâb'a kadar olan mesafede 25 konaklama yeri bulunmaktadır.

106

Zencâb'dan Merâga'ya kadar olan mesafede 11 konaklama yeri bulunmaktadır.

Merâga'dan Meyânic'e kadar olan mesafede 2 konaklama yeri bulunmaktadır.

Meyânic'den Erdebil'e kadar olan mesafede 11 konaklama yeri bulunmaktadır.

Erdebil'den Azerbaycân topraklarının sonu olan Varsan'a kadar olan mesafede 11 konaklama yeri bulunmaktadır.

2. Azerbaycân Bölgesinde Şehirler ve Kasabalar

Azerbaycân bölgesinin şehirleri şunlardır: Merâga, Meyânic, Versân, Sîser, Erdebil, Berze, Sâburhâst, Tebriz, Muhammed b. Revvâd'ın şehri İzdî, İbni'l-Bu'ays'ın şehri Merand, Huveyye, Kûlsira, Mukan, Leşkele, Berzend, Ebervîz, Câberavân, Ali b. Merre'nin şehri olan Nerîz, Zerdüştlerin yeri olan Urmiye, Selâmâs, içerisinde "ateşevi" bulunan Şîz, Âzercüşnes ve Bâcervân. Âzercüşnes'in Mecûsîler nezdindeki öne-

mi büyüktür. İran hükümdarlarından birisi oraya hâkim olduğunda, burayı yürüyerek ziyaret etmişti.

Azerbaycân bölgesinin kasabaları ise şunlardır: Sellek, Sindbâya, Bezze, Urum, Belvânkerec, Serât, Deskiyâver, Mâyenherec.

3. Dinever-Berzend Yolu

Dinever'den Habarcân'a 7 fersahtır. Buradan Tell-i Van'a 6 fersah, oradan Sîser'e 7 fersah, oradan Enderâb'a 4 fersah, oradan Beylekân'a 5 fersah, oradan Berze'ye 6, Sâburhâst'a 8 fersah, oradan Merâga'ya 7 fersah, oradan Dâharrakân'a 11 fersah, oradan Tebriz'e 9 fersah, oradan Merend'e 10 fersah, oradan Hân'a 4 fersah, oradan Huveyye'ye 6 fersahtır.

Merâga'dan Kûrsar'a 10 fersah, oradan Serât'a 10 fersah, oradan Nîr'e 5 fersah, oradan Erdebil'e 5 fersah, oradan Mukan'a 5 fersahtır.

Erdebil'den Huş'a 8 fersah, oradan Berzend'e 6 fersahtır. Berzend harap bir haldeydi; Afşin burayı şehir olarak inşa etti ve buraya yerleşti. Berzend'den Afşin'in hendeğinin bulunduğu Sâderâsb'a 2 fersahtır. Oradan Afşin'in ikinci hendeğinin bulunduğu Züherkeş'e 2 fersah, üçüncü hendeğin bulunduğu Düverrud'a 2 fersah, oradan Bâbek'in şehri Bezze'ye ise 1 fersahtır.

Şair Hüseyin b. Dahhâk der ki:

– Bezze de oturanlardan çağıran olmadı,

İrem'in emsali gibi buranın da yoktur.

107

Berzend'den yol, önce Belâscân çölüne, oradan Versan'a ulaşır. Burası Azerbaycân topraklarının sonudur ve Belascân çölünden buraya kadar olan mesafe 12 fersahtır.

Merâga'dan Cenze'ye 6 fersahtır. Oradan Musa Âbâd'a 5 fersah, oradan Berze'ye 4 fersah, oradan Câberavân'a 8 fersah, oradan Nerîz'e 4 fersah, oradan Urmiye'ye 14 fersah, oradan Selâmâs'a hem karadan ve hem de Urmiye gölü yolundan 6 fersahtır. Âzerbaycân'ın haracı 1.000.000 dirhemdir.

4. Muhammed b. Humeyd'in İzlediği Yol

Muhammed b. Humeyd kara yolunu kullanarak Âzerbaycân topraklarında Ashâbi'l-Cümû'u taşıdığı zaman Merâga'dan yola çıktı. Oradan Berze'ye, Berze'den Sîser'e, Sîser'den Şîz'e, oradan da Dinever'e geldi. Bu mesafe toplam 4 fersahtır.

5. Erminiyye Yolu

Versan'dan Berze'a'ya kadar olan mesafede 8 konaklama yeri vardır.

Berze'a'dan Erminiyye'de bulunan Mansûra'ya kadar olan mesafede 4 konaklama yeri vardır.

Berze'a'dan Tiflîs'e kadar olan mesafede 10 konaklama yeri vardır.

Berze'a'dan Bâbu'l-Ebvâb'a kadar olan mesafede 15 konaklama yeri vardır.

Yine Berze'a'dan Dubeyl'e kadar olan mesafede 7 konaklama yeri vardır.

Merend'den Vâdî'ye 10 fersahtır. Oradan Neşevey'e 10 fersah, oradan Dübeyl'e 20 fersahtır.

Versân'dan Derman'a 3 fersahtır. Oradan Beylekan'a ise 9 fersahtır.

108

Beylekân'dan Berze'a'ya 14 fersah, Berze'a'dan Bezze'ye ise 30 fersahtır.

Birinci Erminiyye:

Sîsecân, Arrân, Tiflîs, Berze'a, Beylekân, Kabele, Şervân

İkinci Erminiyye:

Cürzân, Sugdebîl, Bâb-ı Fîrûz-u Kubâd, Lekz

Üçüncü Erminiyye:

Busfurracân, Dubîl, Sirâc-ı Tayr, Begravend, Neşevey

Dördüncü Erminiyye:

Şimşat, Hılât, Kâlîkalâ', Ercîş, Bâcuneys

Arran, Cürzân, Sîsecân bölgeleri Hazar topraklarındadır. Dubîl, Neşevey, Sirâc, Bagravend, Hılât, ve Bâcuneys Rum topraklarındadır. Farslılar Şirvan topraklarına kadar fethettiler. Bu topraklarda *"Musa taşı"* bulunmaktadır. Bu taşta hayat pınarı vardır. Hz. Peygamber (s)'in arkadaşlarından Safvan b. Muattal es-Süllemî'nin mezarı Şimşat'tadır. Bu mezar ile Hısn-ı Ziyâd arasında bugüne kadar kimsenin ne olduğunu bilmediği bir ağaç bulunmaktadır. Bu ağacın bademe benzeyen ve kabuğu ile birlikte yenen bir meyvesi vardır ve bu meyve baldan daha faydalıdır. Melik Kubâd şu dört şehri inşa etmiştir. Bunlar:

– Beylekân,

– Berze'a

– Kabele ve

– Südde'l-Leben'dir.

Anûşirvân ise şu üç şehri inşa etmiştir. Bunlar:

– Şâbirân,

– Kerkere,

– Bâbu'l-Ebvâb'dır.

Anûşirvân ayrıca yol kenarında bulunan dağlarda da kasırlar inşa etmiştir. Bunlar 660 kasırdan oluşmaktadır. Bunlardan başka:

– Belencer,

– Semender ve

– Cürzân topraklarında Sugdabîl şehirlerini inşa etmiştir. Bu civarda "Bâb-ı Fîrûz Kubâd" isimli kasrını da inşa etmiştir.

Erminiyye'den aynı zamanda Haveyye, Dâriye, Elbâk, Kisal, Ubhâz, Kal'atu Cerdemân, Hayzân, Şekkâ ve Bâb şehirlerine gidilmektedir.

6. Ebvâb Bölgesi

Burası Kabık dağındaki yolun başlangıcıdır. Burada kaleler vardır. Bu kaleler şunlardır:

– Bâb-u Sûl,

109

– Bâbu'l-Lân,

– Bâbu'ş-Şâbirân,

– Bâb-u Lâzika

– Bâb-u Bârika,

– Bâb-u Semsahî,

– Bâb-u Sâhibu's-Serîr,

– Bâb-u Filânşâh,

– Bâb-u Kârunân,

– Bâb-u Taberseranşâh,

– Bâb-u Lîrânşâh,

– Bâb-u Anûşirvân.

Semender şehri bu bölgenin (Ebvâb bölgesi) arka kesimindedir. Onun ön tarafında ise Hazar bölgesi yer almaktadır. Musa (a)'ın kıssasında bahsi geçen kayalık[74] Şirvan kayalığı, deniz Cîlân denizi, yer ise Karyet-u Bâcirvân'dır. Yine aynı kıssada geçen bir başka yer de[75] Karyet-u Hayrân'dır. Erminiyye'nin haracı 4.000.000 dirhemdir.

7. Cercân-Hamlîc-Hazar Şehri Yolu

Burası Şimmâliye'dir. Bu nedenle bu konu içerisinde ele almaktayım. Cercân'dan Hamlîc'e varılır. Hamlîc Sakâlibe bölgesinden gelen nehrin kenarındadır. Sakâlibe bölgesinden gelen bu nehir Cercân denizine dökülür. Cercan denizinin uzunluğu hava rüzgârlı olduğunda 8 günlük bir mesafedir. Hazar şehirleri şunlardır:

– Hamlîc,

– Belnecar ve

– Beydâ.

---

74 "O da: "Bak sen! Kayalığa vardığımızda balığı unutmuşum. Bana onu hatırlatmamı unuttturan ancak şeytandır. Balık şaşılacak şekilde denizde yolunu tutup gitmiş." dedi." Bkz: *Kur'an*, 18/(Kehf)/63

75 "Yine gittiler ve sonunda bir erkek çocuğuna rastladılar, o hemen onu öldürdü...." Bkz: *Kur'an*, 18/(Kehf)/74

Buhterî der ki:

– Şerefli Irak'ın arttıkça arttı, tıpkı
Hamlic ve Belencara zamanındaki gibi.

Bâb bölgesinin dış kesiminde ise şu yerleşim yerleri vardır:

– Melik Suver,
– Melikü'l-Lekz,
– Melikü'l-Lân,
– Melik Fîlân,
– Melikü'l-Maskıt,
– Sâhibu's-Serîr ve
– Medînet-i Semender

Kuzey topraklarını oluşturan Cerbâ ile ilgili bilgiler bundan ibarettir.

110

L. Teymen İle ilgili Bilgiler

Teymen dünyanın yaşanabilir kısımlarının güney yönünü oluşturmaktadır. Burasının İsbahbadı "Nîmrûz İsbahbad"dır. Cevâlî Medînetü's-Selâm'da 130.000 dirhemdir. Bu yöredeki çarşıların, değirmenlerin, geçitlerin ve yolların gelirleri 1.500.000 dirheme ulaşmaktadır.

1. Medînetü's-Selâm-Mekke Yolu

Bağdat'tan Cisr-i Kûsâ'ya 7 fersahtır. Buradan Kasr-ı İbn Hübeyre'ye 5 fersah, oradan Sûk-ı Esed'e 7 fersah, oradan Şâhî'ye 7 fersah, oradan Kûfe'ye 5 fersah ve toplamı 31 fersahtır.

2. Bâdiye Yolu

Kûfe'den çıktığınız zaman Uzeyb denen yere varırsın. Burada plato başlar ve Zât-ü Irk'a kadar devam eder. Buradan Tihâme'ye varırsın. Kûfe'den sağ tarafı takip ederek çıktığında Şam platosuna varırsın. Kûfe'den sol tarafı takibederek çıktığında ise Taif platosuna varılır.

Şair der ki:

– Ey Şah! Ne uykum kaldı, ne de rahatım
Ta ki, sen beni Uzeybide ateşler içinde görene kadar.

111

Kûfe'den Kâdisiye'ye 15 mildir. Buradan Bâdiye tarafına 6 mil, oradan yağmur suyunun bulunduğu Mugîse'ye 24 mil, oradan gece konaklama yeri olan Vâdi's-Sibâ'ya 15 mil, oradan içerisinde kuyuların bulunduğu Kar'â'ya 32 mil, oradan gece konaklama yeri olan Mescid-i Sa'd'a 14 mil, oradan içerisinde kuyuların ve bir havuzun bulunduğu Vâkısa'ya 24 mil, oradan Taraf' bölgesinde bulunan gece konaklama yerine 14 mil, oradan içerisinde kuyuların bulunduğu Akabe'ye 29 mil, oradan gece konaklama yeri olan Kubeybât'a 14 mil, oradan içerisinde bir kuyunun bulunduğu Kâ'a'ya 24 mil, oradan Celhâ'daki gece konaklama yerine 10 mil, oradan suyun bol olduğu Zübâle'ye 24 mil, oradan Curaysâ'daki gece konaklama yerine 14 mil, oradan içerisinde kuyuların ve bir havuzun bulunduğu Şukûk'a 21 mil, oradan gece konaklama yeri olan Tenânîr'e 14 mil, oradan İbâdîlerin mezarı olan ve içerisinde kuyu bulunan Bıtân'a 29 mil, oradan gece konaklama yeri olan Berdîn'e 14 mil, oradan içerisinde bir kuyu bulunan Sa'lebiyye'ye 29 mildir. Burası yolun üçte biridir. Buradan Mühellebiye'deki gece konaklama yerine 14 mil, buradan içerisinde bir havuz ve etrafında sazların bulunduğu Huzeymiyye'ye 32 mildir.

Şair Vâdi's-Sibâ hakkında şöyle der:

– Razeyye onun kabrini kuşatan yerdir,
Burası Vadi's-Sibâ'dır ve yok olmuştur.

A'râbi ise şöyle der:

– Bizim için var mıdır bu zamanda,
Kubeybat'tan başka dönülecek yol?

112

Oradan gece konaklama yeri olan ve tatlı su kaynakları ile su kuyularının bulunduğu Gumays'a 14 mil, oradan su kuyuları ile bir havuzun

bulunduğu Ecfer 24 mil, oradan gece konaklama yeri olan Batnı'l-Agarra'ya 15 mil, oradan Feyd'e 36 mildir. Feyd'de yolun yarısı tamamlanmış demektir. Burada bir akarsu bulunmakta, minberi,[76] alışveriş mekânları ve bir havuzu yer almaktadır. Buradan gece konaklama yeri olan Karâin'e 20 mil, oradan bir havuzun ve su kuyularının bulunduğu Tûz'a 31 mil, oradan gece konaklama yeri olan Kurneteyn'e 17 mil, oradan içerisinde su kuyularının ve bir havuzun bulunduğu Semîrâi'ye 20 mil, oradan gece konaklama yeri olan Fehîme'ye 13 mil, oradan bir havuzun ve su kuyularının bulunduğu Hâcir'e 33 mil, oradan gece konaklama yeri olan Abbâsiyye'ye 15 mil, oradan halk arasında Ma'deni'n-Nekra olarak isimlendirilen ve tatlı su kuyularının bulunduğu Ma'deni'l-Kuraşî'ye 34 mil, oradan gece konaklama yeri olan Karverî'ye 17 mildir. Mekke yolunun sahibine Bekr b. Vâil'in sadakâtı 3.000 dirhemdir.

3. Medîne-Hicaz ve Necd Şehirlerine Olan Yol

Medîne'ye doğru yola çıkan kişi Ma'den'den Usayle'ye varır. Burada tatlı su kuyuları vardır ve Ma'den'den Usayle'ye olan mesafe 46 mildir. Oradan suyun bol olduğu Batn-ı Nahl'e 36 mil, oradan yağmur suyunun bulunduğu Taraf'a 20 mil, oradan Medîne'ye 35 mildir. Medîne aynı zamanda Taybe olarak da anılmakta, bundan başka buraya Yesrib de denmektedir.

Şair Sırma el-Ensârî şöyle dedi:

– Bize Allah'ın tezahür ettiği din geldi,
Teybe'ye de huzurlu bir mutluluk getirdi.

Abbas b. Fadl el-Ulvî ise şöyle dedi:

– Taybe'de ise Allah'ın mübarek kıldığı,
Peygamberlerin sonuncunu vardır.

76 Buradaki "minber" kelimesi içerisinde "cuma namazı kılınan mescid" anlamına gelmektedir (ç.n.).

113

Buranın ve Tihâme'nin başında Câhiliyye döneminde Merzübân adına bu bölgenin haracını toplayan bir âmili vardı. Medîne'de Evs ve Hazrec'e Kureyza ve Nadr Yahudi kabileleri hükmediyordu.

Şair Ensar der ki:

– Buranın haracı Kisra'ya verildikten sonra,
Bir de Kureyza ve Nads'a verilir.

4. Medîne'ye Bağlı Olan Yerler

– Teyma, Medîne'ye bağlı olan yerlerden birisidir. Burada tek başına Eblak kalesi bulunmaktadır. Bu kale Şam ile Hicaz arasındadır ve hâkimi Yahudi Semev'el b. Âdiyâ isimli birisiydi. Bu kişi Vefâ olarak bilinmektedir.

Şair der ki:

– Eblak'ta Teyma'dan birisi ardır,
Güçlü kaleli, vefalı bir komşusu ardır.

– Dûmetü'l-Cendel Medîne'ye bağlı olan yerlerden bir diğeridir. Burası Medîne'den 13 merhalelik bir uzaklıktadır. Kûfe'den 10 merhale, Dımaşk'tan ise yine 10 merhaledir ve kalesinin ismi Mârid'dir.

Şair Zebâ şöyle der:

– Mârid baş kaldırdı, Eblak ise yüceldi,
Dûme'de iki komutan karşılaştı ve

Şair Evs b. Câbir şöyle dedi:

– Keşke Dûme'de ya da Fâri'de olaydım,
Zira, insanın kaderinden kurtuluş yoktur.

Bir başka şair Himyer hakkında şöyle der:

– Himyer'i biliyordum ve silah korkusundan,
Savaştan ve mücadeleden uzaktım.

Medîne'ye bağlı bu iki yerden başka şu yerleşim yerleri vardır:

– Fur',

– Zü'l-Merve,
– Vâdi'l-Kurâ,
– Medyen,
– Hayber
– Fedek,
– Kurâ Arabiyye,
– Vahîde,
– Nimra,
– Hadîka,
– Âdî,
– Hadira,

114

– Sâira,
– Rahbe,
– Seyyâle,
– Sâye,
– Ruhât,
– Gurâb,
– Ekhal ve
– Hamiyye

5. Hicret Ettiklerinde Hz. Peygamber (s) ve Ailesinin İzlediği Yol

Yola Mekke'nin aşağı kısmında bulunan Delîl'den çıktılar. Buradan ilerleyip Usfan'ın aşağı kesimindeki deniz sahiline kadar geldiler. Burada yoldan ayrıldılar ve Kudayda'ya kadar bu şekilde yolun dışında ilerlediler. İlerledikleri bu mesafede su yoktu ve bu şekilde susuz olarak yollarına devam ettiler. Daha sonra Mer'e tepesini tırmandılar. Burayı tırmanınca Medlecete'l-Mucâc'a vardılar. Mucâc'dan Mercih yoluna doğru ilerlediler. Oradan Batn-ı Zi'l-Gadvayn'a, oradan Batn-ı Zât-ü Kişd'e, oradan da Ecrad'a ulaştılar. Buradan Zâ Semur'a doğru ilerlediler. Oradan Batn-ı A'dâ'ya, bir diğer ismiyle Medlecet-i Ta'hin'e vardılar. Ora-

dan İsbâna'ya, oradan da Kâha'ya vardılar ve burada tırmanışa geçtiler. Buradan Rakûbe'nin solunda bulunan yolu izleyerek A'yâr Tepesi yolunu tuttular ve bu yolun sonunda Ri'mâ'ya vardılar. Daha sonra da Kuba'da bulunan Benî Amr b. Avf'a ulaştılar.

6. Mekke'den Medîne'ye Önemli Bir Yol

Medîne'den Şecere'ye varırsın. Burası Medîne halkının buluşma yeridir (mîkât); ve buraya kadar olan mesafe 6 mildir. Buradan, içerisinde kuyuların bulunduğu Melel'e 12 mil, oradan yine kuyuların bulunduğu Seyyâle'ye 19 mil, oradan içerisinde bir su havuzunun bulunduğu Ruveyse'ye 34 mil, oradan akan bir suyun ve meyve bahçelerinin bulunduğu Sukyâ'ya 36 mil, oradan su kuyularının bulunduğu Ebvâ'ya 29 mil, oradan Cuhfe'ye 27 mildir. Burası Tihâme topraklarındandır ve su kuyuları bulunmaktadır. Buradan denize kadar olan mesafe 8 mildir ve Şecere'nin Medîne halkının mîkâtı olması gibi, burası da Şam halkının mikâtıdır. Cuhfe'den kuyuların bulunduğu Kudeyd'e 27 mil, oradan kuyuların bulunduğu Asfan'a 24 mil, oradan Batn-ı Merre'ye 33 mildir.

115

Batn-ı Merre'de bir su kaynağı ve su havuzu bulunmaktadır. Buradan Mekke'ye ise 16 millik bir mesafe bulunmaktadır.

7. Ma'deni'n-Nekra'dan Mekke'ye Önemli Bir Yol

Ma'deni'n-Nekra'dan bir su havuzunun, su kuyularının ve bir miktar suyun bulunduğu Mugîseti'l-Me'vân'a 33 mil, aynı şekilde Ma'deni'n-Nekra'dan gece konaklama yeri olan Samt'a 26 mil, oradan içerisinde su kuyularının ve bir havuzun bulunduğu Rabeze'ye 24 mil, oradan gece konaklama yeri olan Erîme'ye 14 mil, oradan suyun az bulunduğu veya bulunmadığı, bir havuzun yer aldığı Ma'den-i Benî Süleym'e 24 mil, oradan gece konaklama yeri olan Şeravrâ'ya 12 mil, oradan Selîle'ye 26 mil, oradan gece konaklama yeri olan Künâbîn'e 13 mil, oradan içerisinde kuyuların ve bir havuzun bulunduğu Umuk'a 21 mil, oradan gece konaklama yeri olan Since'ye 12 mil, oradan içerisinde kuyuların ve bir havuzun bulunduğu Ufeyyiye'ye 32 mil, oradan gece konaklama yeri olan Kirâ' 15 mil, oradan içerisinde kuyuların ve bir havuzun bulunduğu Mislah'a 34 mildir. Burası Irak halkının mîkâtıdır.

Buradan gece konaklama yeri olan Kibrâne 14 mil, oradan içerisinde kuyuların ve bir havuzun bulunduğu Gamra'ya 18 mil, oradan gece konaklama yeri olan Kasr'a 8 mil, oradan suyun çok miktarda bulunduğu Zât-u Irk'a 26 mil, oradan gece konaklama yeri olan Evtâs'a 12 mil, oradan suyun çok miktarda bulunduğu Bustân-u Benî Âmir'e 22 mil, oradan gece konaklama yeri olan Gamr Zî Kinde'ye 11 mil, oradan Mekke'ye ise 20 mildir. Buradan gece konaklama yeri olan Muşâş 11 mildir.

Şair Ma'den-i Benî Süleym hakkında der ki:

– Burası Türklerin en bilinen yurdudur,

Orada kurtlar ular, kuzgunlar dolaşır.

116

Bağdat'tan Mekke'ye 275 fersahtır. Bu mesafe mil olarak 827 mile karşılık gelmektedir.

8. Haram Bölgenin Sınırları

Haram bölgenin sınırları Medîne yolundan 3 mil, Cüdde yolundan 10 mil, Yemen yolundan 7 mil, Taif yolundan 11 mil, Irak yolundan ise 6 mildir. Mescid-i Haram'ın uzunluğu 370 zirâ', eni ise 15 zirâ'dır. Beyt ise 24 zirâ'ya 24 zirâ' uzunluğundadır. Hacerü'l-Esved'in çevresi 50 zirâ'dır. Tavaf mesafesi 107 zirâ'dır. Kâbe'nin yukarıya doğru kalınlığı (yüksekliği) 20 zirâ'dır. Mekke Adem (a)'ın yurdu idi. Hâlâ milletler burayı ululamayı ve ta'zimi sürdürmektedirler. İbrahim (a) Beyt'in yerini tekrar buldu ve oğlu İsmail (a) ile onun temellerini tekrar yükseltti.

9. Necid'deki Mekke Mahlâfları (Destekçileri)

Necid'de bulunan Mekke mahlâfları şunlardır: Taif, Necran, Karnı'l-Menâzil, Futuk, Ukaz, Zeyma, Terba, Bîşe, Tebâle, Huceyra, Sücce, Huraş ve Serât'tır.

Şair der ki:

Necran'ın Kabe'si bir mühürdür,

Ta ki, sen onun kapılarına varıncaya dek.

Yine şair der ki,

Hiç sormaz mısın görünen o evi?
Karnı'l-Menazilda, yıpranmış bir halde.

117

10. Tihâme'deki Mekke Mahlâfları (Destekçileri)

Tihâme'de bulunan Mekke mahlâfları şunlardır: Dankân, Aşem, Beyş ve Akku'dur.

11. Mekke-Taif Yolu

Numeyri der ki:

Mekke'nin kışı bir nimettir,
Bu nimetin yazı ise Taif'tedir.

Mekke'den önce Bi'r-i İbn Mürtefi'e varılır. Daha sonra Karnı'l-Menâzil gelir. Burası Taif ve Yemen halkının mîkâtıdır. Daha sonra Taif vardır. Fakat birisi Akabe yoluyla Taif'e gitmek isterse önce Arafat'a gelir. Daha sonra Batn-ı Na'mân'a varır. Daha sonra Hira geçidini tırmanır. Burayı tırmandıktan sonra Taif'e doğru düz olarak gider; daha sonra karşısına bir geçit çıkar ve bu geçidi önce aşağı doğru inerek daha sonra da hafifçe tırmanarak geçer ve bu yolun devamında Taif'e ulaşır.

12. Mekke-Yemen Yolu

Mekke'den önce Bi'r-i İbn Mürtefi'e varılır. Burada bir kuyu bulunmaktadır. Daha sonra Karnı'l-Menâzil gelir; burası büyük bir yerleşim yeridir. Daha sonra Futuk vardır; burası büyük bir yerleşim yeridir. Daha sonra Safın vardır; burada iki adet kuyu bulunmaktadır. Daha sonra yine büyük bir yerleşim yeri olan Terba gelir. Daha sonra hurmanın ve su kaynaklarının bol bulunduğu Kerâ gelmektedir. Daha sonra yine hurmanın ve su kaynaklarının bol bulunduğu Ranye gelmektedir. Daha sonra Tebâle gelir; Tebâle içerisinde su kaynaklarının bulunduğu büyük bir şehirdir. Daha sonra Bîşe gelmektedir; Bîşe büyük bir bu'tândır ve burada tertemiz sular mevcuttur.

Şair Humeyd b. Sevr Hilâli der ki:

– Bîşe'nin merakıyal bir şarkı mırıldandığında
Beybemeba'nın ya da Teslis'in hurmaları aklıma gelir.

118

Daha sonra Cusdâ gelmektedir. Daha sonra Benât-u Harb gelir. Burası büyük bir köydür ve içerisinde su kaynakları ile bir kuyu bulunmaktadır. Daha sonra yaşayan kimsenin bulunmadığı Yebembem vardır. Daha sonra Kutne gelir ki, burası büyük bir yerleşim yeridir ve su kuyuları bulunmaktadır. Daha sonra Sücce gelmektedir. Burada bir kuyu bulunmaktadır. Daha sonra Surûm Râh gelmektedir ki, burası büyük bir yerleşim yeridir ve su kaynakları bulunmakta ve üzüm yetişmektedir. Curaş denilen yer buradan 8 millik bir mesafededir. Daha sonra Mahcera gelir ki, burası büyük bir yerleşim birimidir ve su kaynakları bulunmaktadır. Mahcera ile Surûm Râh arasında Talhatü'l-Melik vardır. Bu Talhatü'l-Melik bir ağaçtır. Bu civarda bundan daha büyüğü bulunmamaktadır. Bu ağaç Mekke arazisi ile Yemen arazisi arasında sınırdır. Daha sonra Araka gelmektedir. Buranın suyu azdır ve bu civarda yaşayan yoktur. Daha sonra Sa'da gelmektedir. Burada deri tabaklanmakta ve nal yapılmaktadır. Daha sonra A'şemiyye gelmektedir. Burada yaşayan yoktur ve çok az sayıda akan su kaynağı vardır. Daha sonra Hayvân gelmektedir. Burası büyük bir yerleşim birimidir ve burada üzüm çoktur; bu üzümler büyük salkımlıdır. Aynı zamanda burada iki adet havuz bulunmaktadır. Buranın halkı Umerîlerdendir. Daha sonra Asâfet gelir. Burası bir şehir yerleşimidir. Burada üzüm yetişmekte, tarım yapılmakta ve bol su kaynakları bulunmaktadır. Daha sonra Yemen topraklarının bir şehri olan San'a gelmektedir.

Râciz şöyle der:

– San'a'dan kaçış yok. Eğer bir sefere çıkarsan
Bütün dönüşler, varışlar orayadır, saşarsın.

Ebû Nuvas ise şöyle der:

– Bizler na't'ın ustalarıyız, ve bizim
San'a'mız vardır. Onun ruhu savaşçılarındandır.

San'a, Serâru vadisine doğru kıvrılmaktadır. Bu vadiden yaz aylarında yağmur suyu akmakta, bu sular Seyvan'a dökülmekte ve burada küçük bir göle dönüşmektedir.

Şair der ki:

Şatti's-Sirâr'da oturanlara hakim olur
O kimse ki Raym'dır, güçlü bir askerdir.

119

13. Yemen'in Mahlâfları (Destekçileri)

Yemen'in mahlâfları şunlardır:

– San'a,

– Haşeb,

– Ruhâbe,

– Merhal: Burada öyle bir ateş yanmaktadır ki, bu ateş Allâh-u Teâlâ'nın Kur'an'da betimlediği cennete benzemektedir. Allâh-u Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "Ama onlar daha uykudayken, Rabbinin katından gönderilen bir salgın o bahçeyi sarıvermişti *de o bahçe kapkara kesilivermişti.*"[77] San'a'da Seyf b. Zî Yezen Himyerî evi olan Gamdan bulunmaktadır.

Şair Ümeyye b. Ebi's-Salt es-Sakafî şöyle der:

– Sıhhatle, rahatça basındaki taçtan iç
Gomdon'da sizden terkedilmiş bir ev vardır.

– Sa'da: San'a'dan Hayvân'a 24 fersah, oradan Sa'da'ya 16 fersah, oradan Talhatü'l-Melik'in yakınında bulunan ve Yemen'in ilk arazisi konumundaki Mendah geçidinin alt kesiminde yer alan Mehcere'ye 20 fersahtır. Mehcere ile San'a arası 60 fersahtır.

– Bevn: Burada Rayde vardır ve burada boş, şu an için kullanılmayan bir kuyu bulunmaktadır. Burada ayrıca Allâh-u Teâlâ'nın sözünü ettiği Kasru'l-Meşîd vardır.[78]

---

77 *Kur'an*, 68/(Kalem)/20

78 "Nice kasabaların halkını haksızlık yaparken yok ettik. Artık çatıları çökmüş, kuyuları terkedilmiş, sarayları bomboş kalmıştır. *Kur'an*, 22/(Hacc)/45

– Hayvân,

– Necdî Havlân Zî Sühaym,

– Gûrayyehâ: Burada Riyâm[79] vardır ve bu Riyâm'da yanan ateşe Yemen halkı tapınmaktadır.

– Şâkir,

– Vâdi'a,

– Yâm,

– Erhab,

– Hırde,

– Hemdân,

– Cevf-i Hemdân,

– Cevf-i Murâd,

– Şenûe,

– Südâ,

– Cu'feyye,

– Cesra,

– Maşrık,

– Bûşân,

– Gudar: Burada Nâit bulunmaktadır.

– A'lâ,

– En'um,

– Masne'ateyn,

– Benî Utayf,

– Karyet-u Ma'rib

Nâbiğo el-Câdî şöyle der:

– Sebe'nin ileri gelenleri baraj kurdular
Ne zamanki Arim'e sel geldi.

79 Yemen'de, İslâm öncesi dönemde tapındıkları ve adakta bulundukları ev veya tapınak türü bir bina kastedilmektedir. (ç.n.)

120

Ma'rib'de Kasr-ı Süleyman ve Kaşîb olarak bilinen Kasr-ı Belkıs bulunmaktadır.

İbn Zî Ceden'de şöyle der:

– Halkı Kaşîb'i terketti

Onun kalıntılarından ise el-Habib'i kurdu.

– Sırvâh,

– Süddü: Burası aynı zamanda Arim olarak bilinmektedir.

San'a'dan Sudâ'ya, Cu'fâ'ya ve Şenûe'ye 42 mildir.

– Hadramevt: Yemen ile Bahr-u Remmâl arasındadır. Sudâ'dan Bahr-u Remmâl'e 30 fersah, San'a'dan Hadramevt'e ise 72 fersahtır.

– Huvlân-Rudâ: Burada Vâdî Neml vardır.

– Ahver,

– Hakl,

– Zemâr: Burası San'a'dan 16 fersahlık bir mesafededir.

– Benî Amir,

– Sât,

– Rudâ',

– Desîne,

– Serv,

– Merse'l-Hayrac: Serv'in hizasındadır.

– Ans,

– Ruayn,

– Nesefân,

– Kehlân: Burada Beynûn gölü bulunmaktadır.

– Dankan,

– Zübhân,

– Nâfi',

– Mushâ,

– Hucr,

– Bedir,

– Ehalle,

– Suhayb,

– Lahc,

– Ba'dân: Burada Aden şehri vardır.

– Reymân,

– Sücce,

– Mezra',

– Zî Merâkib,

– Emlûk.

İmriü'l-Kays şöyle der:

– Benî Suvâme'nin yurdu Ruayn'dadır.

Onun iki yakasını sürüler kaplar.

121

San'a'dan Zemâr'a 16 fersahtır. Zemâr'dan Nesefân ve Kehlân'a 8 fersah, Nesefân'dan Hucr ve Bedr'e 20 fersah, Hucr ve Bedir'den, aynı zamanda Ebyen denilen mahlâfda bulunan Karyet-u Aden'e 24 fersah, San'a'dan Aden'e kadar olan mesafe ise 68 fersahtır.

– Süllef,

– Adem,

– Neclân,

– Nehb,

– Cened,

– Sekâsik: Burası Yemen'in sonudur. San'a'dan Zımâr'a daha önce belirttiğimiz gibi 16 fersahtır. Zimâr'dan Alv-ü Yahsib'e 8 fersahtır. Yahsib Zaffâr'ın şehridir ve onun sarayı Raydân'dır. Zaffâr kentine Yemen melikleri gelip yerleşmekteydi. Alv-ü Yahsib'den Suhûl'e 8 fersah, Suhûl'den Sücce'ye 8 fersah, Sücce'den Cened'e 8 fersahtır. San'a'dan Cened'e ise 48 fersahtır.

İmriü'l-Kays şöyle der:

– Oraya yerleşti ve Tımırra'yı kurdu
Orası Raydon'dan yukarıdadır, bağırsan duyulmaz.

Kuzey yönünden San'a'ya geri döndüğümüzde şu mahlâflar vardır:

– Zî Şa'beyn,

– Müzeyhira,

– Meâfir,

– Benî Mecîd: Burada Bakarânîn bulunmaktadır.

– Rakeb,

– Saleb ve Nefed,

– Eygâr,

– Menâhayyîn: Burada güçlü ve dayanıklı bir kale olan Müzeyhira vardır. Bu kalede Zî Menâh oturmaktadır. Ayrıca Himyer'den İbn Ebî Cafer Menâhî'nin evi de buradadır.

– Hamul,

– Dems,

– Şer'ab,

– Unne,

– İnâye,

122

– Racî',

– Sehûl ve Benî Sa'b,

– Vuhâza, Sefl-i Yahsub,

– Alv-ü Yahsub,

– Kufâ'a,

– Vezîra,

– Huccer,

– Zübeyd,

– Sahil-i Galâfika: Zübeyd'in karşısındadır.

– Sahil-i Mendeb,

– Rami',

– Mukrî,

– Elhân,

– Cublân: Burada Zî Şerh ailesinden Cublânî bulunmaktadır. Cublân iki ayrı yerdir. Bunlardan biri Şakku't-Tâ'a, diğeri ise Şakku'l-Ma'sıye'dir.

– Zî Cürre,

– Haklayn,

– Urf,

– Uhrût: San'a'dan Urf'a 8 fersah, Urf'dan Elhân'a 10 fersah, Elhan'dan Cublân'a 14 fersah, San'a'dan Cublân'a ise 32 fersahtır. Cublân'dan Zebîd'e ve Rima'a 12 fersahtır.

– Havlân: Burası San'a'nın arka kesimindedir.

– Ceded,

– Havşeb,

– Akka: Akka'nın hizasında Dehlek limanı bulunmaktadır.

– Harâz,

– Hevzen,

– Uhrûc,

– Mecnah,

– Hadûr,

– Ma'zin,

– Humlân: Buranın içerisinde Sahr şehri de vardır.

– Şâkir,

– Şebâm,

– Beyt-ü Akyân,

– Masâni': Burada Zî Havâl ailesi oturmaktadır. Onlar Zî Makâr'ın çocuklarıdır. Ya'fur b. Abdurrahman b. Kerîb Havâlî onlardandır. İmriü'l-Kays şöyle der:

– Hucr ve Beyt-ü Akyân'ı kendine kattı
Ama onlardan mal ve insanca fayda gelmedi.

Aynı zamanda şunları da söyler:

– Masâni ile Zâ Eros'tan duyuldu mu?
Zira Suhûle ile Cibâla'ya hakim olmuştu.

123

– Vâdı',

– Ma'lel: Burası San'a ile Şibâm arasındadır. San'a'dan Şibâm'a 8 fersahtır.

– Sugur,

– Hunâş,

– Milhân,

– Hakem,

– Câzân,

– Merse'ş-Şerce,

– Hacûr,

– Magrib,

– Kudem: Burası Mehcere şehrinin hizasındadır.

– Hayye,

– Kûzen,

– Mesih,

– Kende,

– Sekûn ve

– Sadef

Şair Şibâm hakkında şöyle der:

– Kötü zaman hala beni kovalıyor
Ta ki ben, Şibâm'da bir çadır kuruncaya kadar.

14. Konaklama Yerleri (Sekekler)

Gamra ile San'a arasındaki mesafede 49, San'a ile Zimâr arasındaki mesafede 4, Zimâr ile Aden arasındaki mesafede 7, Zimâr ile Cened arasındaki mesafede 4, San'a ile Ma'rib arasındaki mesafede 7 konaklama yeri vardır.

Ma'rib ile aynı zamanda Hadramevt denilen yer olan Andel arasındaki mesafede deve ile yapılan yolculuklarda 9 konaklama yeri vardır.

Harac divanının kayıtlarında Yemen bölgesinde görev yapan bazı âmillere yüksek dereceler verildiği görülmektedir. Çünkü bu âmiller 600.000 dinar vergi geliri getirmekteydiler ki, bu rakam, getirilen gelirler arasında en yüksek olanıdır. Yemen'in arazileri, İslâm döneminde üç vilâyete bölünmüştür.

– Cened vilâyeti ve onun mahlâfları en büyük olanlarıdır.

124

– San'a vilâyeti ve onun mahlâfları orta büyüklükte olanlarıdır.

– Hadramevt vilâyeti ve onun mahlâfları ise en küçük olanlarıdır.

15. Yemen'deki Binalar

Yemen halkı, Süleyman (a) Belkıs ile evlendiğinde, Hemdân melikine tâbi olan şeytanların saraylar inşa ettiğini belirtmektedirler. Taşın üzerinde şöyle yazılıdır: *"Biz Rahâda bölgesinde Beynîn, Selhîn, Sarvâh, Mervâh adlı binaları ve Rayde bölgesinde Eydîn, Hinde, Huneyde ve Felsûm adlı binaları, ayrıca 7 adet de su haznesi (bukâ'a) inşa ettik."* Şair İbn Zî Ceden şöyle der:

– Beynûne'den sonra ne bir su ne de başka birşey yok mudur?
Selhîn'den sonra ise evi olan insanlar görünür.

Sarayın duvarında ise şunlar yazılıdır: *"Bu bina bizim Mısır'dan yürüyüşümüzde inşa edildi."* Vehb b. Münebbih, bu konuda 1.600 seneden daha fazla bir süre olduğunu söylemektedir. Şemir Yur'iş b. Nâşir En'um kalesinde, Himyerî diliyle yazılı bir kitâbe vardır. Bu kitâbede, *"bu binayı Şemir Yur'iş'in efendisi Şems'in yardımlarıyla yaptığını"* yazmaktadır. Zafâr şehrinin kapısında ise şunlar yazılıdır:

"Zafâr'a hâkim olan kişi
Himyer'in seçilmişlerinden
Zifar'a hâkim olan kişi
Habeş'in şerirlerinden
Zafâr'a hâkim olan kişi
İran'ın hareketlilerinden
Zafâr'a hâkim olan kişi
Kureyş'in tacirlerinden
Zafâr'a hâkim olan kişi
Himyer'in konuşanlarındandır."

Bu ifadelerle, Himyer'e geri dönmekte olduklarını kastetmektedir. Zira Habeşliler Yemenliler üzerine üstün gelmişler ve onlardan 4 hükümdar bunların mülkü üzerine 72 senesinde saltanat sürmeye başlamıştı.

125

16. Mescid-i Sa'd-Basra Yolu

Mescid-i Aksâ'dan önce Bârık'a, oradan Kala'a'ya, oradan Selmân'a, oradan Ukur'a, oradan Ehâdîd'e, oradan Ayn-u Sayd'e, oradan Ayn-u Cemel'e, oradan da Basra'ya varılır.

17. Basra-Mekke Yolu

Basra'dan önce Menceşâniye'ye varılır. Oradan Hufeyr'e, oradan Ruhayl'e, oradan Şeciy'e, oradan Harcâ'ya, oradan Hafer'e, oradan Mâviyye'ye, oradan Zâtü'l-Uşar'a, oradan Yensû'a'ya, oradan Semeyne'ye, oradan Nebbâc'a, oradan Avsece'ye, oradan Karyeteyn'e, oradan Râme'ye, oradan Emerra'ya, oradan Tıhfe'ye, oradan Dariyye'ye, oradan Cedîle'ye, oradan Felce'ye, oradan Defîne'ye, oradan Kuba'ya, oradan Merrân'a, oradan Vecra'ya, oradan Evtâs'a, oradan Zât-ü Irk'a, oradan Bustân-u Benî Âmir'e, oradan Mekke'ye varılır.

Himyerî, Râme hakkında şöyle der:

– İpini Emâme'den uzatın mı?
Ya sonraki günler Râme'den?

Cerir ise Tıhfe hakkında şöyle der:

– Bugün Tıhfe'deydim. Atımız, kötü bir günde kıyg kuyruğunu babama salladı.

126

Nebbâc'dan düz olarak yola devam eden kişi Nekra'ya varmaktadır.

18. Yemâme-Mekke Yolu

Yemâme'den Ird'a varılır. Oradan Hadîka'ya, oradan Seyh'e, oradan Seniyye'ye, oradan Sekîrâ'ya, oradan Südde'ye, oradan Sadâ'ya, oradan Şurayfe'ye ve oradan da Basra yoluyla Karyeteyn'e gelmektedir. Buradan da daha önce zikri geçmiş olan Menâzil'e ulaşır.

Şair İbn Müferrig hakkında şöyle der:

– Muşakkar ile Yemâme arasında
Duyduğun ses bir evhamdır.

127

19. Sahilden Amman-Mekke Yolu

Amman'dan Fırak'a varılır. Oradan Avkalân'a, oradan Sahil-i Heba'ya, oradan Kundur'un toprakları olan Şicr'e, oradan Kindelilerin mahlâfına, oradan Abdullâh b. Mezhic'in mahlâfına, oradan Lahcîlerin mahlâfına, oradan Aden Ebyen'e, oradan Megâdi'l-Lü'lü'e, oradan Benî Mecîd'in mahlâfına, oradan Mencele'ye, oradan Rakeb'in mahlâfına, oradan Mendeb'e, oradan Zebîd'in mahlâfına, oradan Galâfika'ya, oradan Akka'nın mahlâfına, oradan Hırde'ye, oradan Hakem'in mahlâfına, oradan Asr'a, oradan Dankan limanına, oradan Haley limanına, oradan Serayn'a, oradan Ağyâr'a, oradan Hircâb'a, oradan Şuaybe'ye, oradan Menzil'e, oradan Cüdde'ye ve oradan da Mekke'ye ulaşılır.

Şair Şıhr hakkında şöyle der:

– Umman'ı terket, Şıhr'a git
Orada süt ve hurmadan başka şey yoktur.

20. Havlân-ı Zî Süheym-Mekke Yolu

Havlân-ı Zî Süheym'den Urş Min Câzân'a varılır. Oradan Bîşet-i Bu'tân'a, oradan Vâdî Dankân'a, oradan Haley'e, oradan Bîşet-i İbn Câvân'a, oradan Kanavnâ'ya, oradan Hasebe'ye, oradan Devka'ya, oradan Ulyeb'e, oradan Yebe'ye, oradan Menzil'e, oradan Leyyis'e, oradan Yemen halkının mîkâtı olan Yelemlem'e, oradan Melekân'a, oradan da Mekke'ye varılır.

Şair Nusayb Kanavna hakkında şöyle der:

– Kanavna'dan olanlar Mecâre'de oturur
Senin ehlin ise Uceyfir ile Semâd'dadır.

Bir başkası şöyle der:

– Dostum bir arkadışyla beraber,
Kanavna ile Ulyeb ve Yebe arasında geceledi.

128

21. Mısır-Mekke Yolu

Fustat'tan Cübbe'ye varılır. Oradan Buveyb'e, oradan Menzil-i İbn Bunduka'ya, oradan Acrûd'a, oradan Zenbe'ye, oradan Kürsiyyi'ye, oradan Hafer'e, oradan Menzil'e, oradan Eyle'ye, oradan Hakl'e, oradan Medyen'e, oradan Agrâ'ya, oradan Menzil'e, oradan Kelâbe'ye, oradan Şağb'a, oradan Bedâ'ya, oradan Serhateyn'e, oradan Beydâ'ya, oradan Vâdi'l-Kurâ'ya, oradan Ruhaybe'ye, oradan Zi'l-Merve'ye, oradan Merra'ya, oradan Süveydâ'ya, oradan Zî Huşub'a, oradan Medîne'ye, oradan daha önce zikri geçen Menâzil'e ve oradan da Mekke'ye varılmaktadır.

22. Dımaşk-Mekke Yolu

Dımaşk'dan sonra Menzil'e varılır. Oradan yine Menzil adlı bir başka yere, oradan Zâtü'l-Menâzil'e, oradan Serg'e, oradan Tebük'e, oradan Muhdese'ye, oradan Akra'a, oradan Cuneyne'ye, oradan Hıcr'a ve oradan Vâdi'l-Kurâ'ya, oradan Ruhaybe'ye, oradan Zi'l-Merve'ye, oradan Merra'ya, oradan Süveydâ'ya, oradan Zî Huşub'a, oradan Medî-

ne'ye, oradan daha önce zikri geçen Menâzil'e ve oradan da Mekke'ye varılmaktadır.

129

23. Basra-Yemâme Yolu

Basra'dan Menzil'e varılır. Oradan Kâzime'ye, oradan bir başka Menzil'e, oradan bir başka Menzil'e, oradan bir başka Menzil'e, oradan Kar'â'ya, oradan Tahfe'ye, oradan Sammân'a, oradan Menzil'e, oradan bir başka Menzil'e, oradan bir başka Menzil'e, oradan Cubbi't-Turâb'a, oradan Menzil'e, oradan bir başka Menzil'e, oradan Suleyme'ye, oradan Nubâk'a, oradan da Yemâme'ye varılır.

Râciz Kâzıme hakkında şöyle der:

– Kâzime'de sabahladık, yanımda İbn Abbas b. Abdulmutalib vardı.

Bir başkası da Kâzime hakkında şöyle der:

– Gece vakti Kâzim ile Nevâsif arasında
Sehlân ile Bîn arasında yürüdük.

24. Yemâme'nin Arazları

Yemâme'nin arazları Hacr ve Cevvun'dur. Cevvun, Hadrime denilen yerdir. Hacer'den 1 günlük ve 1 gecelik bir mesafededir. Burası bir vadidir; hem aşağından ve hem de yukarıdan Yemâme'yi ayırmaktadır; bu vadide yerleşim yerleri de vardır. Bunlar:

– Menfûha,
– Vebra,
– Kurfa,
– Gabra,
– Müheşşeme,
– Amiriyye,
– Beysân,
– Burka, -
– Dâhik,

– Tûdah,

– Mikrâ,

– Mecâze ve

– Vâdî Kurrân'dır.

İmriü'l-Kays Mikrâ hakkında şöyle der:

– Tüdah ile Mikra'nın vergisi kalmadı

Zira kuzeyinde ve güneyinde dokuma yapılmakta.

Bir başka şair şöyle der:

– Kanavna'dan olanları Mecâze'de oturur

Senin ehlin ise Uceyfir ile Semâd'dadır.

130

25. Bahreyn'in Şehirleri

Bahreyn'in şehirleri şunlardır:

Hazzu, Katîf, Are, Hecer, Furûk, Beynûne, Muşakkar, Zâre, Cuvâsâ, Sâbûn, Dârîn, Gâbe ve Şenûn'dur.

Beynûne hakkında şair Nâbigâ el-Ca'dî şöyle der:

– Orada Beynûne ıssızlığı vardır.

Yavrulu koyunlar perişan haldedir.

Cuvâsa hakkında da bir şair şöyle der:

– Eşnas'a bir zarar gelmedi

O'nun ne bir Cuvâsâsız ne de Zî Kar'sız bir günü vardır.

26. Yemâme-Yemen Yolu

Yemâme'den Harc'a varılır. Oradan Neb'a'ya, oradan Mecâze'ye, oradan Ma'din'e, oradan Şafak'a, oradan Sevr'e, oradan Felec'e, oradan Safâ'ya, oradan Bi'ru'l-Abâr'a, oradan Necran'a, oradan Hımeyye'ye, oradan Berânis'e, oradan Merya'ya, oradan Mehcere'ye, oradan zikrini daha önce verdiğimiz Menâzil'e ve oradan da Câdde yoluyla San'a'ya varılmaktadır.

Teymen bölgesinin haberi bu kadar....

131

M. Ülkelerin Posta Konakları

Dünyada posta konaklama yerlerinin sayısı toplam 930 adettir. Hayvanların giderleri ile değerleri, bunun dışında limanların ve posta sahiplerinin toplam değeri 159.100 dinardır.

1. Yahudi Tacirlerin İzledikleri Yol

Bu tacirler Arapça, Farsça, Rumca, Efrencçe, Endülüs dili ve Slav dili konuşabilmektedir. Bu tacirler, doğudan batıya ve batıdan da doğuya karada ve denizde yolculuk etmektedirler. Batıdan köle, esir, ipek kumaş, işlenmiş deri, yaban eşeği, kürk ve kılıç getirmektedirler. Fehna'dan denize açılmakta ve Feramâ'da tekrar karaya çıkmaktadırlar. Ticaret eşyalarını sırtlarında Kulzum'dan Câr ve Cüdde'ye taşımaktadırlar. Buradan Sind, Hind ve Çin bölgesine geçerler. Çin bölgesinden de misk, avd, kâfûr ve Çinevi gibi şeyleri getirirler. Aynı yol üzere Kulzum'a geri dönüp yanlarındaki şeyleri Fermâ'ya getirirler. Buradan gemilere binerek Batı denizine açılırlar.

132

Kimi zaman yolları Konstantiniyye'ye düşmekte ve Rumlardan alışveriş yapmaktadırlar. Bazan Efrenc melikinin ülkesine yolları düşmekte ve burada alışveriş yapmaktadırlar. Eğer isterlerse Efrenc ülkesinden ticaret malları almakta ve bunları Batı denizinden Antakya'ya götürmekte, burada karaya çıkmaktadırlar. Yolun üçte biri olan bir mesafeyi yürüyerek Fırat kıyılarına varmakta ve Fırat'tan gemilerere binerek Bağdat'a varmaktadırlar. Daha sonra Dicle'den gemilere binerler ve Übülle'ye varırlar. Übülle'den Amman, Sind, Hind ve Çin'e varmaktadırlar. Bu yolların bazısı diğer bazısına bağlıdır.

2. Rus Tacirlerin İzledikleri Yol

Ruslar Sakâlibe'nin bir koludur. Bunlar işlenmiş deri, siyah tilki derisi ve Slav ülkesinin uzak kesimlerinden kılıç getirmektedirler. Bunları Rum denizi kıyılarına kadar getirirler ve bunların 10/1'lik kısmını vergi olarak Rumların sahibine verirler. Daha sonra Sakâlibe bölgesinin bir

nehri olan Tennîs nehrinde ilerlerler ve Hazar bölgesinin bir şehri olan Hamlic'e varırlar ve buranın melikine de bu malların 10/1'i oranında vergi verirler. Buradan Cercân denizine varırlar ve bunun kıyısında bulunan Ahabbû'ya çıkarlar. Bu denizin çapı 500 fersahtır. Cercân'dan ticaret eşyalarını develer üzerinde Bağdat'a taşırlar. Buralardan beraberlerinde Slav köleler de götürmektedirler. Bu kölelerin Hıristiyan oldukları söylenmektedir. Bunlar için de cizye ödemektedirler.

3. Tacirlerin Karada İzledikleri Yol

Bu tacirlerden birisi Endülüs'ten veya Efrenc bölgesinden yola çıktığında öncelikle Sûsu'l-Aksâ'ya varır. Oradan Tanca'ya, oradan İfrîkiyye'ye, oradan Mısır'a, oradan Remle'ye, oradan Dımaşk'a, oradan Kûfe'ye, oradan Bağdat'a, oradan Basra'ya, oradan Ahvaz'a, oradan Fâris'e, oradan Kirman'a, oradan Sind'e, oradan Hind'e ve oradan da Çin'e ulaşır. Eğer Rum ülkelerine gitmek isterse Slav ülkelerinin arkasındaki Rum topraklarından yola çıkar ve buralardan Hamlic'e varır. Hamlic, Hazar topraklarının bir şehridir. Sonra yolculuğunu Cercân denizinde sürdürür ve bu yol vâsıtasıyla Belh ve Maverâünnehir'e, oradan da Vurût-u Toguzguz'a[80] varır. Oranın devamında da Çin'e ulaşır.

4. Dünyanın Yerleşik Olan Dört Kesimi

Dünyanın yerleşik olan dört kesimi şunlardır:

1. Arûfâ:

Bu bölgenin içerisinde Endülüs, Sakâlibe, Rum, Efrenc, Tanca yer almakta ve sınırını Mısır oluşturmaktadır.

133

2. Lûbiyâ:

Bu bölgenin içerisinde Mısır, Kulzum, Habeş, Berber ülkesi ile Güney denizine kadar olan yerler bulunmaktadır. Bu topraklarda domuz temiz olarak kabul edilmemekte, yaban eşeği, geyik ve tavus kuşu bulunmamaktadır.

---

80 Bu ifade ile Türklerin yurduna vardıkları kastedilmektedir.(ç.n.)

3. Asyûfya:

Bu bölgenin içerisinde Tihâme, Yemen, Sind, Hind ve Çin toprakları yer almaktadır.

4. İskûtiya:

Bu bölgenin içerisinde Erminiyye, Horasan, Türk ve Hazar bölgeleri yer almaktadır.

134
N. Dünyanın Gariplikleri

Dünyada yer alan gariplikler şunlardır:

1. Endülüs topraklarında bulunan Sıkıliyye'deki ateş dünyanın gariplikleriden birisidir.

2. Hindliler bir taş ile aydınlanmaktadırlar. Hindlilerden birisi bu ateşi almak istemiş ama bunu başaramamıştır.

3. Sıkıliyye bölgesinde Fransa'da görünen cinsten büyük karıncalar yoktur.

4. Kurtuba bölgesindeki topraklarda yırtıcı hayvan çok bulunmasına karşılık, buralarda maymun ve maymun türü hayvanlar bulunmamaktadır.

5. Hazar denizi kıyısındaki Rum topraklarında ve Mustatille denilen topraklarda yazın ve kışın yağmur daima yağmaktadır.

6. Deyyas bölgesinde bulunan halk nemden dolayı hasat ettikleri mahsulü dövememektedir. Bu nedenle buğdayları başaklarında evlerine toplarlar ve ihtiyaçları olduğunda bundan ihtiyaçları kadarını kullanırlar. Bu başakları elleriyle ovalarlar ve un haline getirdikten sonra bununla ekmek yaparlar.

7. Onların ülkelerinde şahin çok bulunmaktadır. Halbuki bizim ülkemizde karga çoktur. Bunlar sürü halindedir ve ne kadar oldukları hesap edilememektedir. Onlar aynı zamanda tavuk beslemektedirler.

8. Hicaz ve Yemen halkları sadece yazın yağmur almakta ve buralarda kış mevsimleri bereketli olmaktadır. San'a ve onun bitişiğinde olan yerler haziran, temmuz, ağustos ve bazen eylül aylarında zevalden, güneşin batışına doğru yağmur almaktadır. Bu topraklarda birisi bir başkası ile nehrin ortasında karşı karşıya gelir ve ona: *"Yağmur yağmadan önce acele et; zira bu mevsimlerde buralarda yağmur eksik olmaz"* der.

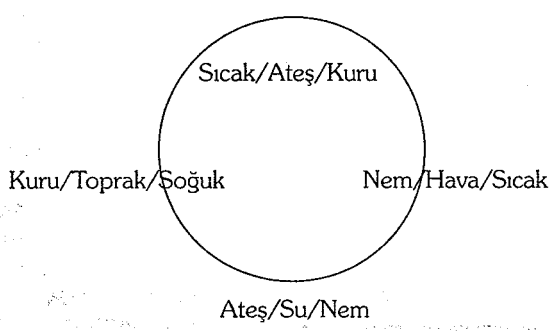
9. Garip ve tuhaf görünümlü evlerden iki tanesi Endülüs'te Mülûk şehrinde (Kral şehri) bulunmaktadır. Bu evlerden bir tanesi, buralar fethedildiğinde hükümdarın eviydi. Bu evde çok sayıda hükümdara ait

olan 24 adet taç vardır. Bu taçlardan bir tanesinin bile kıymetine paha biçilememektedir. Her bir tacın üzerinde sahibinin ismi ve tacın yaşı ile bu tacı hangi hükümdarın ne kadar kullandığı yazılıdır.

135

Bu evde aynı zamanda Süleyman b. Davud (a)'un sofrası da bulunmaktadır. Diğer evde 24 adet kilit mevcuttur. Bunların hepsi tek bir melike aitti. Her biri idareci olduğunda bir kilit eklerdi. Lazrîk zamanına kadar bu evde ne olduğu bilinmemekteydi. Bu melik ise onların son melikidir ve *"bunu benden başka bilen yoktur"* demektedir. Bu evde hazine ve mücevheratın bulunduğu sanılmaktaydı. Bir gün Uskuflar ve Şamâmlar toplandılar ve bu durumu kendisine ileterek, ona kendisinden önceki meliklerin ve babasının bu evde neler yaptığını anlatmasını, ancak orayı açmamasını istediler. "Gördüğün şeylerden hatırına gelenlere bize anlat. Biz senin için toplanır ve seni savunuruz. Sen bu kapıyı açma!" dediler. Melik onları dinlemedi ve kapıyı açtı. Evde ayakları nallanmış atlar üzerinde sarıklı, bellerinde kemer, sırtlarında ok bulunan olan soylu Arapların resimleri vardı. Bundan sonra bir sene içerisinde Araplar buraya geldiler ve bu kapıdan girerek buraları fethettiler.

Güçlü ve kudretli bir şahsiyet olan Kuteybe b. Müslim, Beykend denilen bir şehirde yerleşiktir. Buraya Selâlîm'den tırmanılır.

Hakîmler bu daireyi dünya şeklinde tasavvur etmişler ve Cenabı Allâh'ın lütfuyla 4 tabiî unsuru ortaya koymuşlardır. Bu dört tabiî unsurun bir kısmı diğer bir kısmı ile sıcağın sıcakla ya da soğuğun soğukla olan birlikteliği gibi bir araya gelmektedirler. Bu şekilde, bu dört unsur-

dan Allâh-u Teala dünyayı yaratmıştır. Bunların arasında hem zıtlıklar ve hem de benzerlikler söz konusudur.

136

1. Bölge:

Bu bölgenin çoğu kesimleri sıcak ve kurudur. Özelliği hava ve kandır. İlkbahar ve çocuğa karşılık gelmektedir. Doğu, bu bölgeye aittir ve rüzgârı güneydir. Saati 1., 2. ve 3.'dür. Kuvveti ise kuvvetlerden tabiî ve sindirici kuvvettir. Zevklerden ise tatlıya, yıldızlardan Ay ve Zühreye karşılık gelir. Burçları ise Hamel, Sevr ve Cevzâ'dır.

2. Bölge:

Bu bölgenin çoğu kesimleri nemli ve sıcaktır. Özelliği ateş ve öddür. Yaz ve gençliğe karşılık gelmektedir. Teymen bu bölgeye aittir. Rüzgârı Sabâdır. Saati 4., 5. ve 6.'dır. Beden kuvvetlerinden nefsânî ve hayvanî kuvvetlere karşılık gelmektedir. Tatlardan ise acı bunun karşılığıdır. Yıldızlardan Merih ve Güneşe karşılık gelir. Burçları ise Sertan, Esed ve Sünbüle'dir.

3. Bölge:

Bu bölgenin çoğu kesimleri soğuk ve nemlidir. Özelliği toprak ve siyah sudur. Sonbahara ve orta yaşa karşılık gelmektedir. Cerbâ bu bölgeye aittir. Saati 7., 8. ve 9.'dur. Kuvvetlerden tutma gücüne, tatlardan ise ekşiye karşılık gelmektedir. Yıldızlardan Zühal, burçlardan Mizan, Akreb ve Yay bunun karşılığıdır.

4. Bölge:

Bu bölgenin çoğu kesimleri soğuk ve kurudur. Özelliği su ve balgamdır. Mevsimlerden kışa ve büyük, olgun kişiye karşılık gelmektedir. Magrib bu bölgeye aittir. Saati 10., 11. ve 12.'dir. Tatlardan tuzlu, yıldızlardan Müşteri ve Utarid, burçlardan ise Cedy, Delû ve Havt bu kuşağın karşılığıdır. Kuvvetlerden ise savunma kuvvetine karşılık gelmektedir.

137

O. Dünyanın Tuhaf Yapıları

1. Mısır'da iki adet kalın piramit:

Bunlardan her biri 400'er zirâ' uzunluğundadır. Her iki piramit de yükseldikçe incelmektedir. Bunların her ikisi de mermerden yapılmadır. Uzunlukları 400'er zirâ'; enleri de 400'er zirâ''dır. Bu ölçüler melik (sevde) zirâ'sı[81] iledir. Piramitlerin üzerlerindeki bir tabakaya sihirli, garip işaretlerle tıp ve yıldız ilmine dair bir takım şeyler yazılmıştır. Bunların Sultan Batlamyus Kâlûzî döneminden oldukları söylenmektedir; ama işin doğrusunu Allâh bilir. Bu yazıda: *"Bu ikisini ben inşa ettim. Mülkünde kuvvetli olan birisi de bunları yerle bir etsin. Zira yıkmak yapmaktan daha kolaydır. Ancak dünyanın haracı onun yıkımına kalmaz."* yazmaktadır.

Bu iki büyük piramitin civarında 110 adet daha küçük piramit olduğu söylenmektedir.

Bana İbn Tûlûn'un kölesi İsmail b. Yezîd el-Mühellebî (Kâtib-i Lü'lü') şöyle dedi: "Ahmed b. Tûlûn'un katibi Ebî Abdullâh Vâsıtî ile beraber küçük piramitlerden büyüğüne doğru yola çıktık. Beraberimizde ölçme aleti vardı. Piramitin yayıldığı alanı 10 deve ağılı olarak ölçtük. Yanımda bulunan köle kazmasıyla birinci taştan duvarı kaldırdı. Burada kırık kum parçaları vardı. Sonra ikinci duvarı kaldırdı ve bu kez üçüncü duvara ulaştı. O duvarda yontulmuş bir pencere vardı. Bu duvarı da kaldırınca bir alana çıktık. Bu alan 40 zirâ'ya 40 zirâ'dır.

138

İçerisinde 40 yatak odası bulunmaktadır. Bu odalar hem kuzeye, hem güneye, hem batıya ve hem de doğuya bakmaktadır. Bu bina taştan yapılmadır ve yine taştan yapılma kapılara dayanmaktadır. Doğudakini açtığımızda, orada bir testi bulduk. Bunun akikten yapılma ve domuz şeklinde bir tepesi vardı. Bu domuz içi doldurulmuş ve bir mumya-

81 Sevde Zirâ' (Siyah Zirâ), daha çok İspanya ve Magrib ülkelerinde kullanılmakta olup, Türkiye'deki çarşı arşını boyundadır. İlk defa Abbasî halifesi Me'mun tarafından kullanıma sokulan bu ölçü, 24 parmak genişliğinde, yaklaşık 54.04 cm'dir.

ydı. Batı ve güneydeki odaları açtığımızda ise doğudaki odada bulunanlara benzer şeyler bulduk. Buradaki testilerin başları değişikti. Alanda insan suretinde örtülü kadınlara benzeyen 360 adet heykel vardı. Daha sonra Kıble yönüne düşen odayı açtık ve orada siyah sert bir taş ve onun altında kapağı bulunan bir dibek taşı bulduk. Onun baş tarafını kontrol ettiğimizde kurşun ile kaplanmış olduğunu gördük. Bu nedenle üzerindeki kurşun eriyinceye kadar ateş yaktık. Onu açtığımızda, içerisinde ölü bir yaşlı adam ve yaşlı adamın başının altında da bir resim olduğunu gördük. Bu resimde beyaz inciden bir levha vardı. Yakmış olduğumuz ateş bu levhaya zarar vermişti. Ölünün üzerinde bulunan levha da siyaha dönüşmüştü. Bu levhayı aldık ve bitiştirdik; daha sonra iki resim daha bulduk. Bunlardan birisi, bir elinde yılan bulunan bir adama aitti. Diğerinde ise bir elinde âsa bulunan eşek üzerinde bir adam resmi vardı. Bu odanın diğer köşesinde ise elinde bir değnek taşıyan deve üzerinde bir insan resmi bulduk. Bunların hepsini aldık ve Ahmed b. Tulun'a hediye ettik. Ahmed b. Tulun da bir zanaatkâr çağırdı ve bu levhaları tamir ettirdi. Toplanarak bu resimlerin Musa (a), İsa (a) ve Hz. Muhammed (a)'e ait oldukları kararına vardık. Ahmed b. Tulun testilerin birini aldı; bunu Katip Ebâ Abdullâh'a verdi. Bu testilerden birini de bana verdi ve ben bu testiyi evime götürdüm. Tekrar geri dönerek mumyanın bulunduğu odaya vardım. Burada bir şey nefes alıyordu. Bu nefes alan şeyi ortaya çıkarıncaya kadar bu nefes almalar devam etti. Bana nefes alıyor hissi veren şey elbiselerin uç kısımlarıydı ve bu kısımlar birbirlerine temas ediyordu. Bunları biraz eşeleyince, mumyaya tutturulmuş olduklarını farkettim. Elbiselerin uçlarını sonuna kadar söktüğümde, mumyalı cesetten bir damla kanın damladığını gördüm; fakat hâlâ bunun nasıl olduğunu anlamış değilim. Muhakkak Allâh bütün bunları bilmektedir.

Yukarıdakine benzer bir bina da Rum ülkesinin İskenderiye şehrinde bulunmaktadır. Bu binanın 300 senelik bir zamanda inşa edildiği söylenmektedir. Buranın halkı 70 sene boyunca burada ikâmet etmiştir. Gündüzleri burada yürüyen kimse yoktur. Zira burada oturan insanlar ancak karanlık bir geçidi kullanmakta; gündüzleri, surların ve camdan yapılma, deniz kenarında yengeç üzerine inşa edilmiş minaralerin beyazlığını görmekten korkmaktadırlar.

139

Burada kendi halkından başka, Allâh'a ibadet eden 600.000 Yahudi de bulunmaktadır.

2. Minf şehri:

Minf, firavunların şehridir. Firavun buraya yerleşmişti. Şehrin etrafına 70 kapı yaptırdı. Ayrıca yine şehrin etrafına demirden ve bronzdan bir sur inşa ettirdi. Bu şehrin altında geçen dört adet de nehir bulunmaktadır.

Firavunların diğer şehirleri Mel'ab-ı Fâmiye, Tedmür, Ba'albek, Leddü ve Bâb-ı Ceyrûn'dur.

3. Mısır topraklarında Aynu Şems'te bulunan iki adet sütun:

Bu tarz sütunların geri kalanları da buradaydı. Her bir sütunun başında kurşundan yapılma bir halka vardır. Bu halkanın altından su damlamaktadır. Damlayan bu su, sütunun yarısına kadar gelmekte ve sabah-akşam kesilmemektedir. Zira bu yeşil sütunun konulduğu yer nemli olduğundan damlayan su yere ulaşmamaktadır. Bu sütun Huşenk'in inşa etirmiş olduğu binaladandır.

4. Ahvaz'daki Sus kalesi:

Bu kale, kalenin üzerinde bulunan bir kaledir. Bunun benzeri bir kale Sûsu'l-Aksâ'dadır. Bu ikisi de Hûşenk'in binalarındandır.

5. Ruhâ kilisesi:

Rumlar Ruhâ kilisesinden daha kıymetli başka kilisenin olmadığını söylerler.

6. Menbic kilisesi:

Ahşaptan yapılma kiliseler içerisinde Menbic kilisesinden daha değerlisi yoktur.

7. Kusyân:

Mermerden yapılma binalar içerisinde Antakya'daki Kusyan'dan daha kıymetlisi yoktur.

8. Hıms kilisesi:

Taş örme kiliseler içerisinde Hıms kilisesinden daha kıymetlisi yoktur.

9. Kisra'nın Medâin'deki eyvanı:

Ben de diyorum ki; kerpiç örme binalar içerisinde Kisra'nın Medâin'deki eyvanından daha kıymetlisi yoktur.

Buhterî der ki:

– Eyvan acaip bir bina şeklindeydi
Gezinin Er'as ve Celbis tarafında.

– Müşmehar'ın minareleri sivrilir
Bunlar Radva ve Kuds tepelerin de yükselir.

– Bu minareleri insler cinler için mi yaptı,
Yoksa cinler insler için mi yaptı, anlaşılmaz.

140

10. Behramcur'un Kûfe'de bulunan eyvanı:

Şair der ki:

– Oranın övünç eserlerini Kahtan kabileleri inşa etti
Onların sözleri de Behramcur'dadır.

– Havernak'ın eyvanının içinde ise
Meliklerin resimleri ile bir sedir vardır.

11. Tuster'deki Şâdur'un şehrinde bulunan bina:

Taştan yapılma binalar arasında Tuster'deki Şâdur'un şehrinde bulunandan daha kıymetlisi ve daha sağlamı yoktur. Çünkü bu bina kaya üzerine kuruludur. Ayrıca direkleri demirden, döşemeleri ise mermerdendir.

12. Cevb Şibdâr:

Burası dağda bulunan bir çukurdur.

13. Yecüc ve Mecüc kalıntıları:

141

P. Yecüc ve Mecüc Seddi'nin Özellikleri

Bana tercüman Sellâm'ın bildirdiğine göre, Vâsık Billâh, Zülkarneyn'in inşa ettiği binaya benzer bir binayı, fethedildiği dönemlerde Yecüc ile Mecüc arasında bulunan Menâmih'de görmüştür. Vasık Billâh, buraya gidecek bir adam talebinde bulundu. Bununla, bu binayı gün yüzüne çıkarmak istedi. Eşnas[82] bu işi tercüman Sellâm'dan başkasının yapamayacağını söyledi. Zira o üç ayrı lisan konuşabiliyordu. Bu şekilde söylenildikten sonra Vâsık, tercüman Sellâm'ı çağırdı ve kendisine: *"Ben bu seddi belirginleşinceye kadar ortaya çıkarmanızı ve bununla ilgili haberi de bana bildirmenizi istiyorum."* dedi. Kendisine yardımcı olarak da 50 tane genç adam, bana ise 5.000 dinar, ayrıca benim ücretim olarak da 10.000 dinar para verdi. Adamlarına ise her bir adam karşılığı olarak bana 50.000 dirhem para ile yıllık erzakın vermelerini emretti. Lebâbid'in adamlarından hazırlanmalarını ve Edîm'de gecelemelerini istedi. Bu adamlar eyer örtüsü ile tahtadan yapılma üzengiler kullanıyorlardı. Vasık su ve erzak taşımada kullanmak üzere 200 adet de katırı beraberimize verdi. Vâsık Billâh'ın, yolumuz üzerinde bulunan Tiflis'te yaşayan Erminiyye'nin hükümdarı İshak b. İsmail'e verilmek üzere kaleme aldığı mektupla beraber Samarra'dan ayrıldık. Erminiyye topraklarının hükümdarı olan İshak ise Serîr bölgesinin hükümdarına verilmek üzere bir mektup kaleme aldı. Serîr topraklarının hükümdarı ise Lan hükümdarına verilmek üzere bir mektup yazdı. Lan hükümdarı falan şaha, falan şah da Hazar bölgesinin hükümdarı olan Tarhan'a verilmek üzere bir mektup yazdı. Biz Hazar bölgesinin hükümdarının yanında bir gece ve bir gün kalarak bunları gören beş tanıkla yüzleştik. Onun yanından ayrıldıktan sonra 26 gün boyunca yürüdük. Bu yürüyüşün ardından Sevdâ topraklarından Muntana'ya vardık.

142

Yolculuğumuzun son bölümüne başlamadan önce yanımıza sirke aldık. Zira yolumuzun kimi yerlerinde kötü kokularla karşılaşıyor ve bu

82 Yakubî'de bu şahıstan Eşnâs et-Türkî olarak bahsedilmektedir. Bkz: Yakubî, *Ülkeler Kitabı*, 22

durumlarda yanımıza aldığımız bu sirkeyi kokluyorduk. Bu şekilde 10 gün boyunca ilerledik. Daha sonra harap olmuş bir şehre vardık. Bu şehirden ayrıldıktan sonra 20 gün daha yürüdük ve yolda gördüklerimize bu harap şehrin durumunu sorduk. Bu insanlar, bu şehirlere Yecüc ile Mecüc'ün geldiğini ve buraları harap ettiğini söylüyorlardı. Daha sonra dağın yakınında bulunan kalelere ulaştık. Bu kaleler seddin kimi bölümlerini oluşturmaktadır. Bu kalelerde Arapça ve Farsça konuşan, mescidleri ve Kur'an okulları bulunan, Kur'an okuyan, İslâm dininde bulunan bir halk ile karşılaştık. Bize "nereden geldiğimizi ve bizi kimin gönderdiğini" sordular. Bu soruya biz "Emîrü'l-Mü'minîn" cevabını verdik. Bu cevaba şaşırmış olmalılar ki: "Emîrü'l-Mü'minîn mi?" diye bir soru sordular. Biz de "Evet" cevabını verdik. Bunun üzerine "Emîrü'l-Mü'minîn'in yaşlı mı yoksa genç mi olduğuna" dair bir soru sordular. "Genç" olduğunu söyleyince buna da şaşırdılar. Bunun üzerine "nerede oturduğunu" sordular. Biz de Irak'ta, Samarra denilen bir şehirde ikâmet ettiğini söyledik. Bunun üzerine bugüne kadar hiç böyle bir isim duymadıklarını söylediler. Burada bulunan kalelerden ikisi arasında bulunan mesafe 1 veya 2 fersahlık bir mesafedir. Bunun ya biraz azıdır veya bir miktar çoğudur. Daha sonra Eyke adı verilen ve 10 fersahlık bir alana yayılan bir şehre vardık. Bu şehrin demirden bir kapısı vardı ve bu kapı üst tarafından açılmaktaydı. Şehrin içerisinde tarlalar ve değirmenler bulunmaktadır. Burası Zülkarneyn'in askeri ile birlikte yerleşmiş olduğu şehirdir. Burası ile seddin bulunduğu yerin arası yürüyerek 3 günlük bir mesafedir. Sed ile burasının arasında kaleler ve köyler vardır. Buraları 3 günlük bir sürede geçtikten sonra yolculuk sona erdi ve sedde ulaştık. Burayı dağlar çevrelemektedir. Yecüc ile Mecüc'ün bu dağlarda olduğu söylenmektedir. Yecüc ve Mecüc iki ayrı gruptur. Söylenildiğine göre Yecuc, Mecüc'den daha uzundur; ve yine söylenildiğine göre onlardan birinin boyu 1 ile 1.5 zirâ' arasındadır. Daha sonra üzerinde kale bulunan bir dağa vardık. Zülkarneyn'in inşa etmiş olduğu bu sed, iki dağ arasında genişliği 200 zirâ' olan bir yoldur. Burası onların dışarıya çıktıkları ve yeryüzüne dağıldıkları yoldur. Bu seddin temelini 30 zirâ' olarak kazdılar. Temeline demir ve bakır koydular. Bu şekilde atılan temel yer hizasına kadar ulaştı. Daha sonra iki sütun yükselttiler. Bu direkler yolun dağ tarafına denk düşen yerdeydi. Bu direklerin genişliği 25 zirâ', kalınlığı ise 50 zirâ'dır. Dipten itibaren dışarıdan görünen uzunluk, kapının

dışından 10 zirâ'dır. Bu direklerin her biri bakırla karıştırılmış demirden mamul tuğlalarla inşa edilmiştir. Bu tuğlalar 1.5 zirâ'ya 1.5 zirâ' ebatındadır. Kalınlığı ise 4 parmaktır. Basamaklar demirdendir ve bunların iki ucu direklerin üzerindedir.

143

Bunun uzunluğu 125 zirâ'dır. Basamaklar bu iki direğin üzerine bindirilmektedir. Bunların her biri 10 zirâ' miktarında ve 5 zirâ' genişliğindedir. Basamakların üst kesiminde bakırdan demir tuğlalı dağa doğru bir bina bulunmaktadır. Uzunluğu göz alabildiğinedir. Bu bina basamakların üzerinden yaklaşık 60 zirâ' civarındadır. Bu binanın üstünde bir mazgallı siper vardır. Her bir mazgallı siperin bir tarafında birbirlerine karşı kıvrık durumda bulunan iki yükselti bulunmaktadır. Bu mazgallı siperlerin uzunlukları 5'er zirâ', enleri ise 4'er zirâ'dır. Bu binanın üzerinde 37 adet mazgallı siper bulunmaktadır. Demir kapının iki adet takılı kanadı vardır. Her bir kanadın genişliği 50 zirâ'dır. Bunların yükseklikleri 75 zirâ', kalınlıkları ise 5 zirâ'dır. Bu iki kanat, eşiğin üzerinde dönecek şekilde yerleşiktir. Kapıdan veya dağdan rüzgârın girmesi imkânsızdır. Zira sanki Allâh tarafından yapılmış gibidir. Kapının üzerinde asma bir kilit bulunmaktadır. Bu kilidin uzunluğu 7 zirâ', kalınlığı ise dairevî şekilde 1 kulaç gelecek kadardır. Bu kilidi iki adam kaldıramamaktadır. Bu kilidin yerden itibaren yüksekliği 25 zirâ'dır. Kilidin hemen hemen 5 zirâ' kadar üzerinde bir kilit daha vardır. Bunun uzunluğu diğer kilidin uzunluğundan daha fazladır. İki kulpunun uzunluğu 2 zirâ'dır. Kilidin üst tarafında asılı vaziyette duran bir anahtar bulunmaktadır. Bu anahtarın uzunluğu 1.5 zirâ'dır. Bu anahtarda 12 adet diş vardır ve her bir diş diğerine lehimlidir. Anahtarın dairevî hareketi 4 karıştır. Bu dairevî hareketin oluşturduğu alanın uzunluğu 8 zirâ'dır. Yuvarlak olan kesim ise 4 karıştır. Anahtar bir zincire bağlıdır. Zincirin bağlı bulunduğu halka tıpkı mancınık halkası gibidir. Kapının basamaklarının genişliği 10 zirâ'dır. Merdiven sahanlığı, direklerin alt taraflarının dışında 100 zir'â'dır. Bunların açık olan tarafları 5 zirâ'dır. Bunların hepsi sevde zirâ'sı ile ölçülmüştür. Bu kapılarla birlikte bu iki kalenin karşılıklı alanları 200 zirâ'a'ya 200 zirâ'lık bir alanı kaplamaktadır. Bu iki kale kapısının üzerlerinde iki ağaç vardır. Bu iki kale arasında aynı zamanda bir tatlı su

kaynağı bulunmaktadır. Bu kalelerden birisinde bir inşaat aleti vardır. Bu alet ile bu sed inşa edilmiştir. Bu aletin üzerinde demirden çemberler ve yine demirden kepçeler vardır. Demirden çemberlerin konulduğu yerlerin her birinde sabun tencereleri gibi dörder tencere bulunmaktadır. Burada ayrıca tuğla kalıntıları da vardır. Bunların kimileri kimilerine yapışmış ve pas bağlamıştır.

144

Bu kalelerin hükümdarı pazartesi ve perşembe günleri ata binmekteydi. Onlar, tıpkı halifelerin hilâfeti miras olarak bırakmaları gibi bu kapıyı kendilerinden sonra gelenlere miras bırakıyorlardı. Hükümdar beraberindeki üç atlı adamla birlikte geliyordu. Elinde demirden bir âsa vardı. Kapılarla birlikte bir de dereceler vardı. Bu derecelerle en üst dereceye doğru ilerlenmektedir. İlk gün öncelikle kilit bir darbe ile kırılır. Daha sonra eşek arısı sesine benzeyen bir haykırış duyulur ve daha sonra sakinleşir. Sırtına gelindiğinde de bir başka darbe ile buraya da bir darbe vurulur; bu kez feryadı ilkinden daha şiddetli olur ve daha sonra yine sakinleşir. İkindi vakti geldiğinde, bir başka darbe daha vurulur ve bu kez de bir önceki gibi bir gürültü çıkar. Sonra kral ve adamları güneşin batışına kadar otururlar. Daha sonra tekrar kilide vurup ses çıkararak buradan ayrılırlar. Bu ses kapının ardından duyulur. Biliniz ki, burada bir kızgınlık vardır. Buradakilerle oradakiler bu kapı hakkında konuşmazlar.

Buranın hemen yakınında, 10 fersaha 10 fersahlık bir mesafede büyük bir kale vardır. Bu kalenin girintileri 100 fersahtır. Sellâm şöyle dedi: "Kale halkından orada hazır bulunanlara: "Bu kapıdan bugüne kadar ayıp olan bir şey ortaya çıktı mı hiç?" diye sordum. Bana: "Hayır! Yeryüzünde bulunan ve ince bir ipe benzeyen şu izin haricinde bir şey görmedik."dediler. Onlara: "Böyle bir şeyden çekinin" dedim. Bunun üzerine: "Çünkü bu kapının kalınlığı İskender zirâ'sıyla 5 zirâ'dır. İskender zirâ'sı da 1.5 sevde zirâ'sına karşılık gelmektedir." dediler. Sellâm şöyle dedi: "Yaklaştım ve saklanmış olduğum yerden çıktım; yarığın olduğu yeri çizdim. Buradan bir mendilin içerisine 1 dirhemden bir miktar fazlasını Vâsık Billâh'ın görmesi için aldım. Bu kapının kanatlarından sağ tarafta bulunanın üzerinde Kur'an diliyle şu ibare yazılıdır: *"Al-*

lâh'ın va'di geldiğinde onu yerle bir eder, Allâh'ın va'di gerçektir."[83] Daha sonra binayı inceledik. Bu binanın çoğu kesimi koyu sarı, bazı yerleri ise demirden koyu siyah kaplıydı. Dağda, içerisinde kapıların döküldüğü kazılı bir yer vardı. Bunun dışında bakırın karıştırıldığı bir çukur vardı. Ayrıca bir de bakır ile kurşunun birbirine karıştırıldığı bir yer daha vardı.

145

Tencerelerin içlerinde bir şey yoktu. Her bir tencerenin üç kulpu bulunmaktaydı. Bu tencerelerin bulundukları yerlerde zincirler ve kancalar vardı; bunlar sayesinde bakır, surların üst taraflarına uzatılabiliyordu. Buraya geldiğimizde, karşımıza çıkan insanlara Yecüc ve Mecüc'den birisini görüp görmediklerini sorduk. Burada bulunanlar, dağın üzerinde birkaç kez gördüklerini söylediler. Bu esnada bir rüzgâr esti ve onları, onların yanlarına attı. Adamın boyu göz kararıyla 1.5 karış kadardı. Dışarıdan da dağ, düz ve tekin görünmüyordu. Dağda ne bir bitki, ne bir hayvan ve ne de bir ağaç ve buna benzer bir şey vardı. Burası çöle benzeyen bir dağdı ve görüntüsü dümdüz bir beyazlıktı.

Delilleri yanımıza alarak Horasan kasabasına doğru buradan ayrıldık. Buranın melikine "Leb" deniliyordu. Daha sonra bu bölgeden çıktık ve melikine "Tabânuvvîn" denilen bölgeye vardık. Bu kişi haraç almaktaydı. Bunun yanında günlerce kaldık. Bu mevkiden Semerkand'a varıncaya kadar yürüdük. Bu yürüyüş sekiz ayımızı aldı. Buradan Esbîşâb'a vardık. Buradan Belh nehrine doğru yolumuzu çevirdik ve bu yoldan Şerûsene'ye[84] vardık. Daha sonra önce Buhara'ya, sonra Tirmiz'e ve onun ardından da Nişabur'a vardık. Burada yanımızda bulunan adamlardan birisi rahatsızlığı dolayısıyla vefat etti. Yola beraber çıktığımız adamlardan 22'si yolda vefat etti; bunları elbiseleri ile beraber gömdük; kimisi hastalandı, onu da hastalandığı yerde bıraktık. Dönüş yolumuzda 14 kişi vefat etti. Nişabur'a vardığımızda 14 kişi kalmıştık. Kalede bulunan dostlarımız bize yetecek kadar erzak vermişlerdi. Daha sonra Abdullâh b. Tahir'in yanına vardık. O bana 8.000 dirhem para

83 *Kur'an*, 18/(Kehf)/98

84 Bu ifade ile muhtemelen Uşrûsene'yi kastetmektedir.

ile yanımda bulunan her bir adama 500 dirhem verdi. Her bir gün için atlılara 5, yayalara ise 3 dinar ödedi. Yanımızda bulunan katırlardan sadece 23 tanesine geçiş izni verdi. Sonunda Samarra'ya vardık. Ben Vâsık'ın makamına girdim. Olayları ve gördüklerimi ona anlattım ve kapıdan almış olduğum demiri ona verdim. Vâsık, Allâh'a hamdettikten sonra sadaka vermeye başladı ve 1.000'er dinar para verdi. Seddin bulunduğu yere varışımız 16 ayı bulmuştu. Dönüşümüz ise 12 aylık bir süreyi aldı.

İşte bu haberi bana tercüman Sellâm anlattı. Ali, bunu Vâsık Billâh'ın yazdırdığı kitaba aktardı.

146

R. Ülkelerin Tabiatlarında Bulunan Garip Durumlar

Tibet'e giden kişi belli bir sebep olmaksızın kendini gülmekten alıkoyamaz ve kendisini mutlu hisseder. Bu durum buradan çıkıncaya kadar sürer.

Müslümanlardan birisi Çin'in dışında kalan Şîlâ denilen yere gittiğinde buralarda altının çok olduğunu görür. Buraların güzelliğinden dolayı da yerleşir. Tabiî ki buradan da dışarıya çıkmaz.

Musul'da ikâmet eden birisi burada kuvvet bulur.

Ahvaz'a yerleşen biri ise aklını kaybeder, eksik kalır; çünkü burası kızıl ve humma hastalıklarının bulunduğu bir bölgedir. Burada bu hastalıklara tutulmayan birisi yoktur. Câhız'a ulaşan çok sayıda sözlü rivayet vardır. Bu rivayetlere göre yeni doğanlar bile hummalı olarak doğmaktadırlar. Ahvazlılar böyle hastalıklı insanları yerleşim yerlerinden uzakta bulunan Tâun dağında toplamaktadırlar. Bunların evlerinde öldürücü akrepler vardır. Buralarda bulunan güzellikler kimi zaman değişir. Bu durum Antakya'da da böyledir.

Zenc bölgelerine giren kişi uyuz olmaktan kurtulamaz.

Yaz aylarında Massîsa'da çok oruç tutan birisi siyah sarılığa tutulur. Bazen de deli olur.

Bahreyn'de oturan kişinin dalağı büyür ve sararır.

147

Rasûlullâh (a)'ın şehrinde yürüyen kişi, burada tatlı ve hoş bir koku ile karşılaşır.

Fars topraklarından Şiraz'da da tatlı bir koku vardır.

Bugüne kadar hâkimler demişlerdir ki:

Yaratılış olarak şehirlerin en güzeli Rey'dir. Buranın çok gizemli tarafları vardır.

Şehirler içerisinde yapım olarak en güzeli ise Cercân'dır.

Eski zamanlarda ve yenilerde yeri en güzel olan Cündeysâbûr'dur. Zira bu şehrin güzel nehirleri vardır.

Aynı şekilde Merv de bu güzel şehirlerden birisidir. Onun da zarif yiyecekleri ve su sarnıçları vardır.

Bunlardan bir başkası ise Gûta'dır. Buranın iki vadisi vardır.

Bunlardan bir başkası Mendâm'dır. Burada 40 gün boyunca soğan yenir; bu da yüzü güzelleştirir.

Bunlardan biri de Nasîbîn'dir. Burada Hirmas nehri vardır.

Bunlardan birisi de Saymara'dır. Bu şehrin iki kalesi vardır.

Bunlardan bir tanesi Basra'dır. Basra'nın iki nehri vardır.

Bunlardan biri Fâris'tir. Buranın inşaatçı bir halkı vardır.

Müsteşraf ve Şehrizur da bu güzel şehirlerdendir. Bu şehirlerin her bir tarafında bağlar ve bahçeler bulunmaktadır.

Meyan'da bir nehir vardır.

Bunlardan başka Medâin, Sûs, Düceyl, 4 vadi arasında bulunan Tüster, Mesrukan, Mehruban, Bâsiyân, Nihâvend, İsfahan ve Belh dünyanın güzel şehirlerindendir.

Temizlik, büyüklük, güzellik ve şeref bakımından Cebel-i Soğd'da bulunan Semerkand'dan daha güzeli yoktur. Hudayn b. Münzir er-Rakkâşî bu şehri şöyle benzetmektedir: *"Burası yeşil gökyüzü, sarayları İşrak yıldızları, nehirleri güçlü kollar, surları güneş gibidir."* Kubad meliki şöyle demektedir: *"Memleketime Medâin, Sâbûr, Erracân, Rey, Nihâvend, Hulvan ve Mâsebezân'ın meyvelerini bol bol getiriyorum."*

1. Suların Hal Değiştirmesindeki Gariplikler

Yemen'deki bir dağın en diplerinden bir su kaynamaktadır. Bu su dağa doğru akmakta ve yeryüzüne ulaşmadan önce donmaktadır. Bu akıntı daha sonra Şebbu'l-Yemânî'ye doğru ilerlemektedir.

Bunun dışında Azerbaycân'da bir vadi vardır. Bu vadiden bir su akmakta, bir miktar ileride bu su taşlaşmaktadır. Akıntı da kayalık alanlara doğru ilerlemeye devam etmektedir.

2. Dağların Garip Halleri

Cebelü'l-Arc adında bir dağ vardır. Bu dağ, Mekke ile Medîne arasındadır. Bu dağdan Şam arazisine, oradan Lübnan'a, Hıms'a, Senir'e ve Dımaşk'a kadar varılır. Buralardan da Antakya'ya, Lukâm olarak adlandırılan Massîsa dağlarına ve hatta Malatiyye dağlarına, Şimşat'a, Kâlîkalâ'ya, Hazar denizine ve oralardan "Kubuk" olarak adlandırılan Bâbu'l-Ebvâb'a kadar varılır.

3. Kisrâ'nın Hicâbı

Kisra 5 değişik yüzden hicab ederdi:

1. Şam'dan ve Heyt'ten gelenler,
2. Hicaz ve Uzeyb'den gelenler,
3. Fâris ve Sarîfîn'den gelenler,
4. Türk beldeleri ile Hulvan'dan gelenler,
5. Hazar, Lân ve Bâbu'l-Ebvâb'dan gelenler.

Onların durumları yazılır ve onlar için bir emir verilinceye kadar ayakta dikilirlerdi.

149

S. Nehirlerin Çıkış Yerlerine Dair

1. Ceyhun nehri:

Belh bölgesinin bir nehri olan Ceyhun, Tübbeb dağlarından çıkmaktadır. Bu nehir Belh, Tirmîz, Kürtlerin bir şehri olan ve köyleri bulunan Husâsek, Âmul, Herâmirî, Firber ve Harezm şehirlerinden akarak geçer, Cercân denizi ile Kurden gölüne dökülür.

2. Mihran nehri:

Sind bölgesinin bir nehri olan Mihran, Şakınân dağlarından çıkmaktadır.

3. Sind nehri:

Sind nehri ise Ceyhun nehrinin bir koludur ve bazı Hint toprakları kendisine nisbet edilir. Mansûra'dan geçerek Bahru'ş-Şarkî'l-Kebîr'e dökülür. Bazı Hind nehirleri de buna katılmaktadır.

4. Fırat nehri:

Kâlîkalâ yöresinin bir nehri olan Fırat nehri Rum topraklarından geçmektedir. Pek çok akarsu bu nehre katılmaktadır. Örneğin, Şimşat bölgesinin bir nehri olan Arsinâs buna katılmaktadır. Fırat nehri, önce Kemah'a gelir; Malatiyye'den iki mil ilerler. Buradan Cebeletâ'ya ve Sumeysat'a ulaşır. Buradan itibaren gemileri ve gemilerle dolaşanları taşımaya başlar ve Irak bölgesinin ekilebilir arazilerine (Sevâd) ulaşır. Bu nehirden bazı küçük nehirler Bağdat'ın ekilebilir arazilerinde kollara ayrılmakta ve Dicle'ye dökülmektedir. Fırat'tan ayrılan bazı kollar ise Kûfe'ye yönelir ve bu bölgenin ekilebilir arazilerini baştan başa geçer. Fırat nehri Medâin'in alt kesimlerinde Dicle'ye dökülür.

5. Dicle nehri:

Dicle'nin çıkış yeri ise Âmid dağlarındandır. Selese dağlarından geçerek ilerler. Tıpkı Fırat gibi o da sularını Erminiyye bölgesinde bulunan pekçok su kaynağından almaktadır.

150

Daha sonra Beled'e varır. Buradan itibaren sularında gemiler ve gemilerle yolculuk edenler dolaşmaya başlar. İki Zap suyu, iki farklı nehir ve iki başka akarsu bu nehrin sularına katılmaktadır. Daha sonra Dicle, Übülle nehri ile birleşmekte; bu iki nehrin birleşimi de Doğu denizine katılmaktadır.

6. Ras nehri:

Erminiyye bölgesinin bir nehri olan Ras nehri, Kâlîkalâ'dan doğmakta, Arran'dan geçerek Arran nehrine katılmaktadır. Daha sonra Versan'dan geçer ve Mecma' denilen yere ulaşır. Mecma' iki denizin birleştiği yerdir ki, Allâh-u Teâlâ bu noktayı yüce Kur'an'da belirtmiştir.[85] Burada Hû ve Kurru nehirleri birleşir. Bu iki nehrin arasında Baylekan nehri vardır. Bu iki nehir bir araya gelir ve Cercân denizine dökülünceye kadar beraber akarlar.

7. İsbîdrûz nehri:

İsbîdrûz nehrinin çıkış yeri Sîser şehrinin kapısının yanıdır.

8. Şâhirûz nehri:

Şâhirûz nehrinin çıkış yeri ise Tâlekân bölgesinin bir şehri olan Rey şehridir. Bu iki nehir birleşir ve Cercân denizine dökülür.

9. Zâbeyn nehirleri:

Zâbeyn nehirlerinin çıkış yeri Erminiyye dağlarıdır. Zâbeyn nehirleri Dicle'ye dökülmektedir. Büyük olanı Hadîse, küçük olanı ise Sîn şehrinde denize dökülür.

Şair İbn Müferriğ der ki:

– Sahip olduklarıyla ve vefasız yaşadı
Allah'ın katlettiği bir kul olarak öldü.

85 *Kur'an*, 18/(Kehf)/60

10. Nehrevân nehri:

Nehrevân nehrinin çıkış yeri Erminiyye dağlarıdır. Bâb-u Salvî'ye uğrar. Bâb-u Salvî oralarda "Tamarra" olarak adlandırılmaktadır. Bu nehir küçük nehirlerle beslenmektedir. Bâcisrâ'ya vardığında "Nehrevân" olarak adlandırılmaya başlar. Cebbul'un alt kesimlerinde Dicle'ye dökülmektedir.

11. Habur nehri:

Habur nehrinin çıkış yeri Ra'sü'l-Ayn'dır ve Hirmas nehri de ona katılmaktadır. Bu nehir Karkîsiyâ'da Fırat sularına karışır.

12. Hirmas nehri:

Hirmas nehrinin çıkış yeri ise Tûr-i Abdîn'dir. Suları Habur nehrine dökülmektedir.

13. Belîh Nehri:

Belîh nehrinin çıkış yeri Harran bölgesinde bulunan Aynu'z-Zehbâne'dir. Rakkatü'l-Avcâ'nın aşağı kesimlerinde Fırat'a dökülmektedir.

151

14. Sarsâr nehri:

Sarsâr nehrinin çıkış yeri Hirmas denilen bölgedir. Hadr bölgesinden geçer ve Dicle'ye dökülür.

15. Nil nehri:

Mısır bölgesinin bir nehri olan Nil'in doğduğu yer Yemen'de bulunan Kamer dağıdır. Ekvator dairesinin arka kısmında kalan Bahreteyn'e dökülmektedir. Bu nehir Nûbe arazisini dolaşarak Mısır topraklarına gelir. Bazısı Dimyat bölgesinde Rum denizine dökülmekte, geriye kalanı ise bir kola ayrılarak Fustat'a kadar gelmektedir. O da bu civarda Rum denizine dökülmektedir.

16. Düceyl nehri:

Ahvaz bölgesinin bir nehri olan Düceyl'in çıkış yeri İsfahan topraklarındadır. Bu nehir Şarkî denizine dökülmektedir.

17. Cündeysâbûr nehri:

Üzerinde Zab köprüsünün bulunduğu Cündeysâbûr nehrinin çıkış yeri de İsfahan'dır. Bu nehir Ahvaz bölgesinin bir nehri olan Düceyl nehrine dökülmektedir.

18. Sûs nehri:

Sûs nehrinin çıkış yeri Dinever'dir. Bu nehir de Cündeysâbûr nehri gibi Ahvaz bölgesinin bir nehri olan Düceyl nehrine dökülmektedir.

19. Mesrukan nehri:

Mesrukan nehri Şâdrevân-ı Tuster denilen bölgenin yukarı taraflarında Duceyl'den ayrılır ve Şarkî denizine dökülür.

20. Zerîn Rûz nehri:

Zerîn Rûz nehrinin çıkış yeri İsfahan vadisidir. Bu bölgede bulunan yerleşim yerlerini bu nehir sulamaktadır. Bu yerleşim yerlerinin sayısı 17'dir. Daha sonra kumlu arazide izi kaybolur. 60 fersah ileride bulunan Kirman'da, içerisinde bir mağara bulunan bir arazide tekrar gün yüzüne çıkar. Bu kez Kirman bölgesinin arazilerini suladıktan sonra Şarkî denizine dökülür. Bu şekilde bilinmektedir. Biz bu nehrin bu şekilde olduğunu, suya atılan ve Kirman'da tekrar ortaya çıkan bir deri parçasından anladık.

21. Seyhan nehri:

Seyhan nehrinin çıkış yeri Rum topraklarında bulunan Ezene'dir. Bu nehir Rum denizine dökülmektedir.

22. Ceyhan nehri:

Ceyhan nehrinin çıkış yeri Rum topraklarında bulunan Massîsa'dır. Altînât nehrine dökülmekte ve Zenc vadisinden akan ırmaklar bu nehre katılmaktadır. O da Şâmî nehrine dökülmektedir.

152

23. Ürdün nehri:

Antakya bölgesinin bir nehri olan Ürdün nehrinin çıkış yeri Dımaşk arazisindedir ve karayolunun yakınında bir yerdir. Nehir bu yolun güneyinden geçmekte, daha sonra da Rum denizine dökülmektedir.

24. Baradey nehri:

Dımaşk bölgesinin bir nehri olan Baradey nehrinin çıkış yeri de aynı yerdir. Gûte bölgesini suladıktan sonra Dımaşk gölüne dökülmektedir.

25. Kuveyk nehri:

Haleb bölgesinin bir nehri olan Kuveyk nehrinin çıkış yeri Dâbık'tan 7 millik bir mesafede bulunan Sunyâb isimli bir yerleşim yeridir. Bu noktadan itibaren 10 millik bir mesafe boyunca Haleb'e doğru akar. Daha sonra Kınnesrîn'e doğru 12 millik bir mesafe ilerler ve Merc-i Ahmer'e ulaşır; bu mesafe yaklaşık 12 mildir. Ecme denen mevkiye geldiğinde etrafına taşacak düzeye erişir. Doğduğu yerden, giderek azaldığı yerlere kadar olan mesafe 42 mildir.

Beytü'l-Mukaddes'in kıblesinde bir taş vardı.....

Bismillâhirrahmanirrahim

"Kendisine güvendiğim, devamlı ticaret için değişik memleketlerde kalan birisi şöyle dedi: Belh bölgesinin bir nehri olan Ceyhun nehrinin arkasında akarsular ve Ceyhun gibi büyük nehirler vardır. Bu nehirlerin suları içilir. Bu nehirler Şâş bölgesinin başlarında bulunan ve "Kenkler" denilen nehir, "Türk" denilen nehir, "Siyâvât" denilen nehir, "Tarâzâb" denilen nehirdir. Bunların dışında kalan büyük nehirlerden büyük gemiler Türk bölgelerinden Çin'in uçlarına kadar ilerleyebilmektedir. Bu gemiler doğudan batıya doğru gitmektedir.

Serahs bölgesinin nehirlerine gelince; bunlar su kaynaklarından kaynamaktadır. Mecrası ise Nişabur'dan Rey'e, oradan Irak sınırına, oradan Bâdiye'nin başında bulunan Kâdisiye'nin ilk yerleşimlerine kadardır.

153

Batıdan doğuya doğru akmaktadırlar. Meselâ, Hulvan nehri, Erdebil nehri, Dubeyl nehri, Nehrevan nehri, Dicle ve Fırat gibi nehirlerin tümü ondan ayrılmadır. Aynı zamanda Ceyhun nehrinin çıktığı noktada ikiye ayrıldığı, bunlardan birinin Çin dağlarında, diğerinin ise Çin'in arka kesiminde olduğu söylenmektedir. Bu nehir büyük kayalardan, geniş düzlüklerden geçmektedir. Bu nedenle gemilerin geçmesine imkân ver-

memektedir. Bu gemiler, mutad olduğu şekilde bu nehri boydan boya geçememektedirler. Bu nehrin kollara ayrıldığı yerden 3.5 günlük bir mesafeyi yürüdükten sonra varılan noktadan bir başka kol Sind bölgesine doğru ayrılır. Burada Türk bölgelerine ayrılan bir geçit vardır. Buraya "Şekîne" denmektedir. Türkler 1 fersahlık bir mesafede bulunan "Ribât-ı Fulân" adı verilen ribata doğru Hullatân şehrinde yolculuk hazırlıkları yapmaktadırlar. Daha sonra bu büyük nehrin kenarında bulunan dağa doğru yola çıkarlar. Bu dağın arka kesimine yaban eşeklerinden başka çıkma başarısını gösteren bir canlı yoktur. Bu eşekler bu mesafeyi çok gidip geldiklerinden buna alışmışlardır. Tacirler mallarını ve yüklerini dağın en tepesine taşıtmak için bu güçlü eşekleri kiralamaktadırlar. Bu eşekler dağın üzerinde yükleri ile birlikte yürümekteler ve üzerlerinde 3 rıtl miktarınca yük taşımaktadırlar. Bu zorlu yolculuğun sonunda da dağın tepesine varırlar. Dağın tepesine vardıklarında tacirler ile Şıkınan ehli arasında bir dizi işaret vardır. Dağın öbür tarafında da bu işaretlerin aynısı bulunmaktadır. Şıkınan ehli bu işaretleri görünce, tacirlerin o noktaya gelmiş olduklarını anlıyordu. Bir ayak miktarı genişliğinde olan bir yoldan yürüyerek oraya kadar gelmişlerdi. Tacirler oraya geldiklerinde kuvvetli adamlardan birisi öne geçer ve üzerindeki yükle birlikte dağın tepesinden nehrin aşağısına doğru atlar. Şıkınan ehli de tacirlerin geldiklerini anlayınca, nehri geçmeyi bilen develeri ile birlikte nehri geçmekte ve tacirler anlaşmaktadırlar. Daha sonra bu tacirlerin malları ile birlikte tekrar nehri geçerek gitmektedirler. Bu tacirler Çin'e ve Multan'a doğru kendi yolunda ilerlemektedir. Zikredilen bu nehir Zeheb dağına doğru ilerler, büyük taşlık arazilerden ve geniş düzlüklerden geçer. Buradan balığın sırtında bulunan pulun biraz küçüğü ya da büyüğü şeklinde olan altın kazınmaktadır. Bu nehrin kenarında, geçitin hemen biraz alt tarafında "Vahd" adı verilen bir köy vardır. Vayeşcird tarafında bu suların aktığı bir geçit vardır ve bu geçide "Nehr-i Bâşcû" denilmektedir.

154

Burası Ceyhun nehri tarafına düşmektedir. Buranın halkı Bâhşû'dan yola çıkar ve Ceyhun nehri kenarına kadar varır. Burada kıllı keçi derisini nehrin kenarlarından yukarılara varıncaya kadar sererler ve bunları bağlayıp kazıklar çakarlar. Birisi kenardan nehre inip o derilerin

üzerlerine su döker, bir diğeri de bu dökülen suyu siler. Gitgide su kirlenir ve ağırlaşmaya başlar. O derideki kıl köklerinin artık kum ve altın ile dolmaya başladığını anladıklarında o deriyi alıp yere sererler ve güneşlendirirler. Serdikleri bu deriler sonunda kurur ve bu şekilde altın elde ederler. Söylenildiğine göre, bu altın Belh bölgesinde bulunan altınların en hakikisi, en sarısı ve safıdır.

Fîrûz'un üzerine saldıran Haris b. Esed b. Amm-u Davud b. Ebî Davud b. Abbas'ın memleketi olan Huttalan'da hemen hemen 1.000 adet pınar vardır. Burada bunlardan başka pınar daha vardır; bunlardan biri Bâbu'l-Esfel yakınındaki pınar, diğeri ise Nâzkûl olarak isimlendirilen Bâbu'l-A'lâ yakınındaki pınardır.

İşte bu su kaynaklarından dolayı nesline hamdeden ve kendisine buralarda "Beyk" denilen hükümdar zamanında, aslen Arap olmayan Ebu'l-Fadl Râid b. Esed Hutteliyye bana söylediğine göre kendisinin çok sayıda kısrağı vardı. Bunları otlamaya götürmekte; bu kısraklar merada otlamakta, sularda eğlenmekte, öğlen sıcağını ağaçların gölgesinde geçirmekteydiler. Bunların yanına binek hayvanları da gelmekteydi. Burası geniş bir araziydi ve yaklaşık 400 zirâ'lık bir alanı kaplamaktaydı. Burada durgun, sakin ve temiz bir su vardı.

Bana bunları söyleyen ravi, bir gün uykudan uyandığında olabildiğince uzun bir at gördüğünü dile getirmektedir.

155

Serap gibi görünen şey korkunç bir şekilde başladı ve olaylar onu izledi. O nasıl bir şey acaba? İkindi vakti geldiğinde pınara daldı ve bunları gören çoban hayran kaldı; bu halde suyun başında olanları gözetlemeyi sürdürdü. Sonunda günlerden bir gün bu at ortaya çıktı; yanında da bir kısrak ve atlar vardı. Bu at ve beraberindekiler merada çobanın atlarına karıştılar ve onlarla alıştılar. Bu at çobanın atları arasında bulunan melikin kısraklarından birisini çiftledi. O kısraktan büyük ve güzel bir tay doğdu. Çoban bu sırrı görünce bunu efendisine söyledi. Kral bu haberi işitince mutlu oldu ve birgün has adamları ile birlikte ava çıktı. Atların olduğu yere doğru ilerledi. Çobanların barındığı yere geldi. Rehberine pınarda doğan taylardan birisini eyerlemesini emretti. Rehber o

taya bir kement attı, onu yakaladı, eyerledi ve bindi. Bu tay sanki gökle yer arasında uçuyordu. Gem vurulmaya alışkındı. Kalkışı çok hafifti. İndikten sonra eyeri çıkarıldığında bu at taylarla beraber meradan çıktı. Dişi tay doğuranlar dışında geri kalanlar pınara döndüler. Onlardan hiçbiri şu ana kadar görünmedi. Belh ve civarında bilinen Huttalânî cinsi at bu olaydan kalmadır. Bu olayı bana muhaddis ve tacir Abdullâh Şahşî anlattı. Bu atların yüksekliği 3, genişliği ise 1 sevde zirâ'sıdır.

156

T. Bu Garipliklerden Bana Bildirilenler

"Kisse" denilen şehir, Semerkand'dan yürüyerek iki günlük bir mesafededir. Bu iki şehir arasında büyük ve yüksek bir geçit vardır. Kisse'nin arka tarafında ise karlı dağlar bulunmaktadır. Bu dağların üzerinde bütün yıl boyunca kar eksik olmaz. Hatta gözü keskin birisi bütün yılların karını sayabilir. Her yıla ait karların arasında yaz günlerinin tozundan tozlanmış kırmızı bir hat vardır. Birisi bu hatları saymaya kalksa bundan aciz kalır. O karların arasında fil kadar büyük kurtlar vardır. Falan zamandan falan zamana kadar bu karlar eridiğinde pek çok su oluşur. Eriyen bu karlar ve karlardan oluşan sular bir dağdan bir dağa akar. "Heştâdân" isimli pınar bu eriyen kar sularından oluşmuştur. Yine aynı şekilde ortaya çıkan bir pınar Semerkand yöresinde "Nehr-i Ceyrut", bir başka isimle "Nehr-i Buhara" olarak isimlendirilir.

Bana o tarafa işi çıkan birisi anlattı: Bana bunları anlatan kişinin orada dostu vardı; bu kişi ona burada bulunan pınarın acaipliklerini anlatmıştı. Onun anlattığına göre, Allâh'ın yarattığı en güzel insan suretinde, suda yaşayan bir şey vardı. Bu köyde bulunan çoban da sürüsünü buraya götürüyordu. Diğer bazı çobanlar da ona yakın olmaya çalışıyorlar ama bunu gerçekleştiremiyorlar, tam yakınına gelemiyorlardı. Sürüsünü pınarın yakınına kadar getiren çoban kaval ve zurna çalıyordu. Kavalı ya da zurnayı çaldığında insan suretindeki yaratıklar suyun üzerine çıkıp onu dinliyorlar ve kavalın çıkarmış olduğu sesten mutlu oluyorlardı. Bu çoban birgün yine pınarın başına vardı ve kavalını çaldı. Daha sonra da uykuya daldı. Orada yaşayan insan suretindeki yaratıklar da zorla onu yanlarına aldılar.

157

Eve dönmeyişinin üzerinden 1 gün ve 1 gece geçtikten sonra halk onu aramaya başladı. İzini takip ederek pınarın başına kadar geldiler. Çobanı suyun üzerinde yüzerken buldular. Etrafında bulunan insan suretindeki yaratıklar, onu, kavalını ve zurnasını çalması için zorluyorlardı. İzini takibederek gelenler ise onu serbest bıraktırmaya uğraşıyorlardı. İnsan suretindeki yaratıklar bu istekleri reddettiler. Halk bu şekilde 8 gün boyunca burada kaldı. Bu süre zarfınca çobanı istemelerine rağmen, taleplerine bir yanıt alamadılar. Gelenlerden hiçbiri de suya inerek onu kurtarmaya cesaret edemiyordu. 8. günün sonunda ise ne çobanı ve ne de insan suretindeki yaratıklardan hiçbirini göremediler.

Hişam b. Muhammed şunları söyledi: "Bana güvendiğim şahıslar, Fellûcetü's-Süflâ'nın dihkanı Hamid b. Behr'den rivayet etti: 4 şehirde büyük gariplikler vardır:

- Onlardan birinde yeryüzünün bütün örnekleri vardır. Memleketin bazı insanları haracını vermediği zaman, nehirleri onların üzerlerine akıtıp onu boğuyorlardı. Üzerlerindeki borçları ödeyinceye kadar, bu nehirlerin önlerinde hiçbir engel duramıyordu. Bir resim üzerinde seddin önüne bir engel yapıldığında, bu olay aynı şekilde nehirde de gerçekleşiyor ve nehrin önünde de bir set oluşuyordu.

- İkinci şehirde bir havuz vardı. Memleketin hâkimi olan kişi, halkını yemeğe toplamak istediği zaman, insanlar sevdikleri içeceklerden getirirler ve bu havuza dökerlerdi. Bu içeceklerin hepsi karışır, ve daha sonra sâkîler kapları alarak bu içecekten doldururlardı. Her kimin kabına doldurulursa....[86]

86 Eser burada sona ermektedir. Muhtemelen bundan sonrası kayıptır.

BİBLİYOGRAFYA

Abdullâh, Abdulkadir Mahmud, ***Masâdıru Tarihu'l-Cezîreti'l-Arab***, Riyad: 1979

Ağarı, Murat, ***İslam Coğrafyacılığı ve Müslüman Coğrafyacılar***, İstanbul: Kitabevi yay., 2002

Ahmed, S. M., "İbn Hurdadbıh", ***EHSTM,*** 423

Arendonk, C. Van, "İbn Hurdazbih", ***İA***, V/II, 755

Bilgin, Turgut, ***Genel Kartografya(Kartografyanın Tarihçesi, Projeksiyonlar, Harita Alma ve Yapmanın Esasları),*** İstanbul, İÜEF yay., 1983

Bosworth, Edmund "Ebn Khordadbeh", ***EIR,*** VIII, 37

Cezar, Fikri Zeki, ***Medahilu'l-Müellifin ve'l-Alamu'l-Arab hatta Âm 1210/1800***, Riyad, 1991

Çelebi, Katip(Hacı Halife), Mustafa b. Abdullah, ***Keşfe'z-Zünun***, MEB yay.: İstanbul, 1945

Dairetü'l-Maarifi Bozorku İslami(DMBİ), Tahran, 1369

Encyclopaedıa of the Hıstory of Scıence, Technology and Medıcıne in Non Western Cultures(EHSTM), edıt: Helaıne Selin, Dordrecht, Kluwer Academıc Publıshers: The Netherlands, 1993

Faruki, İsmail Raci-Luıs Lamia Faruki, ***İslam Kültür Atlası***, çev: M.O. Kibaroğlu- Z. Kibaroğlu, İstanbul, 1991

Grohman, A. "Öşür", ***İA,*** IX, 482

Günaltay, M. Şemsettin, ***İslam Tarihinin Kaynakları, Tarih ve Müverrihler***, haz: Y. Kanar, İstanbul: Endülüs yay., 1991

Hadj-Sadak, M., "İbn Khurradadbih", ***EI,*** III, 839

Hamid, Abdurrahman, ***A'lamu'l-Cuğrafiyyin el-Arab (ve Muktefu min Asarihim),*** Dımeşk, 1995

Hınz, Walter, ***İslâm'da Ölçü Sistemleri***, çev: A. Sevim, İstanbul, 1990

Hitti, Philip, ***Siyasal ve Kültürel İslam Tarihi,*** çev: S. Tuğ, İstanbul: Boğaziçi yay., 1980

İbn Hurdazbih, Ebu'l-Kasım Ubeydullâh b. Abdullâh, ***el-Mesâlik ve'l-Memâlik***, tah: M. Mahzum, Beyrut, 1988

İbn Nedim, ***el-Fihrist fi Ahbari'l-Ulemai'l-Musannifin mine'l-Kudema ve'l-Muhaddisin ve Esmai'l-Kütübihim***, neşr: R. Teceddüd, Tahran, 1971

İslam Ansiklopedisi(İA), Eskişehir, MEB yay.: 1997

Kallek, Cengiz, "Harac", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 16, 71-88

Krichovsky, İgnati Ulianovıch, ***Tarihu'l-Edebi'l-Coğrafi'l-Arabi,*** Arap. çev: Selahaddin Osman Haşim, Kahire, 1963

Kumekov, Bolat, "Kimekler", *Türkler Andsiklopesidisi, (TA)*, İstanbul, Yeni Türkiye yay., 2002, II, 767

Mutçalı, Serdar, ***Arapça-Türkçe Sözlük***, İstanbul 1995

Nasr, S. Hüseyin, ***İnsan ve Tabiat,*** İstanbul, çev: N. Avcı, İşaret yay., 2. bsk., 1998

Pakalın, M. Zeki, ***Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü***, İstanbul: M.E.B. yay., 1993

Rıza, İnayetullâh, "İbn Hurdazbih", ***DMBİ,*** III, 209

Saliha, Muhammed İsa, ***Mu'cemu'ş-Şâmil li't-Turasi'l-Arabiyyi'l-Matbu'***, Kahire, 1993

Sayyıd Sulayman Nadvi, "Early Muslım Geographers on Indıa", ***Islâmic Culture (IC),*** (1937), II/4, 488

Şeşen, Ramazan, ***İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri,*** Ankara, 1985

Şeşen, Ramazan, ***Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı***, İstanbul, İSAR, 1998

The Encyclopaedia Iranıca(EIR), Calıfornıa, 1998

The Encyclopaedia of İslam(EI), New Edıtıon, Leıden, 1954

The Encyclopaedia of İslam Supplement(EI_), Leıden, 1980

Tolmacheva, M. A., "İbn Khurdadhbıh", ***Dıctıonary of the Mıddle Ages (DMA)***, (Newyork, 1989), II, 243

Yakubî, ***Ülkeler Kitabı***, çev: Murat Ağarı, İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2002

İNDEKS

A

A'lâk, 118
A'nâk, 86
A'şemiyye, 116
A'yâr Tepesi, 113
Âb-ı Nûrân, 49
Abânkisvân, 41
Âbâr, 51
Âbârcâc, 37
Abbâdan, 28, 48, 58
Abbasî Devleti, 78
Abbâsiyye, 110
Abdullah b. Amr b. As, 99
Abdullah b. Ebî Talib Kuraşi, 98
Abdullah b. Habhâb, 78
Abdullah b. Müzhic, 126
Abdullah b. Tahir, 144
Abdullah Şahşî, 156
Abdurrahman b. Muaviyeb. Hişam b. Abdülmelik b. Mervan b. Hakem, 80
Âbidûs, 88
Âbil, 72
Abkarsûn, 97
Abratu Kâs, 98
Acrûd, 127
Âd, 99
Adem, 120
Adem(a), 61, 114
Aden, 59, 120, 124
Aden Ebyen, 126
Âdî, 112
Afrika, 21, 79, 93
Afrikalılar, 82
Afşin, 46, 104
Agrâ, 127
Ağyâr, 126
Âha, 52
Ahabbû, 131
Aharûn, 43
Ahdimiyye, 85
Ahmet b. Tûlûn, 137
Ahsâ, 36, 51
Âhurîn, 35
Ahvaz, 47, 48, 57, 131, 138, 146, 151, 152

Ahver, 119
Akabe, 39, 78, 109, 115
Akabet-i Hulvan, 28, 33
Akabet-i Hemedan, 34
Akabet-i Leyyene, 95
Akbarsih, 52
Akbartâ, 70
Akka, 72, 122, 126
Akku, 115
Akra, 127
Akvâr, 88
Alec, 88
Alemeyn, 87, 88, 92, 97
Âlî, 23
Ali b. Merre, 103
Ali b. Yahya, 95
Altînât nehri, 152
Âlûse, 68
Alv-ü Yahsib, 120
Amavâs, 73
Amiriyye, 128
Amk, 85
Amman, 58, 126, 130
Ammûriye, 87, 88, 91, 92, 97
Ammûriye patriği, 93
Amr b. As, 74
Amr b. Avf, 113
Âmul, 36, 40, 44, 102, 149
Anât, 69
Anbar, 23, 24, 47, 68
Anbârez, 57
Ankara patriği, 93
Ans, 119
Antâblus, 81
Antâkiye, 69, 85, 86
Antarsûs, 70
Antîgû, 93
Anûşirvân, 38, 106
Araban, 69
Arafat, 115
Araka, 116
Arap koyu, 58
Araplar, 58, 93, 94, 134
Arbûne, 81
Ardı'l-Beydâ, 68
Are, 129
Arevend, 34
Arfacâ, 58
Arîş, 74, 77
Arran, 150
Arsinâs, 149
Arûfâ, 131
Asâ, 58
Asâfet, 116
Âsân, 49
Asfan, 113
Ashâb-ı Kehf, 91
Ashâbi'r-Rakîm, 91
Askalân, 73, 85
Asker-i Mukram, 47
Aslıcân, 49
Asvan, 75
Asyûfya, 132
Aşem, 115
Atbâş, 39
Atrâblusu'ş-Şâmiyye, 85
Avan adası, 59
Avkalân, 126
Avsece, 125
Ayâs, 81
Âyenû, 88
Ayn-u Bezendûn, 95

Ayn-u Cemel, 125
Ayn-u Sayd, 125
Ayn-u Şems, 76
Aynu'r-Rûmiyye, 85
Aynu't-Temr, 23, 26
Ayn-ü Burgûs, 87
Aynü'l-Cibâl, 84
Azerbaycân, 21, 31, 33, 102, 103, 104, 147
Azerbaycân Şahı, 31
Azerbâzkân Şâh, 31
Âzercüşnes, 103

B

Ba'dân, 120
Ba'lebekke, 86
Bâarbayâ, 84
Bâbek, 23, 50, 104
Bâbetten, 60
Bâb-ı Feyrûz Kubâz, 106
Bâb-ı Feyrûz-u Kubâz, 105
Bâbigâş, 83
Bâbil, 26, 25, 71
Babilyun, 74
Bâb-u Anûşirvân, 107
Bâb-u Bârika, 107
Bâb-u Filânşâh, 107
Bâb-u Kârunân, 107
Bâb-u Lîrânşâh, 107
Bâb-u Sâhibu's-Serîr, 107
Bâb-u Semsahî, 107
Bâb-u Sûl, 106
Bâb-u Taberseranşâh, 107
Bâbu'l-Hadîd-i Mîlân, 37
Bâbu'l-Lân, 107
Bâbu'n-Nûbe, 75
Bâbu'l-A'lâ, 155
Bâbu'l-Ebvâb, 105, 106, 148
Bâbu'ş-Şâbirân, 107
Bâbu'z-Zeheb, 90
Bâcelî, 83
Bâcermâ, 83
Bâcervân, 84, 103
Bâcuneys, 106
Bâderayâ, 22, 23
Bâdegîs, 42, 46
Bâduveyyâ, 24
Bagîs, 35
Bağbûr, 30
Bağdat, 13, 14, 15, 21, 32, 35, 57, 58, 68, 78, 82, 108, 114, 130, 131, 149
Bâhamşâ, 82
Bâharz, 35
Bahreyn, 58, 59, 129, 146
Bahr-u Remmâl, 119
Bahru'l-A'zam, 94
Bahru'ş-Şarkî'l-Kebîr, 149
Bâhta, 52
Bâhudrâ, 83
Bahurasîr, 25
Bâkebekîn, 44
Bâkusâyâ, 22, 28
Bâlis, 69
Bâlûs adası, 62
Bâmeyân, 43, 45
Bâmikdâ, 84
Bânukalâ, 83
Baradey nehri, 153
Barazân, 46
Barâzu'r-Rûz, 22
Barâzü'r-Rûz, 28
Barbier de Meynard, 15

Bâre, 70
Bârenû, 93
Bârık, 125
Bâriz, 50
Bârkes, 36
Bârumâ, 83
Bârûriyye, 100
Bârûsemâ, 24, 26
Bâsârâ, 43
Bâselâkîn, 97
Basîl, 30
Bâsiyân, 147
Basra, 21, 57, 58, 59, 125, 126, 128, 131, 147
Bâsûrd, 51
Bâş, 49
Batîra, 77
Batlamyus Kâlûzî, 136
Batlamyus, 17, 20
Batn-ı A'dâ, 112
Batn-ı Merre, 113
Batn-ı Na'mân, 115
Batn-ı Nahl, 110
Batn-ı Zâtü Kişd, 112
Batn-ı Zi'l-Gadvayn, 112
Batnı'l-Agarra, 110
Batnı'r-Rîf, 77
Bâuzrâ, 83
Baylekan, 150
Bâz, 34, 57
Bâzegîs, 32
Bâzencân, 49
Bâzendey, 84
Bâzîcân Hüsrev, 22
Beber, 56
Becenekler, 39
Bedâ, 127
Beddâle, 93
Bedekû, 76
Bedekûn, 77
Bedeşvârcir, 102
Bedeşvârke Şâh, 31
Bedir, 120
Bedûhket, 37
Begravend, 105
Beh Kubâzu'l-A'lâ, 23
Beh Kubâzu'l-Esfel, 24
Beh Kubâzu'l-Evsat, 24
Behâr, 41
Behmen Erdeşîr, 22
Behmenâbad, 35
Behmene, 45
Behnesâ, 75
Behürisîr, 23
Bekbânul, 41
Bekerdân Şâh, 31
Bekr b. Vâil, 110
Bel'âs, 70
Belâscân, 104
Belâscan Şâh, 31
Belazur, 13
Belbed, 79
Belde, 12, 65, 90, 94, 100
Beled, 83, 84, 150
Belencer, 106
Belh, 32, 36, 40, 131, 147, 149, 153, 155, 156
Belh nehri, 40
Belhura, 63
Belîh nehri, 151
Belnecar, 107
Belnese, 93

Belvânkerec, 104
Bemme, 50, 53
Benâket, 37
Benât-u Harb, 116
Benâtu Na'ş, 19
Bencâr, 43
Bendek, 48
Bendenîcîn, 22, 28
Benderhemân, 48
Benî Amir, 119
Benî Cüneyd, 22
Benî Mecîd, 121, 126
Benî Menhûsâ, 81
Benî Sa'b, 121
Benî Simcûn, 81
Benî Tamyân, 83
Benî Utayf, 118
Benî Ümeyye, 78
Benî Verkelân, 81
Benî Vertecî, 81
Benî Yasdurân, 81
Benne, 55
Beradân, 82
Berâhime, 66
Berân, 34
Berancân, 49
Berâncân, 50
Berânis, 129
Berâşkân Şâh, 31
Berâzbende, 45
Berberler, 74, 81, 82
Bercân, 48
Bercân Şâh, 31
Berd, 51
Berdeyn, 51
Berencî, 40
Berid, 14
Berka, 27, 38, 77, 78, 79, 81, 100, 101
Berke'r-Rûz, 34
Berkuvâb, 37
Bermekiler, 13
Bermuhân, 43
Bernîl, 77
Bersemt, 79
Bertâyil, 63
Bervas, 55
Berze, 103, 104, 105
Berze'a, 105, 106
Berzend, 103, 104
Beseniyye, 71
Besta, 77
Beşerûd, 77
Bevn, 117
Beyda, 49
Beydâ, 73, 81, 107, 127
Beyhak, 35
Beykend, 36, 134
Beylekân, 104, 105, 106
Beylemân, 55
Beynîn, 124
Beyrut, 15, 71, 85
Beysân, 72, 128
Beyş, 115
Beyşiyye, 66
Beyt-i Makdis, 74
Beyt-i Nâru'ş-Şîz, 32
Beyt-u Cibrîn, 73
Beyt-ü Akyân, 122, 123
Beytü Ra's, 72, 73
Bezendûn, 87, 88, 95
Bezeş, 35

Bezrûm, 93
Bezze, 104, 105
Bıtân, 109
Bîmend, 52
Bînkân, 43
Bîsekend, 35
Bîşe, 114, 115, 116
Bi'r-i İbn Mürtefi', 115
Bi'r-i Osman, 36
Bi'r-i Ukbe, 50
Bi'ri'l-Cemmâlîn, 79
Bi'ri'l-Kâdı, 51
Bi'ri'z-Zeytûne, 79
Bîşet-i İbn Câvân, 127
Bi'r-i İbn Mürtefi, 115
Bi'ru'l-Abâr, 129
Bihziyevmâ Sufân, 23
Bikâ', 71
Bilâdu'd-Dâver, 51
Bilânekenek, 37
Bilbeys, 74
Bilîse, 88
Bimeckes, 36
Bîmend, 52
Bisn, 92
Bistam b. Sevre b. Amir, 41
Bîşet-i Bu'tân, 127
Biyimend, 50
Buhara, 36, 45, 144
Buhara Hudâ, 45
Buhara nehri, 44
Buhayra, 52
Buheyratu'n-Nîkiyye, 97
Buheyrat-i Bâsiliyyûn, 88
Buheyrat-i Muntine, 74
Buk'a, 86
Bukan, 55
Bukay'a, 86
Bukular Bölgesi, 92
Bulleyn, 60, 61, 62
Bulunyâs, 70
Bulûs, 50
Bûmîne, 78
Buntus, 88
Bûnzâ, 41
Burcân, 57, 82, 93
Bûrcân beldeleri, 90
Burgut, 92, 97
Burhuvâr, 57
Burka, 128
Busfurracân, 105
Bûsîr, 75
Busrâ, 72, 85
Bussez, 82
Bûsta, 34
Bustân-u Benî Âmir, 114, 125
Bustcân, 49
Bûşân, 118
Bûşenc, 32, 42, 46
Butros, 99
Buttem, 44, 46
Buveyb, 127
Buveyn, 57
Buzurc Sâbûr, 22, 27
Bûz Erdeşiyân Şâh, 31
Bûzencird, 34
Bûznemez, 36
Buzurk Ermeniyân Şâh, 31
Buzurk Kûşân, 31
Büyük Doğu Denizi, 59

C

Câbbe, 62, 63
Câbelk, 34
Câberaka, 28
Câberavân, 103, 104
Câdde, 129
Câlût, 81
Câr, 130
Cârûd, 84
Cârûn, 51
Câsim, 72
Câvân, 44
Câzân, 123, 127
Câzir, 22
Câzira, 27
Cebbul, 57, 58, 151
Cebel, 22, 33
Cebel-i Soğd, 147
Cebele, 70, 85
Cebeletâ, 149
Cebeli'l-Mâlih, 53
Cebeltâ, 82
Cebelü'l-Arc, 148
Cebelü'l-Gavr, 72
Cebgûya, 30
Cebiltâ, 100
Ceder, 72
Cedîle, 125
Ceh, 51
Cehram, 49
Celîl, 70
Celûla, 72
Celûlâ, 22, 27, 46, 79
Celûltâ, 22, 27,
Cem', 86
Cened, 124
Cenze, 104
Ceraş, 72
Cerbâ, 102, 108, 135
Cercân, 41, 46, 107, 131, 146, 149, 150
Cercerâyâ, 22, 57, 58
Cerdekûb, 87, 95
Cernân, 84
Cerseba, 70
Cesra, 118
Cevâzir, 22
Cevf-i Hemdân, 118
Cevf-i Murâd, 118
Cevlan, 72
Cevlân, 72
Cevmerîn, 43
Cevr, 49, 53
Cevvun, 128
Cevzât, 87, 95
Ceyhan nehri, 152
Ceyhanî, 14
Ceyhun nehri, 149, 153, 154
Ceyse, 53
Cezayir, 31
Cezîratü'r-Râmî, 61
Cezîre, 68
Cezîret-i Hârek, 59
Cibâl, 72, 123
Cifâr, 100
Cifrler, 39
Cîlân, 102, 107
Cirunde, 81
Cisr-i Kûsâ, 108
Cisr-i Menbic, 85
Civârdân, 57
Ciyâdü's-Sagîr, 78

Cu'feyye, 118
Cubeyl, 71
Cublân, 122
Cudi dağı, 71
Cuhfe, 113
Cûl, 38
Cullâb, 84
Cûlşûb, 38
Cûma, 69
Cunbez, 49
Cûniye, 71
Curaş, 116
Curaysâ, 109
Curc-i Minâre, 51
Curcîr, 74, 79
Cusastarûn, 93
Cusdâ, 116
Cuvâsâ, 129
Cuver, 48
Cuveym, 49
Cuvîket, 37
Cûzecân, 40, 42, 45
Cûzûr, 34
Cübbe, 86, 127
Cübb-i Halime, 78
Cübbi'l-Meydeân, 78
Cübbü'l-Avsec, 78
Cüdde, 59, 114, 126, 130
Cündeysâbûr, 46, 146
Cündeysâbûr nehri, 152
Cürmkâsân, 34
Cürz, 30
Cürzân, 105, 106
Cüveyn, 35, 48

Ç

Çamur Geçidi, 48
Çin, 21, 30, 39, 53, 55, 59, 63, 64, 65, 130, 131, 132, 146, 153, 154

D

Dâharrakân, 104
Dâhik, 128
Dakûka, 83
Dâliye, 69
Dandanakân, 35
Dankan, 119, 126
Dankân, 115, 127
Dâr-ı Zencî, 40
Dârâ, 84
Dârâbâd, 47
Dârân, 53
Dârîn, 129
Darîse, 81
Dariyye, 125
Darrigâm, 40
Dâvarân Şâh, 31
Dâvedâbad, 34
Dâver, 46
Dâvvar, 41
Dâzekî, 68
Dâzeyn, 49
Debâ, 58
Debîk, 77
Debraveh, 77
Debûsiyye, 36
Defâr, 57
Defîne, 125
Dehlizan, 48
Dehnec, 55
Dekahle, 77
Delâs, 75

Delîl, 112
Dems, 121
Demsîs, 76
Dennûs, 88
Der'a, 80
Derâbecird, 49, 52
Deravliye, 88, 97
Derbahtıcân, 49
Derevliye, 88, 97
Derhuvîd, 48
Derman, 105
Dernevâ, 34
Derveliyye, 88
Dervez', 34
Desîne, 119
Deskere, 22, 28, 46
Deskeretü'l-Melik, 32
Destbârîn, 48
Destekird, 40
Dest-i Meysân, 22
Devka, 127
Devrek, 48
Devser, 69
Deybul, 55, 60
Deylem, 13, 56
Deyyas, 133
Dımaşk, 71, 72, 85, 86, 100, 111, 127, 131, 148, 152, 153
Dîbencân, 49
Dîl-i İranşehr, 22
Dîr-i Bâzmâ, 32
Dîr-i Eyyûb, 100
Dîru'l Âkûl, 57
Dîru'l Ummâl, 57
Dîvâb, 36
Dicle, 22, 23, 27, 57, 83, 84, 130, 149, 151, 153
Dihistan, 41
Dihkan, 53
Dikilyâs, 97
Dimyat, 77, 151
Dinever, 21, 33, 56, 103, 104, 105, 152
Dîvâb, 36
Diyâr-ı Mudar, 68
Dubeyl, 105
Dubeyl nehri, 153
Dubîl, 105, 106
Dukkân, 33, 34
Dulûk, 69, 85
Dumâvend, 102
Dûmetü'l-Cendel, 111
Durdur, 59
Düceyl, 23, 24, 147, 151, 152
Dürbü's-Selâme, 87, 97
Düverrud, 104

E

Ebcerd, 49
Eber Kubâd, 22
Eberkûh, 49
Eberkuveyh, 51
Ebervîz, 103
Ebher, 35, 36
Ebî Abdullah Vâsıtî, 136
Ebi'l-Abbas Abdullah b. Tahir, 41, 44
Ebi'l-Esed nehri, 57
Ebîne, 61
Ebîverd, 42, 45
Ebkete, 81
Ebkîne, 35
Eblak kalesi, 111
Ebrevîz, 29

Ebr-u Masmâne, 87
Ebrun adası, 59
Ebrûz, 57
Ebşâya, 75
Ebu'l-Fadl Râid b. Esed Hutteliyye, 155
Ebubekir b. Ömer Kuraşî, 98
Ebvâ, 113
Ebyad, 86
Ebzer, 48
Ecedâbiye, 79
Ecfer, 110
Ecrab, 93
Ecrad, 112
Edebû's-Semâ, 15
Efîh ovası, 94
Eflâcûniyye bölgesi, 90
Efne, 44
Efrâhûn, 76
Efrîzûn, 30, 34, 35, 52
Ehâdîd, 125
Ehalle, 120
Ehnâ, 76
Ehnâs, 75
Ekhal, 112
Ekrâd, 28
Ekvator, 19, 20, 151
Elhân, 122
Emerra, 125
Emevî, 81
Emlûk, 120
En'um, 118, 124
Enâr, 34
Encîra, 51
Enderâb, 104
Endiyân, 49
Endülüs, 79, 80, 81, 82, 99, 130, 131, 133
Enkira, 88
Ensanâ, 77
Erbincan, 36
Erdâ b. Cânâh, 49
Erdebil, 103, 104
Erdebil nehri, 153
Erdeşîr Bâbekân, 23
Erdeşîr-i Hurre, 50
Ergîn, 40
Erhab, 118
Erîme, 113
Ermâbîl, 55
Ermenistan, 21
Ermente, 75
Ermeniyâk Bölgesi, 92
Ermeniyâk patriği, 93
Ermeniyye, 92, 102, 103, 105, 106, 107, 132, 140, 149, 150, 151
Ernebe, 97
Errecân, 47, 48, 50
Ersken, 40
Ersûfü'ş-Şâmiyye, 85
Erzen, 84
Esârib, 85
Esâvera, 34
Esbân, 81
Esbera, 38
Esbîzene, 53
Esedâbad, 35
Esfelü'l-Ard, 77
Esfuzâz, 42
Esrâb, 40
Etrâbiyye, 77
Etrîb, 76

Evân, 34
Evâres, 80
Evbarân, 79
Evribe, 81
Evsiye, 76
Evtâs, 114, 125
Evtekin, 60
Eydîn, 124
Eygâr, 121
Eyke, 141
Eyle, 77, 127
Eylemî, 97
Eyzerc, 80
Ezene, 86, 93, 152
Ezherhâne, 38
Ezm, 48, 83
Ezrame, 100
Ezrân, 43
Ezri'ât, 86

F

Fadl b. Mervan, 34, 48, 50
Fadl b. Yahya b. Halid b. Bermek, 41
Fahl, 72
Far, 43
Fârâb, 39
Fâreyâb, 40
Fâris, 47, 48, 49, 50, 52, 57, 59, 60, 65, 131, 147, 148
Fârita, 98
Fâriyâb, 40, 42
Fars, 22, 146
Farslılar, 30, 33, 47, 50, 58, 68, 102, 106
Fârûs, 57
Fâs, 80
Fâş-ı Hıyâl, 68
Fâz, 40
Fedek, 112
Fehîme, 110
Fehrec, 50, 51, 52, 53
Felce, 125
Fellâmiye'l-Gâbe, 88
Fellûcetü'l-Ulyâ, 23, 25
Fellûcetü's-Süflâ, 23, 25, 157
Fellûgırî, 88
Felsûm, 124
Femu's-Sılh, 57
Fenkuveri'l-Hadrâ, 80
Fennezbûr, 55
Feramâ, 74, 77, 130
Ferber, 36
Fergana, 37, 38, 39, 44, 45
Ferhele, 76
Fermân, 52
Fersana, 81
Fersatâ, 76
Ferzek, 49
Fesârûz, 52
Festekân, 52
Feteceb, 30
Fevvâra, 79
Feyd, 110
Feyk, 72
Feyyûm, 75
Fırak', 126
Fırat, 22, 23, 24, 27, 69, 83, 84, 130, 149, 151, 153
Fîrûz, 28, 45, 155
Fîrûz Kubâd, 22
Fîrûzhakan, 46
Fidda Adası, 97

Fil Geçidi, 48
Filistin, 81
Firavun, 78, 38
Firber, 149
Fransa, 81, 82, 133
Fudeyn, 69, 84
Fuhayme, 68
Fûrak, 46
Furât,26
Furât Bâdeklâ, 26
Furc, 49
Furda, 68
Furûk, 129
Fustat, 74, 78, 100, 127, 151
Futuk, 114, 115

G

Gâbe, 30, 129
Gâbet-i Ammûriye, 88
Gabra, 128
Gadâmisr, 79
Galâfika, 126
Galbe, 93
Galûk, 38
Gamr Zî Kinde, 114
Gamra, 114
Garkerd, 37
Garrabe, 85
Garşistân, 42, 45
Gattâsîn, 88
Gazze, 73, 74, 85
Gılâs, 70
Gırnata, 80
Gıtrîfiyye dirhemi, 44
Gubayra, 50
Gumeyra, 80
Gummâra, 81
Gûr, 40
Gûrayyehâ, 118
Gûta, 147
Gûte, 153
Guzuk, 46
Guzze, 80

H

Habâik, 51
Habeş, 30, 59, 80, 82, 125, 131
Habr, 48
Habr-ı İstahr, 49
Habur, 69, 84
Habur nehri, 69, 151
Haccâc b. Yusuf, 29, 53
Hacerü'l-Esved, 21, 114
Hâcestân, 38
Hâcir, 80, 110
Hacr, 128
Hacûr, 123
Haddâda, 35
Hades, 85
Hadîka, 112, 126
Hadira, 112
Hadîse, 69, 83, 100, 150
Hadramevt, 119, 124
Hadreti'-t-Tâga, 93
Hadrime, 128
Hadûr, 122
Hadûse, 58
Hafer, 125
Hâfeteyn, 22
Hafiyye, 85
Hafr, 52
Hakan, 30, 38
Hakan et-Türkeşî, 38

Hakem, 123, 126
Haklayn, 122
Hâksîr, 52
Halaçlar, 38, 39
Halat, 60, 85
Haldiye Bölgesi, 92
Haleb, 69, 85, 86, 100, 153
Halîc-i Benî Cumey, 68
Halîc-i Kunstantiniyye, 87
Hama, 69, 70, 100
Hamad, 58
Hamid b. Behr, 157
Hamiyye, 112
Hamlic, 108, 131
Hamlîc, 107
Hammeti'l-Lü'lü', 87
Hamrâ, 35
Hamul, 121
Hân, 43, 57, 104
Hanâye, 83
Hâncû, 64
Hânfû, 64
Hân-ı Cûzân, 50
Hân-ı Hammâd, 48
Hân-ı Havh, 50
Hân-ı Sâlim, 52
Hân-ı Uşturân, 51
Hânîcâr, 83
Hânikîn, 32
Haniyyeti'r-Rûm, 78
Hânu'l-Ebrâr, 57
Harâib-i Ebî Halîme, 78
Harameyn, 81
Harancuvân, 38
Harâra, 48
Harâz, 122
Harbâ, 28
Harc, 129
Harcâ, 125
Hâricî Sufrâ, 80
Haris b. Esed b. Amm-u Davud b. Ebî Davud b. Abbas, 155
Harkara, 79
Harluh, 39
Harluhlar, 39
Harluklar, 30, 38, 39
Harrakân, 34
Harran, 68, 84, 151
Harrâne; 51
Harsiyûn Bölgesi, 92
Harşene, 92
Hasan, 58
Hasan b. Cîluyye, 49
Hasan b. Salih, 50
Hasebe, 127
Haşbe, 78
Haşeb, 117
Haşebât, 58
Haşt, 48
Hatay, 86
Hatt-ı İstivâ, 19
Havâdır, 57
Havânît, 57
Havârustân,
Hâvas, 37
Havfü'l-Garbî, 77
Havfü'ş-Şarkî, 76
Havlân, 122
Havlân-ı Zî Süheym, 127
Havrân, 71
Havristan, 52
Havşeb, 122
Havzân, 40
Haydevrak, 47

Hayn adası, 59
Hays, 77
Hayvân, 116, 117, 118
Hayye, 123
Hayy-i Abdullah, 78
Hazar, 21, 30, 103, 106, 107, 131, 140, 148
Hazar denizi, 88, 89, 90, 133, 148
Hazze, 83
Hecer, 129
Heftekend, 35
Helinopolis, 68
Hemdân, 118, 124
Hemedan, 21, 33, 34, 46, 47, 56
Hemvârân, 41
Herâmirî, 149
Herat, 32, 42, 46, 51
Herlac adaları, 62
Hevâr, 52
Hevvâra, 81
Hevzen, 122
Heylûbhakan, 46
Heysûm, 51
Heyt, 69
Hezâr, 49, 53
Hıbra, 43
Hıbtûn, 83
Hıfşâhlar, 39
Hılât, 106
Hılfâna, 80
Hımeyye, 129
Hıms, 47, 69, 71, 85, 86, 100, 148
Hıms kilisesi, 139
Hırabtâ, 76
Hırbeti'l-Kavm, 78
Hırbet-i Fâtıra,
Hırde, 118, 126
Hırhîzlar, 39
Hısn-ı Arendesî, 97
Hısn-ı Bulûmîn, 88
Hısn-ı Garûbelî, 88
Hısn-ı Kanna, 97
Hısn-ı Mansûr, 85
Hısn-ı Mesleme, 84
Hısn-ı Sakâlibe, 95
Hısn-ı Sinâde, 88
Hısn-ı Ümmü Cafer, 36
Hısn-ı Ziyâd, 106
Hısnı'l-Gabrâ, 88
Hısnı'l-Yahûd, 88
Hıyâr-u Benî Ka'ka'a, 69
Hicaz, 110, 111, 133, 148
Hind, 30, 43, 53, 59, 61, 62, 63, 64, 65
Hind Keşmiri, 21
Hinde, 124
Hindîcân, 48
Hindistan, 64, 66
Hindmind, 51
Hindsek, 51
Hindvân Şâh, 31
Hira, 50
Hira geçidi, 115
Hirakle, 97
Hircâb, 126
Hîre, 86
Hirmas nehri, 147, 151
Hişam b. Muhammed, 157
Horasan, 13, 21, 32, 33, 41, 44, 45, 53, 102, 103, 132, 144
Hoşkârîş, 33
Hû ve Kanâ, 75
Hûbezân, 48

Huccer, 121
Hucende, 36, 38, 44
Huceyra, 114
Hucr, 120, 123
Hudayn b. Münzir Rakkâşî, 147
Hufeyr, 125
Hûla, 70
Huleyce, 58
Hulm, 40, 41, 43
Hulvan, 21, 22, 28, 33, 46, 47, 147, 148
Hulvan nehri, 153
Humârcân-ı Süflâ, 49
Humârcân-ı Ulyâ, 49
Humlân, 122
Hunâş, 123
Hundaz, 46
Hundâz, 34
Huneyde, 124
Hunyâ Sâbûr, 83
Huraş, 114
Hûrîn, 64
Hurra, 48
Hurrame, 50
Hurtekin, 39, 46
Husâsek, 149
Hûşâ, 86
Huşâf, 69
Huşşek, 43
Huşûfağn, 36
Hûta, 95
Hutarniye, 23
Hûtatü'r-Rakîm, 95
Huttalân, 42
Huttalânşâh, 45
Huturniye, 25
Huvar, 35
Huvâs, 43
Huvâzim, 40
Huveyye, 103, 104
Huvlân, 119
Huzeymiyye, 109
Huzistan, 47
Hürmüzcerd, 24, 26
Hüseynâbad, 35
Hüsrevcerd, 35
Hüsrev-i Harzem, 45

I

Irak, 22, 30, 63, 108, 113, 114, 141, 149, 153
Ird, 126

İ

İber, 82
İbn Ebî Cafer Menâhî, 121
İbn Hurdazbih, 11, 13, 14, 15, 19
İbn Kâvân ada, 60
İbn Sağîr Berberî, 80
İbn Tûlûn, 136
İbni'l-Bu'ays, 103
İbnu'l-Agleb, 79
İbnu'l-Fakih, 14
İbrahim b. Muhammed Berberî, 80
İbrahim(a), 73, 114
İbrâz, 45
İd'âfa, 57
İdris b. İdris b. Abdullah b. Hasan b. Hasan Ali b. Ebî Talib, 80
İhsâ, 97
İkrîtiş Adası, 96
Îlâk, 37
Île, 76

İlya, 73
İmran b. Bermekî, 55
İnâye, 121
İndemîn, 43
İnrâst, 41
Îrac, 30, 49
Îran, 30
İranşehr, 30
İrbil, 22
İsbîcâb, 37
İsbîdrûz, 150
İsbîz, 51
İsfahan, 21, 33, 34, 47, 56, 57, 81, 147, 151, 152
İshak b. İsmail, 140
İskenderiye, 75, 78, 86, 98, 99, 100, 137
İskûtiya, 132
İsmail b. Yezîd Mühellebî, 136
İsmail(a), 114
İsnâ, 75
İstabli'l-Melik, 88
İstahr, 47, 49, 50, 51, 52
İstân, 22
İştîhan, 36
Îzac, 47, 57
Îzad, 49
İzdî, 103

K

Kâ'a, 40, 109
Kabâduk Bölgesi, 93
Kâbe, 21, 114
Kabele, 105, 106
Kâbis, 79
Kabrâtâ, 71
Kabr-u Vugaş, 43
Kabru'l-İbâdî, 79
Kâbul, 30, 43, 45
Kâbulân Şâh, 31
Kâbulşâh, 45
Kâbus, 79
Kades, 72, 85
Kafsa, 79
Kâha, 113
Kahkâ, 75
Kal'a, 51, 95
Kalanikos, 68
Kalansû, 73
Kalemye, 101
Kâlî, 55
Kâlîkılâ', 106, 148, 149, 150
Kâlime, 81
Kalmân, 53
Kalsâna, 79
Kâlûn, 64
Kalvâzî, 22
Kâm-ı Fîrûz, 48, 57
Kamer dağı, 151
Kamezân, 34
Kâmiye, 69
Kâmrûn, 60, 60, 63
Kanavnâ, 127
Kanbelî, 55
Kandâbîl, 55
Kandâbil-i Mefâze, 53
Kandehor, 55
Kânsu, 65
Kantaratu'l-Kûshân, 51
Kantu, 64
Kantu nehri, 64
Kar'â, 109, 128
Kârâ, 71, 86

Karâin, 110
Karâta, 50
Kardey, 84
Kardey dağı, 71
Kârıd-ı Âm, 41
Kârıs, 57
Karîneyn, 40
Kârizeyn, 48
Karkış, 101
Kârkîsyâ, 84
Karmasin, 33, 46
Karnı'l-Menâzil, 114
Karnîn, 51
Karra, 91
Kartâcâna, 79
Kartasâ, 76, 78
Karverî, 110
Karyet-i Rummân, 52
Karyet-i Tûnus, 98
Karyet-u Abbân, 50
Karyet-u Aden, 120
Karyet-u Akrasûs, 97
Karyet-u Bâcirvân, 107
Karyetu Batrîk, 88
Karyet-u Hayrân, 107
Karyet-u Kutayye, 97
Karyet-u Ma'rib, 118
Karyet-u Muhammed b. Hurrazâz, 51
Karyet-u Süleyman b. Sumey, 53
Karyet-u Yahya b. Amr, 53
Karyeteyn, 79, 125, 126
Karyetü'l-Âs, 52
Karyetü'l-Asl, 34
Karyetü'l-Burûc, 97
Karyetü'l-Cevz, 88
Karyetü'l-Esnâm, 88
Karyetü'l-Milh, 52
Kasım b. Şehraberâz, 49
Kâsıra, 70
Kâsib, 35
Kâsiye, 82
Kasr, 106, 114
Kasraybâs, 38
Kasr-ı Alkâme, 36
Kasr-ı Amr, 33
Kasr-ı Belkıs, 119
Kasr-ı Benî Nâzi, 84
Kasr-ı Hût, 40
Kasr-ı İbn Hübeyre, 108
Kasr-ı Nu'man, 50
Kasr-ı Şirîn, 32, 33
Kasr-ı Yezid, 33
Kasraybâs; 38
Kasri'l-Lisûs, 34
Kasru'd-Derek, 79
Kasru'l-Asel, 79
Kasru'l-Ataş, 79
Kasru'l-Cevz, 51
Kasru'l-Esed, 51
Kasru'l-Esved b. Heysem, 80
Kasru'l-Meşîd,117
Kasru'l-Milh, 35
Kasru'n-Neccâr, 35
Kasru'ş-Şemmâs, 78
Kastal, 70, 85
Kastılya, 79
Kaşmîr, 64
Kaşmîrân Şâh, 31
Katar, 58
Kâtib-i Lü'lü', 136
Katîf, 129

Katip Ebâ Abdullah, 137
Katrabbul, 23, 24
Kâvinyişek, 51
Kâyık, 34
Kayrevân, 79
Kays, 75
Kayser, 30
Kayseriyye, 73, 85
Kâzerûn, 48
Kâzeş Şâh, 31
Kâzime, 128
Kazvin, 34, 35, 56
Ke'skân, 49
Kebeşkan, 60
Keferhacer, 68
Kefertâb, 70
Kefertûsâ, 84, 100
Kehlân, 119, 120
Kelâbe, 127
Kelâr, 102
Kemah, 149
Kemh, 85
Kenâis, 88
Kenâisi'l-Hadîd, 78
Kenâisi'l-Melik, 88
Kenbâyâ, 55
Kencâbâd, 40
Kence, 60
Kend, 37
Kende, 123
Kerâbis, 44, 45
Kerâbis kumaşı, 45
Kerbencân, 48
Kenkler, 153
Kerâ, 115
Kercân, 48
Kercâr, 51
Kerh, 82
Kerkere, 106
Kerkûlân, 51
Kerkûye, 51
Kermanker Şâh, 31
Kermîniyye, 36
Kerrân, 43
Kervân, 34
Keshâb, 40
Kesker, 22
Kesreviyye Köprüsü, 48
Kest, 43
Ketâne, 79
Kevkeb, 88
Kevkeşîbagan, 36
Keykâvus, 34, 51
Keylân, 45
Keylân Şâh, 31
Keylekân, 60
Keymâric, 48
Keyr, 48
Keysûm, 85
Kıbtîler, 77
Kıft ve'l-Ekser, 75
Kıhstan, 34
Kınâz, 31
Kınnesrîn, 69, 86, 100, 153
Kıptî, 74
Kîbâlî, 57
Kibrâne, 114
Kîkân, 55
Kîkân Şâh, 31
Kîmâk, 39
Kîmâklar, 39
Kîrac, 55

Kîs adası, 59
Killeh adası, 62
Kind, 50
Kindeliler, 126
Kirâ', 113
Kirâğân, 51
Kirman, 41, 50, 52, 131, 152
Kiryevn, 78
Kisra, 30, 41, 111, 139
Kisrâ, 148
Kisse, 44, 46, 156
Kissü, 36
Kisteriyye, 66
Kitabu Cemheretü'l-Ensabu'l-Furs ve'n-Nevafi, 15
Kitabu Edebû's-Semâ', 15
Kitabu'l-Envac, 15
Kitabu'l-Lehv ve'l-Melâhi, 15
Kitabu'n-Nudema ve'l-Culesa, 15
Kitabu'ş-Şarab, 15
Kitabu't-Tabîh, 15
Kîzereyn, 48
Kuba, 113, 125
Kubad, 147
Kubâl, 37, 38
Kubeybât, 109
Kubrus, 96
Kudayda, 112
Kudem, 123
Kudeyd, 113
Kuds, 139
Kufâ'a, 121
Kûfe, 21, 86, 108, 109, 111, 131, 139, 149
Kufs, 50
Kufs Şâh, 31
Kuhendiz, 44, 53
Kuhistan, 41, 50, 52
Kûlâ, 60
Kûlân, 38
Kûlsira, 103
Kûlşûb, 38
Kulûfey, 86
Kulûniyye, 82, 92
Kulzum, 59, 66, 75, 130, 131
Kum, 34
Kumâr, 64
Kûmıs, 33, 35, 41, 46
Kûmşerîk, 78
Kundehâr, 55
Kurân, 48
Kurbeyt, 77
Kusdâr, 55
Kuseyr, 58
Kustâne, 34
Kustîtâlis nehri, 98
Kundur, 126
Kûniye, 93
Kurâ, 58
Kurâ Arabiyye, 112
Kurâ Kuhistan, 52
Kurâ Nasru'l-Efrîtî, 88
Kurâ'l-Hırâb, 88
Kûred, 57
Kurfa, 128
Kurra kalesi, 93
Kurrâse, 101
Kûrsar, 104
Kurtuba, 79, 80, 81, 133
Kûrus, 69, 85
Kûsâ, 23
Kûsâ Kasabası, 25
Kusûr-u Hassan İbn Nu'mân Gassânî, 79

Kuşâniyye, 36
Kuşânşâh, 46
Kuşmâhan, 36
Kutâme, 81
Kutayfe, 71, 86
Kutayye, 88
Kuteybe b. Müslim, 134
Kutkutâne, 86
Kutne, 116
Kuvâr, 48
Kuveri'l-Cebeliyye, 47
Kuveriyân, 49
Kûyket, 37
Kuzâft Şâh, 31
Kûzen, 123
Künâbîn, 113
Künâr, 45
Kürder, 44
Kürm, 49, 52
Kürsiyyi, 127
Kürtler, 49, 149
Kürüm, 88

L

Lahc, 120
Lahcîler, 126
Lâmîs, 92
Lamta, 81
Lân, 103, 148
Lân Şâh, 31
Lârez, 102
Lâta, 98
Lâtin, 77
Latmîn, 69
Lâzkiye, 70, 85
Lecce'l-Uzmâ, 60
Leccûn, 73, 100
Lekz, 105
Leşkele, 103
Levâ, 60
Leyemân, 80
Leyle, 80
Leyyis, 127
Lu'berdiyyûn, 82
Lûbiyâ, 76, 81, 131
Lugsît, 96
Lûkîn, 64
Lûta, 81
Lûzerîk, 81
Lübnan, 71
Lübnan dağları, 71
Lüdde, 73

M

Ma'al, 88
Ma'arrat-u Masrîn, 69
Ma'arratu'n-Nu'mân, 69
Ma'den, 44, 110
Ma'den-i Benî Süleym, 113, 114
Ma'den-i Fidda, 37, 44
Ma'deni'l-Milh, 44
Ma'deni'n-Nekra, 110, 113
Ma'din, 53, 129
Ma'kıl nehri, 57
Ma'lel, 123
Ma'rib, 119, 124
Ma'zin, 122
Maâb, 72
Mabsubastıyâ, 86
Mâcide, 93
Madrid, 81
Magâr, 78

Magîle, 81
Magrib, 21, 68, 77, 79, 81, 98, 101, 123, 135
Mâhân, 49
Mahcera, 116
Mâhrûz, 22, 27
Mâh-u Kufe, 33
Mâhu'l-Basra, 33
Mâîn, 49
Makdisi, 14
Makdûniye, 74
Makdûniye Bölgesi, 90
Mâkisîn, 69, 84
Malatıyye, 85, 92, 148, 149
Mansıf, 36, 79
Mansûra, 21, 53, 105, 149
Mânûşhakan, 46
Mar'aş, 85
Mârabeyn, 34
Mârdîn, 84
Masâni, 122, 123
Mâsebezân, 33, 56, 147
Mâs-i Kumâs, 97
Masîl, 76
Masmûde, 81
Masne'ateyn, 118
Massîsa, 86, 93, 146, 148, 152
Maşrık, 67, 118
Matâmîr, 93
Matmâta, 81
Mâverâünnehir, 32, 46
Mâviyye, 125
Mâyenherec, 104
Mâyet, 62, 64
Mâzerustan, 33
Me'mun, 13, 74, 95
Meâbir, 97
Meâfir, 121
Mecâze, 129
Mecnah, 122
Mecûsiler, 39, 103
Mecüc, 139, 140, 141, 144
Medâin, 21, 32, 57, 58, 139, 147, 149
Medâinü't-Türk, 44
Meder, 53
Medîne, 38, 110, 111, 113, 114, 127, 148
Medînet-i Ba'albek, 71
Medînet-i Bâb, 38
Medînet-i Cevr, 49
Medînet-i Dîr-i Vezîn, 50
Medînet-i Fesâ, 49
Medînet-i Hadr, 83
Medînet-i Hannâb,
Medînet-i Herat, 52
Medînet-i İstahr, 49
Medînet-i Kubâ, 39
Medînet-i Leben, 87
Medînet-i Nişabur, 52
Medînet-i Semender, 108
Medînet-i Ûş, 39
Medînet-i Yezd, 51
Medînet-i Zekkûr, 80
Medînetü'l-Atîka, 22, 27,
Medînetü'l-Beydâ, 49
Medîneti's-Selâm, 32, 46, 47, 68, 108
Medînetü'z-Zâb, 79
Medlecet-i Ta'hin, 112
Medyen, 112, 127
Mefâze, 50, 52
Megâdi'l-Lü'lü', 126

Mehcere, 117, 123, 129
Mehdîâbâz, 40
Mehruban, 147
Melâcine, 88, 97
Melekûbiye, 93
Melendise, 93
Melîdes, 76
Melîtiyye, 79
Melik Fîlân, 108
Melik Kâmrûn, 63
Melik Kubâd, 106
Melik Suver, 108
Melik Zâbec, 63
Melik-i Kîmâk, 37
Melikü'l-Cürz, 63
Melikü'l-Lân, 108
Melikü'l-Lekz, 108
Melikü'l-Maskıt, 108
Melikü't-Tâfun, 63
Melîtıyye,
Mellâ, 65
Mellecân, 49
Melvî, 22
Menâhayyîn, 121
Menâmih, 140
Menâzi, 126, 127
Menâzil, 128, 129
Menâziri'l-Kübrâ, 47
Menâziri's-Sugrâ, 47
Menbic, 69, 85, 100, 138
Mencele, 126
Menceşâniye, 125
Mendeb, 126
Mendel, 55
Mendicân, 43
Menf, 75
Menfûha, 128
Menûfe'l-Ulyâ, 76
Menûfe's-Süflâ, 76
Menzil, 37, 51, 86, 126, 127, 128
Menzil-i İbn Bunduka, 127
Mer'e tepesi, 112
Merâkıyye, 81
Merand, 103
Mercân, 50, 52
Merc-i Ahmer, 153
Merc-i Cüheyne, 83
Merc-i Humûru'l-Melik, 88
Merc-i Nâkûliyye, 88
Merci'l-Uskuf, 88
Mercih, 112
Mercü'l-Kal'a, 33
Mercü'ş-Şeyh, 78
Merend, 104, 105
Merhal, 117
Merra, 127
Merrân, 125
Merse'l-Hayrac, 119
Merse'ş-Şerce, 123
Mertahvân, 69
Merv, 35, 36, 40, 45, 147
Merv Şâh, 31
Mervâh, 124
Merverûd, 40
Mervü'r-Rûd, 42
Mervü'ş-Şâhcân, 35, 40, 42
Mervü'ş-Şâhcihân, 32
Merya, 129
Mescid-i Âksa, 125
Mescid-i Haram, 114
Mescid-i İbrahim, 73
Mescid-i Kudâ'a, 74

Mescid-i Sa'd, 109, 125
Mesih, 123
Meskin, 23, 24
Meskinîn gölü, 95
Mesleme İbn Abdülmelik, 89
Mesrukan, 147
Mesrukan nehri, 152
Meşkezdân Şâh, 31
Meşkûye, 46
Metrûke, 80
Mevsıl, 100
Mevz, 49
Meyan, 147
Meyânic, 103
Meyd, 55
Meydân, 48
Meymed, 35
Meymend, 48
Meymûn b. Abdulvahhâb b. Abdurrahman b. Rüstem, 79
Meysân, 22
Meysân Şâh, 31
Meyyafârikîn, 84
Mezdûrân, 35
Mezra', 120
Mısır, 21, 46, 74, 75, 77, 78, 82, 124, 127, 131, 136, 138, 151
Mısır b. Ham b. Nuh(a), 74
Miskânân, 50
Mihrâbâd, 51
Mihrâc, 31, 63, 64
Mihran nehri, 60, 149
Mihricânkuzak, 33, 47, 56
Mikarra, 58
Mikineyn, 92
Mikrâ, 129
Mikta'a, 57
Milhân, 123
Minâ, 87
Minf, 138
Mîskânân,
Miskinîn, 87
Mislah, 113
Miyâdevân, 49
Mu'askeri'l-Melik, 87
Mu'temid, 14
Muarras, 58
Mucac, 112
Mudar, 68
Mûdevîs, 88
Mudeybir, 68
Mufaddalabâd, 35
Mugılle, 83
Mugîle, 81
Mugîse, 109
Mugîseti'l-Me'vân, 113
Muhâcir, 51
Muhâda, 88
Muhammed b. Humeyd, 105
Muhammed b. Mahzum, 15
Muhammed b. Musa Müneccim, 91
Muhammed b. Revvâd, 103
Muhammed b. Yezdâd, 51
Muhammediye dirhemi, 44
Muhtenâ, 79
Mukan, 31, 103, 104
Mukâta'ati'l-Bulûs, 53
Mukran, 55
Mukran Şâh, 31
Mukrî, 122
Multan, 55
Murâc, 50
Mûriyâne, 52

Murmuz, 55
Mûsâ, 106, 107, 137
Mûsâ, 56, 91,
Musa Âbâd, 104
Musa b. İsa, 78
Mûsâre, 53
Museyliha, 58
Mushâ, 119
Mustablîn, 92
Mustatille, 133
Musul, 31, 82, 83, 146
Muşakkar, 126, 129
Muşâş, 114
Muvvirik, 41
Muzâta, 81
Mübârek, 56, 68
Müderrike, 80
Mühellebiye, 109
Müheşşeme, 128
Mülle, 60
Müsekkeb, 35
Müsennâ, 88
Müseyyebiyye dirhemi, 44
Müslim b. Ebî Müslim el-Cermî, 90
Müsteşraf, 147
Müşkûye, 34
Müteyâsir, 88
Müzâhîn, 68
Müzeniyye, 85
Müzeyhira, 121

N

Na'na'a, 46
Nâbulus, 73
Nâfi', 119
Nahl, 53
Nahşaban Şâh, 31
Nakîze, 77
Nâmiye, 41
Nasırâbâd, 46
Nasîbîn, 83, 84, 100, 147
Nâûra, 69
Nâvûse, 68
Nâzkûl, 155
Neb'a, 129
Nebbâc, 125, 126
Nebîk, 101
Nebk, 86
Nebke, 71
Necid, 114
Neclân, 120
Necran, 114
Nedâme, 78
Nefed, 121
Nefûse, 81
Nefze, 81
Nehb, 120
Nehiyye, 68
Nehr-i Bîn, 22
Nehr-i Buhara, 156
Nehr-i Bûk, 22, 27
Nehr-i Cevber, 23
Nehr-i Cevber Kasabası, 25
Nehr-i Ceyrut, 156
Nehr-i Durkît, 23, 25
Nehr-i Hirakl, 87
Nehr-i Saîd, 68
Nehr-i Süleyman, 53
Nehr-i Tîrî, 47
Nehrayn, 23, 25
Nehrebân, 57
Nehrevân, 32, 49

Nehrevân nehri, 151, 153
Nehrevânât, 28
Nehrevânu'l-A'lâ, 22
Nehrevânu'l-Esfel, 22
Nehrevânu'l-Evsat, 22
Nehrevânü'l-A'lâ, 28
Nehrevânü'l-Esfel, 28
Nehrevânü'l-Evsat, 28
Nehri'l-İhsâ, 87
Nehri's-Sılle, 27
Nehuz, 40
Nekbâlûs adası, 62
Nekîra, 100
Nemrûd b. Kûş, 71
Nerîz, 103, 104
Nermâşîr, 50, 52
Nesâ, 42, 45
Nesef, 36, 44
Nesefân, 119, 120
Neşevey, 105, 106
Neydûn, 46
Nihâvend, 21, 33, 47, 56, 147
Nîkıyye, 88, 90, 91
Nimra, 112
Nîmrûz İsbahbad, 108
Ninavâ, 83
Nîr, 104
Nister, 24, 26
Nişabur, 35, 36, 42, 45, 46, 51, 52, 144, 153
Nizik, 46
Nûbe, 30, 78, 88, 151
Nûbendecân, 47, 48, 49
Nuh(a), 71
Nuh b. Esed, 44
Nuhâm, 43
Nûk, 35
Nûkan, 35
Nukumûdiyye, 89, 90
Nûşecânu'l-A'lâ, 39
Nûşecânü'l-Ulyâ, 38
Nûşecânü's-Süflâ, 38
Nûzket, 38

O

Oğuzlar, 39
Osman b. Affan, 78

Ö

Ömer b. Abdulaziz, 29
Ömer b. Hattâb, 28, 29, 101
Özkeşler, 39

P

Pavlos, 99
Pehlevîler, 56

R

Ra'bân, 69, 85
Ra's-i Keyfâ,
Ra's-ü Ayn, 84, 100
Ra'sü'l-Gâbe, 87
Ra'sü'l-Kelb, 35
Rabât, 53, 57
Rabât-ı Vezze, 57
Rabât-u Ba'îde, 51
Rabbe, 68, 69
Rabd-ı Kûnya, 87
Rabeze, 113
Racî', 121
Râdiyân, 50
Rafah, 74

Rafeniyye, 70
Râfika, 68, 78
Ragavga, 79
Rahbe, 69
Rahmâ, 30
Rahva, 87, 95
Rakeb, 121, 126
Rakka, 68, 69, 82, 84, 85, 100
Rakûbe, 113
Râm Hürmüz, 47, 48
Râme, 125
Râmeyn, 83
Rami', 122
Râmîcân, 49
Râsık, 55
Rast, 21
Rastâkayn, 22
Raşîd, 76
Râşid, 51
Ravâbî, 68
Râvarey, 86
Ravs, 52
Raydân, 120
Rayerşârân, 43
Râzânayn, 27
Râzânu'l-A'lâ, 22
Râzânu'l-Esfel, 22
Remle, 73, 74, 80, 100, 131
Revân, 52
Revyân, 44
Rey, 21, 33, 34, 35, 41, 46, 56, 57, 102, 147, 150, 153
Reyhân Şâh, 31
Reymân, 120
Reyşehr, 49
Reyveşârân, 43
Reyyân, 27
Ri'mâ, 113
Ru'be, 43
Ruayn, 119, 120
Rudâ', 119
Ruhâ, 68, 84
Ruhâ kilisesi, 138
Ruhâbe, 117
Ruhac, 46
Ruhât, 112
Ruhaybe, 127
Ruhayl, 125
Ruhhac, 46, 51
Ruhmâ, 63
Rum, 30, 81, 86, 89, 91, 92, 97, 98, 99, 100, 101, 106, 130, 131, 133, 137, 149, 151, 152
Rum arazisi, 74, 95
Rumca, 68, 86, 130
Rûmekân, 23, 25
Rûmiyye, 89, 98
Rumlar, 79, 81, 82, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 101, 130
Rûr, 55
Rusâfe, 68, 85
Rusâfet-u Hişâm, 69
Rustâcird, 57
Rustâk, 50
Rustâkayn, 28
Rusten, 70
Rustukbâz, 27
Rûşt, 51
Rutbil, 46
Ruveydeşt, 34
Ruveyhân, 48
Ruveyse, 113
Rûyân, 102

Rûz, 34
Rûze, 34
Rûz-i Mestân, 24
Rüstemîler, 79
Rüstemeş-Şedîd, 51

S

Sâ ve Şebâs, 76
Sa'da, 116, 117
Sâ'ide, 86
Sa'îra, 76
Sa'lebiyye, 109
Sâbât, 38
Sâbiyân Şâh, 31
Sâbûn, 129
Sâbûr, 48, 49, 50, 147
Sâburhâst, 103, 104
Sadâ, 126
Saddeyne, 81
Sadef, 123
Sâderâsb, 104
Sâf nehri, 94
Safâ, 129
Saffûriye, 72
Safın, 115
Safsâf, 87
Safvan b. Muattal Süllemî, 106
Sagâniyân, 40, 43
Sâgırî nehri, 94
Sâgırî'l-Bahru'l-Ahdar, 94
Sâhak, 50
Sâhekü'l-Kübrâ, 52
Sâhibu's-Serîr, 108
Sahil-i Galâfika, 121
Sahil-i Hacer, 58
Sahil-i Heba, 126
Sahil-i Mendeb, 122
Saîd, 77
Sâira, 112
Sak'u'l-Bebr, 103
Sakâlibe, 31, 82, 90, 107, 130, 131
Sakyu, 70
Saleb, 121
Sâlimûn, 93
Samâgâ, 69
Samarra, 46, 58, 82, 98, 100, 140, 141, 145
Sâmegân, 47
Sâmigâr, 38
Sâmil, 64
Sâmira, 72
Samluh, 92
Samt, 113
Sân ve İblîl, 76
San'a, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 129, 133
Sanf, 64
Sârâ, 60
Sarakusta, 81
Sârığ, 38
Sarîfîn, 148
Sâriye, 102
Sarmencân, 40
Sarsâr nehri, 151
Sarvâh, 124
Sât, 119
Sâtırûn b. Dayzen, 83
Sâve, 34
Sâvenderî, 55
Savvarâ, 100
Savverân, 69
Sayd, 88

Sayda, 71, 85
Sâye, 112
Saymekân, 48
Saymera, 47
Seâme, 74
Sebâbe, 75
Sebâbetü'l-Magrib, 75
Sebasta, 101
Sebastıye, 73
Sebeha, 58, 114
Sebhat-i Menhûşa, 79
Sebra, 79
Sebte, 80
Sederiyye, 97
Sedûsân, 55
Sefl-i Yahsub, 121
Sehâ, 76
Sehûl, 121
Sekâsik, 120
Sekîrâ, 126
Sekketü'l-Hammâm, 78
Sekûn, 123
Selâmâs, 103, 104
Selâme, 95
Selem, 30
Selema, 79
Selemiyye, 70, 79, 85
Selgûs, 85
Selhîn, 124
Sellek, 104
Selmân, 125
Selmasân, 79
Selûkıyye, 92
Semârem, 57
Semender, 60, 106, 107
Semennûd, 76
Semerkand, 36, 37, 38, 46, 144, 147, 156
Semev'el b. Âdiyâ, 111
Semeyne, 125
Semîrân, 48
Sendâberî, 88
Sendâliyye, 66
Sendân, 55
Senîr, 71
Seniyye, 126
Senkirdir, 35
Serahs, 35, 42, 45, 153
Serâru vadisi, 117
Serât, 114
Serây-ı Dârân, 53
Serây-ı Halef, 53
Serayn, 126
Serdâniye patriği, 93
Serdkâsân, 34
Serendib, 60, 61, 62, 63, 65
Serhaz, 52
Serivstan, 50
Sermin, 69
Sersûr, 22
Sertâ, 88
Serv, 119
Sevâd, 22, 24, 28, 29, 71, 149
Sevcer, 57
Sevdkâniye, 83
Sevr, 129, 135
Seybeyn ve'l-Vukûf, 24, 26
Seyf b. Zî Yezen Himyerî, 117
Seyh, 126
Seyhan, 86, 152
Seylehîn, 24, 26, 68
Seyvan, 117

Seyyâle, 112
Sıkılıyye, 81, 89, 133
Sıkılıyye Adası, 97
Sıkılıyye patriği, 93
Sırvâh, 119
Sicilya, 81
Sicistan, 32, 41, 46, 50, 51, 53
Sicistan Şâh, 31
Sidra, 40
Silsîl, 22
Simincân, 43
Simnan, 35
Sîn, 30, 150
Sîn Dağları, 36
Sincar, 84
Sincilî, 60
Sincinûhakan, 40
Sind, 60, 66, 88, 130, 131, 132, 149, 154
Sindan, 65
Sindân, 60
Sindbâya, 104
Sinhâce, 81
Sînîz, 48
Sinne, 83, 100
Sinn-i Sümeyra, 103
Sinnu, 100
Sirâc, 106
Sirâc-ı Tayr, 105
Sîrâf, 48
Sîrecân, 52
Sîrevân, 47
Sîsecân, 105, 106
Sîser, 103, 105, 150
Siyâh, 57
Siyâhcird, 40
Siyâh-ı Mass, 49
Siyâvât, 153
Slavlar, 82
Soğd, 30
Su'd-i Hurre, 42
Subeytıla, 79
Sûdânu'l-Arât, 80
Sugdebîl, 105
Sugur, 123
Suhâr, 58
Suhayb, 120
Suhbân, 55
Suhrâb, 46
Suhûl, 120
Sukeyr, 69
Sukeyru'l-Abbas, 84
Sûk-ı Esed, 108
Sûku'l-Ahvaz, 47, 48
Sûku't-Tayr, 98
Sukyâ, 113
Sûl, 46
Suleydest, 57
Sultan Keykâvus, 34
Sumeysat, 68, 85, 149
Sûna, 77
Sûr, 85
Sûrâ ve Berbîsemâ, 24, 26
Sûrân, 50
Suraşt, 55
Surrak, 47
Surrûşek, 50
Surt, 79
Surûc, 68
Surûm Râh, 116
Sûs, 47
Sûs nehri, 152

Sûsenekîn, 34
Sûsiye, 72
Sûsu'l-Aksâ, 80, 131, 138
Sûsu'l-Ednâ, 80, 81
Suvâ, 85
Suveydâ, 70
Suvver, 69
Suyût, 75
Sücce, 120
Südâ, 118
Südde, 126
Südde'l-Leben, 106
Süddü, 119
Süheyl, 19
Süleyman b. Davud(a), 134
Süleyman(a), 73, 124
Süllef, 120
Süveydâ, 127

Ş

Şa'îra, 70
Şâbehakan, 46
Şâbirân, 106
Şâd Behmen, 22
Şâd Fîrûz, 22, 28
Şâd Hürmüz, 22
Şâd Kubâd, 22
Şâd Sâbûr, 22
Şâderûz, 49
Şafak, 129
Şağb, 127
Şâhcân, 49
Şâhî, 108
Şâhirûz nehri, 150
Şâhm, 92
Şakınân, 43
Şâkir, 118
Şâlûs, 102
Şam, 21, 30, 89, 90, 92, 108, 111, 113, 148
Şâmî köşesi, 21
Şârâb, 37
Şarkıyye, 75
Şaş, 36, 37, 44
Şaş nehri, 37
Şatâ, 77
Şatnûf, 77
Şebâm, 122
Şebbu'l-Yemânî, 147
Şecere, 113
Şecereteyn, 77
Şeciy, 125
Şehinşâh, 30
Şehr-i Bâbek, 50
Şehri Bâsûrcân,
Şehzerûr, 32
Şekîne, 154
Şelâhit, 62
Şemsâniyye, 69
Şemsîn, 86
Şenûe, 118
Şenûn, 129
Şer'ab, 121
Şerağ, 36
Şeram, 30
Şerât, 72
Şeravrâ, 113
Şervan, 105
Şeyzer, 69
Şıhr, 126
Şîlâ, 146
Şîlâ beldeleri, 65

Şimşât, 84, 85, 106, 48, 49
Şirâk, 77
Şiraz,13, 47, 48, 49, 50, 51, 102, 146
Şîr-i Huttalân,
Şîriyân Şâh,
Şuaybe, 126
Şuburkan, 40
Şûderiyye, 66
Şukûk, 109
Şûmân, 41
Şurayfe, 126
Şutb, 77

T

Tâbân, 69
Tabânuvvîn, 144
Tâberân, 53
Taberistan, 13, 21, 33, 102
Taberiyye, 72
Tabeseyn, 41, 51
Tâcerâcerâ, 80
Tâfân, 30
Tafercîl, 79
Tâfilâ Bölgesi, 90
Tahâ, 75
Tâhert, 79
Tahmurs, 34
Tâhûne, 78
Taif, 108, 114, 115
Tâkenîst, 78
Tâlekân, 40, 42, 150
Tâlekân dağları, 40
Talhatü'l-Melik, 116, 117
Tamahrahân, 51
Tamarra, 151
Tamestân, 49, 52
Tamîs, 102
Tâmmarâ, 22
Tanca, 80, 81, 131
Tarâblus, 71
Taraz, 37, 39
Tarâzâb, 153
Târem, 49
Tarhan, 46, 140
Tarnut, 78
Târsim, 86
Tarsus, 86, 87, 92, 93, 101
Tavâvîs, 36
Taylesân, 56, 103
Tayrhân, 83
Tâziyân Şâh, 31
Tazre, 34
Tebâle, 114
Tebrîz, 103, 104
Tecîn, 53
Tedmur, 70
Tehûze, 79
Tell-i A'fer, 84
Tell-i Abdâ, 85
Tell-i Cafer, 84
Tell-i Cü.eşn, 87
Tell-i Mahrâ, 84
Tell-i Mevzen, 68
Tell-i Van, 104
Tellemennes, 69
Temmeh, 70
Temrûn, 46
Temtâc, 37
Tenbük, 48
Tennîs, 77
Terba, 114

Terkasîs Bölgesi, 91
Termüz, 43
Ternût, 77
Teverga, 79
Tevvec, 48
Teymeratü'l-Kübrâ, 34
Teymeratü's-Suğrâ, 34
Tıhfe,125
Tırâkıye Bölgesi, 90
Tırâkıye patriği, 93
Tîd, 76
Tibet, 21, 30, 146
Tiflis,105, 140
Tihâme, 108, 111, 113, 115, 132
Tilistâne, 35
Tilmisîn, 80
Tilûl, 88
Tîr-i Merdân, 49
Tirmîz, 40, 43, 45, 149
Tirmîzşâh, 45
Tirmiz, 144
Tîzîn, 69
Toharistan, 32, 36, 40, 41, 42, 43
Tûc, 30
Tûdah, 129
Tûliye, 82
Tuneynîri'l-Ulyâ, 69
Tuneynîri's-Suflâ, 69
Tûnus, 79, 98
Tûr, 76
Turan Şâh, 31
Tureysîs, 52
Tûr-i Abidîn, 84, 151
Turmukân, 38
Tûs, 35, 42
Tuster, 139
Tûş, 30
Tuvve, 76
Tuyû adası, 64
Tûz, 110
Tübbeb dağları, 149
Tübbet, 30, 39, 65
Tücâb, 57
Türk, 11, 21, 30, 36, 37, 39, 46, 65, 132, 148, 153, 154
Türk nehri, 37
Türk şahı, 31
Türkeşler, 39
Türkler, 30, 38, 39, 41, 114, 154
Tüster, 47, 147

U

Ubsîk Bölgesi, 90
Uceyfir, 85
Uf, 43
Ufeyiye, 113
Uftâ Mâtî Bölgesi, 90
Uhrûc, 122
Uhrût, 122
Ukayr, 58
Ukaz, 114
Ukur, 125
Ulleyk, 87, 95
Ulyeb, 127
Umman, 58, 59, 72, 126
Umuk, 113
Umûkân Şâh, 31
Unne, 121
Urduşîr-i Hurra, 48
Urf, 122
Urimye, 103
Urmûz, 30

Ûrneşîn, 60
Urş Min Câzân, 127
Urum, 104
Usayle, 110
Usbincân, 52
Usfan, 112
Usrûşene, 38
Ustûr, 52
Uşmûneyn, 75
Uşturmağâk, 35

Ü

Ûtîte, 81
Uveyr, 58
Uzdûd, 74
Uzeyb, 28, 74, 108, 148
Ûzkend, 39
Übülle, 22, 130, 150
Ülkeler Kitabı, 15, 17
Ürdün, 72, 74, 100, 152
Ürdün nehri, 152

V

Vâdî Dankân, 127
Vâdî Kuhendiz, 52
Vâdî Kurrân, 129
Vâdî Mahîl, 78
Vâdî Zimârî, 97
Vâdi'a, 118
Vâdi'l-Cevz, 87
Vâdi'l-Kurâ, 112, 127
Vâd'îs-Sibâ, 68, 109
Vâdi'r-Rîh, 88
Vâdi't-Tarafâ, 87
Vâdi'z-Zeytûn, 80
Vahîde, 112
Vakvak toprakları, 65
Valîta, 81
Vâsık Billah, 91, 140, 143, 145
Vâsıt, 21, 47, 57, 58
Vâsıtı'l-Irak, 47
Vâşcird, 41, 43
Vayeşcird, 154
Vebra, 128
Vecle, 41
Vecra, 125
Veddân, 79
Vefâ, 111
Vefera, 88
Velârey, 41
Veliyye, 95
Verânkân, 34
Verdâne, 46
Verdânşâh, 46
Verdâsâ, 79
Verde, 34
Verfecûme, 81
Verrâde, 74
Versân, 103
Vesîm, 75
Vezîra, 121
Vuhâza, 121
Vurût-u Tuğuzğuz, 131

Y

Yabgûhakan, 46
Yafa, 73, 85
Yahûdiyye, 57
Yahûdiyyeteyn, 79
Yahyaâbâd, 40
Yakub(a), 101

Yakubî, 11
Yâm, 118
Yebe, 127
Yebembem, 116
Yecüc, 139, 140, 141, 144
Yelemlem, 127
Yemân Şâh, 31
Yensû'a, 125
Yenûcerd, 35
Yesir, 79
Yesrib, 110
Yubnâ, 73
Yukarı Toharistan, 41
Yunus b. Mettâ(a), 83

Z

Zâ Semur, 112
Zâbec, 30, 63
Zâbeyn nehirleri, 150
Zâbu'l-A'lâ, 23
Zâbu'l-Asgar, 83
Zâbu'l-Ekber, 83
Zâbu'l-Esfel, 23
Zâbu'l-Evsat, 23
Zâbûka, 58
Zâbulitan, 45
Zâbülistan, 41
Zaffâr, 120
Zâgî b. Zâgî, 80
Zağvân, 79
Zâhiru'l-Belkâ, 72
Zâm, 35
Zâmîn, 36, 37, 38
Zâre, 129
Zât-u Irk 114
Zâtü Irk, 108, 125
Zatü'l-Humâm, 78
Zâtü'l-Menâzil, 127
Zâtü'l-Uşar, 125
Zâtü's-Sâhil, 78
Zâzûye, 45
Zebbûce, 81
Zeberle, 97
Zeheb Adası, 97
Zemâr, 119
Zemîn, 70
Zemmu, 42
Zemsân, 43
Zenâta, 81, 111
Zenbe, 127
Zenbiyye, 66
Zenc, 59, 152
Zencâb, 103
Zencan, 35, 56
Zencî, 52
Zendek, 71
Zendeverd, 22
Zerah, 34
Zeranc, 51
Zerdüşt, 13
Zerdüştler, 103
Zerîn Rûz nehri, 34, 152
Zerkan, 49, 51
Zermân, 36
Zerrâ'a, 85
Zerûd, 79
Zevâbî, 23
Zevâbî Kasabası, 25
Zeybeyn Kasabası, 28
Zeyma, 58, 114
Zeytûne, 68
Zî Cürre, 122

Zî Huşub, 127
Zî Menâh, 121
Zî Merâkib, 120
Zî Şa'beyn, 121
Zi'l-Merve, 127
Zibatra, 85
Zîbîn, 22
Zimâr, 120, 124
Zîz, 80
Zodyak, 19
Zundâk, 88
Zut, 53
Zutta, 48
Zü'l-Killâ, 93
Zü'l-Merve, 112
Zübâle, 109
Zübeyd, 121
Zübeydiyye, 33
Zübhân, 119
Züherkeş, 104
Zühhâc, 41
Zülkarneyn, 140, 141

İbn Hurdazbih'in coğrafyaya dair olan el-Mesâlik ve'l-Memâlik adlı eseri muhtemelen Abbasî saray teşkilâtına mensup birinin isteği üzerine yazılmıştır. Eserde yazarın gözlemlerine dayanan oldukça fazla bilgi bulunmaktadır. Eserin değişik kütüphanelerde yazmaları bulunmaktadır. Bizim üzerinde çalışmış olduğumuz nüsha Muhammed Mahzum tarafından hazırlanan Beyrut baskısıdır. İbn Hurdazbih bu eserinde Müslüman dünyasının ana ticaret yollarının tam bir haritasını ve izahını çıkarmıştır.

www.kitabus.com
online satışlar için

ISBN 978-975-9173-59-X

KİTABEVİ